

T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

UYGULAMA VE DELİLLERİ AÇISINDAN
NAMAZDA ELLERİN DURUMU
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezin Yazarı
Zahide KESKİN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Şevket TOPAL

RİZE 2016

T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

UYGULAMA VE DELİLLERİ AÇISINDAN
NAMAZDA ELLERİN DURUMU
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezin Yazarı
Zahide KESKİN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Şevket TOPAL

Tez Savunma Tarihi
16/06/2016

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmza
Başkan : Prof. Dr. Şevket TOPAL
Üye : Yrd. Doç. Dr. Ali Aslan TOPÇUOĞLU
Üye : Yrd. Doç. Dr. Ali KUMAŞ

Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Ahmet İshak DEMİR

.... / / 2016

Onay Tarihi

RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu tezi bilimsel metotlara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak hazırlayıp sunduğumu, tezde bana ait olmayan tüm bilgi, düşünce ve sonuçları belirttiğimi ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim. 03 / 06 / 2016

Zahide KESKİN

ÖN SÖZ

Namaz ibadeti, kelime-i şehadetten sonra İslam'ın en önemli rüknüdür. Kur'an-ı Kerim'de namaz emri defalarca geçmekle birlikte namazın kılınış şekliyle ilgili ayrıntılar yer almamaktadır. Ayetlerde mutlak biçimde emredilen namazın nasıl kılınacağı Hz. Muhammed'in (s.a.v) sünnetiyle açıklanmıştır. Namazın kendisinden görüldüğü şekilde kılınmasını isteyen Hz. Muhammed (s.a.v.), namazların rekât sayılarını ve kılınış şekillerini uygulamalarıyla öğretip açıklamıştır. Resulullah'ın namaz kılışını anlatan rivayetler fakihler tarafından değerlendirilmiş; her mezhep kendi usulü ve hadis kabul ölçütleri doğrultusunda, kendilerine ulaşmış olan rivayetlerden namazla ilgili hükümler çıkarmıştır.

Namazda ellerin durumu, mezheplerin hükmünde ihtilaf ettikleri pek çok konudan farklı olarak gözle görülebilir uygulama farklılıkları olması açısından toplumsal boyutu olan bir husustur. Namaz gibi günde beş vakit ve çoğu zaman cemaatle yerine getirilen bir ibadetin kılınışıyla ilgili mezheplere göre farklı uygulamaların olması fikhî ihtilafların somut bir şekilde görülebilmesi olanağı sunması açısından önemlidir. Bununla birlikte mezheplerin uygulamalarındaki bu çeşitlilik bir belirsizlik ya da kaos olarak değerlendirilmemiş, görüş zenginliği ve dini yaşamı kolaylaştıran bir rahmet olarak kabul edilmiştir.

Dört mezhebe göre namazda ellerin durumunu incelediğimiz bu çalışmada, mezheplerin uygulamalarını delilleriyle birlikte mukayeseli bir şekilde ele aldık. Mezhep görüşlerinin hangisinin daha isabetli olduğunu tespit etmekten ziyade her mezhebin kendi usulünce ortaya koymuş olduğu görüşleri tarafsız bir şekilde ele alarak mezhepler arasındaki fikhî ihtilafların somut bir örneğini incelemeyi amaçladığımız bu çalışma, ayrıca insanların dine ve birbirine bakışını, birliktelik ve ayrışma hususiyetlerini etkileyen bir yöne sahip olması açısından da önemlidir.

Çalışmamızın kusursuz olduğu iddiasında değiliz. Gerçekleştirmeyi umut ettiğimiz ilmî çalışmalar için bir basamak olan bu çalışmanın ilgi duyanlar için faydalı olmasını temenni ediyoruz.

Konu seçiminde, planlama ve yazım safhalarında bana rehberlik eden, kıymetli fikirleriyle farklı bakış açıları kazanmamı sağlayan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Şevket Topal'a, görüşlerine başvurduğum değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Ali Kumaş'a, Yrd. Doç. Dr. İlyas Yıldırım'a, hadislerle ilgili hususlarda yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim Turhan'a, tezimi okuyarak düzeltmeler yapan ve tezin her aşamasında bana destek olan araştırma görevlisi arkadaşlarıma, üzerimde emeği olan tüm hocalarıma ve bu zorlu süreçte desteklerini esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Zahide KESKİN

RİZE/2016

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	4
İÇİNDEKİLER	6
KISALTMALAR	8
GİRİŞ	9
Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	9
Araştırmanın Önemi.....	10
Araştırmanın Kaynakları.....	10

UYGULAMA VE DELİLLERİ AÇISINDAN NAMAZDA ELLERİN DURUMU

I. GENEL BİLGİLER	12
A. Namazın Anlamı ve Mahiyeti	12
B. Namazdaki Fiillerin Hükümleriyle İlgili Kavramlar.....	13
II. NAMAZDA ELLERİN DURUMU	17
A. İftitah Tekbiri Alırken Ellerin Kaldırılması	17
1. Elleri Kaldırmanın Hükümü.....	17
2. Elleri Kaldırma Miktarı.....	20
a. Uygulama ve Deliller	20
b. Delillerin Değerlendirilmesi	23
3. Elleri Kaldırma Zamanı.....	25
4. Ellerin Şekli.....	27
B. İftitah Tekbiri Dışında Namazda Ellerin Kaldırılması	28
1. Rükûa Giderken ve Rükûdan Doğrulurken Ellerin Kaldırılması.....	29
a. Uygulama ve Deliller	29
b. Delillerin Değerlendirilmesi	32
2. Birinci Teşehhüdden Kıyamda Kalkışta Ellerin Kaldırılması	38
C. Kıyamda Ellerin Bağlanması.....	41
1. Elleri Bağlamanın Hükümü	41
2. Elleri Bağlama Şekli	46
3. Ellerin Konulacağı Yer	48
D. Rükûda Ellerin Durumu ve Tatbik	50
E. Secdede Ellerin Durumu.....	53
1. Ellerin Konulacağı Yer	56

2. Secdeden Kıyama Kalkış	58
F. Teşehhüdde Ellerin Durumu	60
1. Ellerin Konulacağı Yer	60
2. Şehadet Parmağıyla İşaret	62
III. KONUYLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİN DEĞERLENDİRMESİ	69
SONUÇ.....	75
KAYNAKÇA	79
ÖZET.....	86
ABSTRACT	87
ÖZ GEÇMİŞ.....	88

KISALTMALAR

- age. : Adı geçen eser
b. : İbn, bin
Bkz. : Bakınız
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Hz. : Hazreti
Mv.F : el-Mevsuatü'l-fikhiyye
nşr. : Neşreden
s. : Sayfa numarası
s.a.v. : Sallallahu 'aleyhi ve sellem
ss. : Sayfadan sayfaya
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
trc. : Tercüme eden
ts. : Basım tarihi yok
v. : Vefatı
vd. : Ve diğeri
ys. : Basım yeri yok

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Müslümanların hayatında önemli bir yeri olan namaz ibadeti, belli davranışlar ve özel rükünlerle Allah'a kulluk etmenin ifadesidir. İmandan sonra en faziletli amel sayılan namaz, dinin direği olarak vasıflandırılmıştır.¹ Pek çok ayette önemi vurgulanan namazın kılınış şekliyle ilgili Kur'an'da ayrıntılı bilgi yer almamakla birlikte, çeşitli ayetlerde namazın kıyam², kıraat³, ka'de⁴, rükû ve secde⁵ gibi rükünlerine işaret edilmiştir. Kur'an'da mutlak biçimde emredilen namazın nasıl kılınacağı Hz. Peygamber'in sünnetiyle açıklanmıştır. Resulullah'ın namazla ilgili fiilî, kavli ve takrirî sünnetleri fakihler tarafından belli usuller çerçevesinde değerlendirilerek namazla ilgili hükümler çıkarılmıştır.

Namazın kılınış şekli genel hatlarıyla dört mezhepte de aynıdır. Bununla birlikte bazı hususlarda mezheplerin farklı uygulamaları mevcuttur. Mezheplerin namazın kılınışıyla ilgili ihtilaf ettikleri hususlar arasında namazda ellerin durumu da yer almaktadır. Biz de bu çalışmamızda namazda ellerin durumunu konu edinerek mezheplerin bu konudaki uygulamalarını delilleriyle birlikte ele aldık. Çalışmamızın başında konuya hazırlık olması açısından namazla ilgili genel bilgilere ve bazı kavramlarla ilgili açıklamalara yer verdik. Sonrasında ise namazda ellerin durumuyla ilgili mezheplerin uygulama ve delillerini inceledik. Son olarak mezheplerin konuyla ilgili görüşlerinin kısa bir değerlendirmesini yaparak çalışmamızı tamamladık. Konu bütünlüğünü temin açısından çalışmamız tek bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın konusu namazda ellerin durumu olarak belirlenmiş olduğundan mezheplerin namazdaki diğer fiillerle ilgili ihtilafları ve farklı uygulamaları bu çalışmada yer almamaktadır. Sırasıyla iftitah tekbiri esnasında ellerin nereye kadar kaldırılacağı, iftitah tekbiri haricinde ellerin kaldırılması, kıyamda ellerin nasıl bağlanacağı ve nereye konulacağı, rükû, secde ve teşehhüdde

¹ Buhârî, İman 1,2; Müslim, İman 137-140; Tirmîzî, İman 8.

² el-Bakara 2/238.

³ el-Müzzemmil 73/20.

⁴ Âl-i İmran 3/191.

⁵ el-Hac 22/77.

ellerin durumu konusunda dört mezhebin (Hanefî, Mâlikî, Şâfî ve Hanbelî mezhepleri) uygulama ve delilleri incelenmiş, namazdaki diğer uygulamalar konunun dışında bırakılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, ellerin namazdaki durumunu dört mezhebin uygulama ve delilleri açısından inceleyerek mezhepler arasındaki uygulama farklılıklarını ve bu farklılıkların temelde nelerden kaynaklandığını ortaya koymaktır.

Araştırmanın Önemi

Namazda ellerin durumuyla ilgili ihtilafları incelediğimiz bu çalışma, mezheplerin ihtilaflarının pratiğe nasıl yansıdığını göstermesi açısından önemlidir. Mezheplerin vermiş olduğu hükümlerden yola çıkarak nasları değerlendirme ve hüküm çıkarmada izledikleri metotlar, hadisler arasındaki ihtilafların çözümünde takip ettikleri yöntemler, hüküm verirken dikkate aldıkları esaslar ve benimsedikleri yaklaşımlar gözlemlenebilmektedir. Bununla birlikte bu çalışma mezhep içi tutarlılıkları yansıtması ve mezheplerin taabbudî alanda aklî açıklamalara ne ölçüde yer verdiği ile ilgili bir fikir vermesi açısından da önemlidir.

Namazda ellerin durumunun dört mezhebe göre karşılaştırmalı olarak ele alındığı bu çalışma, mezheplerin namazın kılınışıyla ilgili farklı uygulamalarını ve bu farklılıkların sebeplerini ortaya koymasının yanı sıra insanların mezhep tasavvurunu etkileyen bir konuyu ele alması açısından da önemlidir. Namazın kılınış şekliyle ilgili ihtilaflar insanlar için merak konusu olup, namazda ellerin durumuyla ilgili ortaya çıkan farklı uygulamalar, değişik mezheplere mensup insanların birbirlerine bakışını etkilemektedir.

Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamızın kaynaklarını tespit ederken mümkün olduğunca belirlemiş olduğumuz dört mezhebin temel kaynaklarına inmeye çalıştık. Bunun yanı sıra sonraki dönemlerde mezhep içerisinde yaygın kabul gören ve mezhep görüşünü yansıttığı gerekçesiyle çokça başvurulan eserleri belirlemeye çalışarak bunlardan da istifade ettik. Mezhep görüşlerini ve dayanaklarını tespit ederken her mezhebe ait birden fazla kaynağa başvurarak mezhebin genel görüşü olarak nitelendirilebilecek görüşleri belirlemeye çalıştık. Bununla birlikte bazı hususlardaki mezhep içi ihtilaflara da yer yer değindik. Öte yandan başta kütüb-i

sitte olmak üzere çeşitli hadis mecmualarına başvurarak mezheplerin görüşlerini dayandırdıkları hadislerin de tespit edebildiğimiz kadarıyla kaynaklarına yer vermeye çalıştık.

Konuyla ilgili başvurduğumuz temel kaynaklar arasında Hanefî âlimlerinden Ebû Ca'fer et-Tahâvî'nin (v. 321) *Şerhu me'âni'l-âsâr*, Serahsî'nin (v. 483) *el-Mebsût*, Kâsânî'nin (v. 587) *Bedâi'u's-sanâi'*, Merginânî'nin (v. 593) *el-Hidâye* ve İbn Âbidîn'in (v. 1252) *Reddü'l-muhtâr* adlı eserleri; Mâlikî âlimlerinden Sahnûn'un (v. 240) *Müdevvennetü'l-kübrâ*, İbn Abdülber'in (v. 463) *el-İstizkâr*, Halil b. İshak'ın (v. 776) *Muhtasar* ve Desûkî'nin (v. 1230) *Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-kebîr* adlı eserleri; Şâfiî âlimlerinden İmam Şâfiî'nin (v. 204) *el-Üm*, Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin (v. 476) *el-Mühezzeb*, Gazzâlî'nin (v. 505) *el-Vasît*, Rafîî'nin (v. 623) *el-'Azîz* ve Nevevî'nin (v. 676) *el-Mecmû'* adlı eserleri; Hanbelî âlimlerinden Hırakî'nin (v. 334) *Muhtasar*, Muvaffakuddîn İbn Kudâme'nin (v. 620) *el-Muğnî*, İbn Kayyim'in (v. 751) *Ref'u'l-yedeyn fi's-salât* ve İbn Müflih'in (v. 884) *el-Mübdi'* adlı eserleri yer almaktadır. Bu eserlerin yanı sıra fıkıh usulü eserleri de yeri geldikçe istifade ettiğimiz kaynaklar arasındadır.

UYGULAMA VE DELİLLERİ AÇISINDAN NAMAZDA ELLERİN DURUMU

I. GENEL BİLGİLER

A. Namazın Anlamı ve Mahiyeti

Farsçada “tazim için eğilmek, kulluk, ibadet” anlamlarına gelen namaz, Türkçeye Arapçadaki “salât” kelimesinin karşılığı olarak geçmiştir. Salât, sözlükte “dua etmek, ibadet etmek, bağışlanma dilemek, yalvarmak” anlamlarına gelir. Bir fıkıh terimi olarak salât ise tekbirle başlayıp selamla son bulan, kendine mahsus şartları bulunan belirli hareket ve sözlerden oluşan bedenî ibadeti ifade eder. Namaz ibadetindeki rükünlerin aynı zamanda dua niteliğinde olması salât kelimesinin sözlük ve terim anlamları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.⁶

Namaz Kur’an, sünnet ve icma’ ile sabit dinin esaslı bir ibadetidir. Kur’an’da bu hususta zikredilen ayetlerden bazıları şöyledir:

“*Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin...*”⁷

“*... Namaz, müminlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır.*”⁸

“*Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun.*”⁹

Kur’an-ı Kerim’de müminlerin sadece namaz kılmaları emredilmemiş, ayrıca namaz kılanlar övülürken namazı ciddiye almayanlar da yerilmiş, pek çok ayette namazın önemine işaret edilerek onu terk edenlere açık tehditler yöneltilmiştir.

⁶ İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, *Lisânü'l-‘Arab*, Beyrut: Daru Sadır, ts., XIV, 464; Sa’dî Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu'l-fikhiyye*, Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1988/1408, s. 216; M. Kâmil Yaşaroğlu, “Namaz”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 350.

⁷ el-Bakara 2/110. “*وَأَقِمُوا الصَّلَاةَ وَأَتُوا الزَّكَاةَ...*”

⁸ en-Nisa 4/103. “*... إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا.*”

⁹ el-Bakara 2/238. “*حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ.*”

“Onlar ki, namazlarını kılmaya devam ederler. İşte bunlar varis olanların ta kendileridir. Onlar Firdevs cennetlerine varis olurlar. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”¹⁰

“Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar (namazlarıyla) gösteriş yaparlar. Ufacık bir yardıma bile engel olurlar.”¹¹

Hz. Muhammed (s.a.v.) de namazın, İslam’ın beş şartından biri olduğunu¹² ve amellerin en faziletlisinin vaktinde kılınan namaz olduğunu¹³ bildirmiş, namazın kılınış şeklini uygulamalarıyla öğreterek “Namazı benden gördüğünüz gibi kılınız.”¹⁴ buyurmuştur.

B. Namazdaki Fiillerin Hükümleriyle İlgili Kavramlar

Namazda ellerin durumunu incelemeye geçmeden önce mezheplerin verdiği hükümlerin anlaşılabilmesi noktasında zihni bir hazırlık olması açısından farz, vacip, sünnet, nâfile, mendup, müstehap kavramlarından ve mezheplerin bu kavramları nasıl kullandıklarından kısaca bahsetmemiz yerinde olacaktır.

Hanefî fıkıh usulünde, dinen mükelleften yapılması istenen fiiller talebin kuvveti yanında delilin kat’î veya zannî oluşu da dikkate alınarak farz, vâcip, sünnet ve nâfile şeklinde dört kısma ayrılmıştır. Buna göre bir fiilin yapılmasının kesin ve bağlayıcı tarzda istendiğini gösteren delil delâlet ve sübut yönünden kat’î ise bu fiil farz, zannî ise vacip olarak adlandırılmıştır. Kesin ve bağlayıcı olmaksızın istenen ve yapanın sevabı hak etmekle birlikte yapmayanın cezalandırılmayacağı, fakat kınanacağı fiiller sünnet; yapanın sevabı hak edeceği, yapmayanın ise cezalandırılmayacağı ve kınanmayacağı fiiller ise nâfile olarak adlandırılmıştır.¹⁵ Sünneti ikiye ayıran Hanefiler’e göre Hz. Peygamber’in sürekli yaptığı ve bağlayıcı

¹⁰ el-Müminun 23/9-11. “وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ. أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ. الَّذِينَ يَرْتُونَ الْفَرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ.”

¹¹ el-Maun 107/4-7. “قَوْلِيلٌ لِلْمُضَلِّينَ. الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ. الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ وَيَمْتَعُونَ الْمَاعُونَ.”

¹² Buharî, İman 1.

¹³ Buharî, Tevhid 48.

¹⁴ Buharî, Ezan 18. “صلوا كما رأيتموني أصلي”

¹⁵ Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûlü’s-Serahsî*, nşr. Ebu’l-Vefa el-Efgânî, Beyrut: Daru Kütübi’l-İlmiyye, 1993/1414, I, ss. 110-114; Fahrettin Atar, “Nâfile”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 290.

olmadığını göstermek için nadiren terk ettiği fiillere *müekked sünnet*, Resulullah'ın bazen yapır bazen terk ettiği fiillere ise *gayrı müekked sünnet* denir.¹⁶

Mütekellimin metoduna göre yazılan usul eserlerinde dinen mükelleften yapılması istenen fiiller iki kısma ayrılmış; kesin ve bağlayıcı tarzda istenenler *vacip (farz)*, kesin ve bağlayıcı tarzda olmaksızın istenenler *mendup* şeklinde nitelendirilmiştir.¹⁷ Fakihlerin çoğunluğuna göre şâri'in talebini ortaya koyan delillerin kat'î veya zannî olması bu talebin sonucunu iki ayrı terimle ifade etmeyi gerektirmez. Farz ile vacip eş anlamlı kavramlardır. Bununla birlikte Hanefîler'in vacip olarak nitelendirdikleri fiiller çoğunluğa göre her zaman vacip (farz) kapsamında değerlendirilmemiş, bazen de delilin kesin ve bağlayıcı niteliği kabul edilmeyerek sünnet kapsamında sayılmıştır.¹⁸

Şâri' tarafından kesin ve bağlayıcı olmaksızın yapılması talep edilen fiiller şeklinde tanımlandığında *mendup* kelimesinin kapsamına giren *sünnet*, *müstehap*, *nâfile* gibi kavramlar fûru-i fıkıhta bazen *mendup* ile eş anlamlı olarak bazen de derece farkı belirtecek şekilde kullanılmıştır.¹⁹ Hanefîler yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi şâri' tarafından bağlayıcı olmaksızın talep edilen fiilleri *sünnet* ve *nafile* olmak üzere ikiye ayırmış, *mendup*, *müstehap*, *edep* gibi kavramları *nafile* kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanmıştır.²⁰ Bu ayrıma göre Hanefî mezhebinde namazın farzları ve vacipleri dışında kalan fiiller, sünnet ve edep olarak iki grupta değerlendirilir.²¹ Mâlikîler ise bağlayıcı olmamakla beraber yapılması kuvvetli bir şekilde istenen işleri *sünnet*, derece olarak sünnetten daha düşük kabul edilen işleri ise *mendup* olarak nitelendirmiş ve buna göre namazın vacipleri dışında kalan fiilleri sünnet ve mendup olmak üzere ikiye ayırmıştır.²² Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde ise söz konusu kavramlar arasında böyle bir ayrıma gidilmemiş,

¹⁶ Ferhat Koca, "Sünnet", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 155.

¹⁷ Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl*, nşr. Muhammed Tâmir, Kahire: Daru'l-Hadis, 2011/1432, I, ss. 156-160.

¹⁸ İbrahim Kâfi Dönmez, "Farz", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 184; İbrahim Kâfi Dönmez, "Vacip", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 410.

¹⁹ Fahrettin Atar, "Nâfile", *DİA*, XXXII, 290; Ferhat Koca, "Mendup", *DİA*, İstanbul 2004, XXIX, 128.

²⁰ Serahsî, *Usûl*, I, ss. 110-114.

²¹ Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhu*, Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1989/1409, I, 679.

²² Halîl b. İshâk el-Cündî, *Muhtasaru'l-'Allâme Halîl*, nşr. Ahmed Câd, Kahire: Daru'l-Hadis, 2005/1426, s. 32; Vehbe ez-Zuhaylî, *age.*, I, 680.

sünnet, müstehap, nâfile kelimeleri aynı anlamda kullanılmıştır. Her iki mezhebe göre de namazdaki fiiller vacip ve sünnet olmak üzere ikiye ayrılır.²³

Namazda ellerin durumu Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîler'e göre namazın sünnetleri içerisinde değerlendirilmiş, Mâlikîler'e göre ise namazın mendupları arasında zikredilmiştir.²⁴

Burada Şâfiîler'in namazın sünnetleriyle ilgili *eb'az* ve *hey'at* ayrımına değinmemiz yerinde olacaktır. Şâfiîler namazın sünnetlerini *eb'az* ve *hey'at* olmak üzere ikiye ayırmaktadır.²⁵ *Eb'az*, sözlükte “parça, kısım, cüz, bazı” gibi anlamlara gelen “ba'z” kelimesinin çoğuludur. Şâfiîler'in ıstılahında ise namazın cüzü gibi sayılan ve terkedildiğinde sehiv secdesi gerektiren sünnetleri ifade eder.²⁶ Bu sünnetlerin *eb'az* olarak isimlendirilmesiyle ilgili farklı görüşler vardır. Bazı âlimlere göre bu sünnetler sehiv secdesiyle güçlendirildikleri ve böylece namazın hakiki parçaları (*eb'azı*) olan rükünlere benzedikleri için *eb'az* olarak adlandırılmıştır. Bazı âlimler ise bu sünnetlere *eb'az* denilmesini, “ba'z” kelimesinin sözlük anlamından hareketle, genellikle bir şeyin daha az olan kısmı için kullanılıyor olmasından yola çıkarak açıklamaktadır. Buna göre sehiv secdesi gerektiren sünnetler namazın sünnetlerinin bir kısmını oluşturmaktadır ve sehiv secdesi gerektiren sünnetlerin sehiv secdesi gerektirmeyenlerden daha az olması sebebiyle bu sünnetler *eb'az* olarak isimlendirilmiştir.²⁷ *Hey'at* ise sözlükte “bir şeyin hali, keyfiyeti, sureti, görünüş” gibi anlamlara gelen “hey'et” kelimesinin çoğuludur. Şâfiîler'in kullanımında ise *eb'az* dışında kalan, terkedildiğinde sehiv secdesi gerektirmeyen sünnetleri ifade eder.²⁸

²³ Mustafa el-Hîn vd., *el-Fıkhu'l-menhecî 'alâ mezhebi'l-İmam eş-Şâfiî: Büyük Şâfiî Fıkhu*, trc. Ali Arslan, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2010, I, ss. 235-242; Halil Güneç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, İstanbul: Yasin Yayınevi, ts., ss. 205-210; Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, I, 739.

²⁴ Vehbe ez-Zuhaylî, *age.*, I, ss. 728-751.

²⁵ Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfiî, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvez, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 1997/1417, I, ss. 461-462; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, nşr. Muhammed Halîl Aytânî, Beyrut: Daru'l-Marife, 1997/1418, I, 228; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 2003/1424, I, 449.

²⁶ Sâhib b. Abbâd, İsmâil b. Abbâd b. el-Abbâs et-Tâlekanî, *el-Muhîr fi'l-luğa*, nşr. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1994/1414, I, 319; “Ba'z”, *Mv.F*, Kuveyt: Vezaretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1993/1414, VIII, ss. 125-126.

²⁷ Râfiî, *age.*, I, 462.

²⁸ Sâhib b. Abbâd, *age.*, IV, 93; “Hey'et”, *Mv.F*, Kuveyt: Vezaretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 2006/1427, XLIII, ss. 319-321.

Bu ayırım, eb‘az ve hey‘at olarak kabul edilen sünnetlerin terki halinde kendini göstermektedir. Şâfîiler’e göre eb‘azın kasıtlı ya da unutarak terkedilmesiyle namaz batıl olmaz ancak sehiv secdesi gerekir. Bununla birlikte eb‘azın kasıtlı olarak terk edilmesi mekruhtur.²⁹ Hey‘at ise kasıtlı ya da unutarak terkedildiğinde iade edilmez, telafisi için sehiv secdesi de gerekmez. Çünkü hey‘at rükünler gibi asıl değildir, eb‘az gibi asla da benzememektedir.³⁰

²⁹ “Ba‘z”, *Mv.F*, VIII, 126.

³⁰ “Hey‘et”, *Mv.F*, XLIII, 321.

II. NAMAZDA ELLERİN DURUMU

Namazda ellerin durumu Hz. Peygamber'in nasıl namaz kıldığını tasvir eden rivayetlerden öğrenilmektedir. Ne var ki konuyla ilgili rivayetler, Hz. Peygamber'i farklı zamanlarda gören sahabilerce farklı lafızlarla nakledildiğinden mezhepler bu hadisleri kendi usulleri çerçevesinde değerlendirmiş ve buna bağlı olarak namazda ellerin ne şekilde olması gerektiği hususunda farklı görüşler ve uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte her bir görüş kendi içerisinde tutarlı bir delile sahiptir.

A. İftitah Tekbiri Alırken Ellerin Kaldırılması

1. Elleri Kaldırmanın Hükümü

Namaza başlarken alınan tekbire, başlangıç tekbiri anlamında "iftitah tekbiri" denildiği gibi, namaz dışında helal olan fiiller bu tekbirle haram hale geldiği için bu tekbire "tahrîme (ihram) tekbiri" de denilir. İftitah tekbiri alınırken elleri kaldırmanın sünnet olduğu hususunda âlimlerin icmâi vardır.³¹ Hz. Peygamber'in iftitah tekbiri alırken ellerini kaldırdığına dair birçok hadis rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerde ellerin nereye kadar kaldırılacağı konusunda farklı hükümler yer almakla beraber, ortak mana açısından bakıldığında hepsi Resulullah'ın namaza başlarken ellerini kaldırdığını ifade etmektedir. Bu konuda mezheplerin görüşleri genel olarak şu şekildedir.

Hanefî mezhebine göre iftitah tekbiri esnasında ellerin kaldırılması müekked sünnettir. Bu hükmün verilmesinin sebebi Resulullah'ın namaza başlarken ellerini kaldırdığının bilinmesidir. Bununla birlikte Hz. Peygamber,

³¹ Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-mezheb*, nşr. Ahmed Mahmud İbrahim, Kahire: Daru's-Selam, 1997/1417, II, 95; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvez, Beyrut: Daru Kütübî'l-İlmiyye, 1986/1406, II, 22; İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *el-Muğnî*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulvî, Riyad: Daru Alemlî'l-Kütüb, 1997/1417, II, 136; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, nşr. Muhammed Necib el-Mutî'î, Cidde: Mektebetü'l-İrşad, ts., III, 262; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, I, 683; Saffet Köse, "Tekbir", *DİA*, İstanbul 2011, XL, 342. Nevevî, İbnü'l-Münzir (v. 318) ve başkalarının da bu konuda âlimlerin icmâi olduğunu aktardıklarını belirtmiştir. Bununla birlikte Zeydiyye'den iftitah tekbirinde ellerin kaldırılmayacağı şeklinde bir görüş nakledildiğini zikretmiş ancak icmâ konusunda Zeydiyye'ye güvenilmediğini ifade etmiştir. Ayrıca Şâfiî âlimlerinden Mervezî'nin ihram tekbirinde elleri kaldırmayı vacip kabul ettiğini, bu görüşün ise kendisinden öncekilerin icmâıyla reddedildiğini söylemiştir. Bkz. Nevevî, *age.*, III, 262.

mescide gelip gereklerine riayet etmeden namaz kılan bir bedevîye namazını tekrar kılmasını söyleyerek namazı üç defa tekrar ettirmiş, sonunda yine eksik kıldığını söyleyince bedevînin doğrusunu öğretmesini istemesi üzerine ona namazın kurallarına uygun kılınıp biçimini tarif etmiş, namazın rükünlerini sayarken bunlar arasında *elleri kaldırmayı* zikretmemiştir.³² Bu durum, elleri kaldırmanın namazın rükünlerinden biri olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla elleri kaldırmak namazın sünnetlerindedir.³³

Namazda elleri kaldırmayı terk etmenin hükmü ile ilgili olarak Hanefî mezhebinde tercih edilen görüş, kişinin iftitah tekbiri için ellerini kaldırmamayı adet haline getirmesi halinde günahkâr olacaktır. Bununla birlikte buradaki günahkârlık sırf elleri kaldırmayı terk etme sebebiyle değildir. Nitekim İbn Âbidîn (v. 1252), elleri kaldırmanın müekked sünnet olmasının, bunu özürsüz olarak bir defa terk etmekle günahkâr olmayı gerektirmeyeceğini, günahkârlığın sebebinin Hz. Peygamber'in ömrü boyunca devam ettiği bir sünneti terk etmeyi adet edinmek ve bunu ısrarla terk etmek olduğunu ifade etmiştir. Buradaki ısrar ile kastedilen elleri kaldırmanın küçümseyerek ya da alay edilerek terki değil, hafife alarak ve tembellikle terk edilmesidir. Zira alay ya da küçümseme söz konusu olursa bu, küfür olur.³⁴

Mâlikî mezhebindeki hâkim görüş ise elleri kaldırmanın mendup olduğu yönündedir.³⁵ İftitah tekbiri esnasında elleri kaldırmanın boyun eğme, itaat, Allah'a yakarma, Allah'ı tazim gibi anlamlara geldiğini ifade eden İbn Abdülber'e (v. 463)

³² Ebû Hüreyre'den gelen, Hz. Peygamber'in namaz kılınmayı öğrettiği bedevî ile ilgili hadis şu şekildedir:

”أن رسول الله صلى الله عليه وسلم دخل المسجد فدخل رجل فصلى فسلم على النبي صلى الله عليه وسلم فرد وقال ارجع فصل فإنك لم تصل فرجع يصلي كما صلى ثم جاء فسلم على النبي صلى الله عليه وسلم فقال ارجع فصل فإنك لم تصل ثلاثا فقال والذي بعثك بالحق ما أحسن غيره فعلمني فقال إذا قمت إلى الصلاة فكبر ثم اقرأ ما تيسر معك من القرآن ثم اركع حتى تطمئن راکها ثم ارفع حتى تعتدل قائما ثم اسجد حتى تطمئن ساجدا ثم ارفع حتى تطمئن جالسا وافعل ذلك في صلاتك كلها“

Bkz. Buhârî, Ezan 95, 122; Müslim, Salât 45.

³³ Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, Beyrut: Daru'l-Marife, ts., I, 11.

³⁴ İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenvîri'l-epsâr*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvez, Riyad: Daru Alemlî'l-Kütüb, 2003/1423, II, 171.

³⁵ Halîl b. İshâk, *Muhtasar*, s. 32.

göre Ebû Hüreyre ve Rifâ'a b. Râfi'in rivayetlerinde³⁶ Hz. Peygamber'in mescide gelen bedevîye namaz kılmayı öğrettiği sırada namazın farzlarını sıralarken ona ellerini kaldırmasını emretmeyişi elleri kaldırmanın farz olmadığına işaretir.³⁷

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin iftitah tekbiri esnasında elleri kaldırmak ile ilgili görüşlerine gelince, onlara göre bu fiil sünnet kabul edilir.³⁸ Söz konusu mezheplere göre ihram tekbiri esnasında kasıtlı ya da unutarak ellerini kaldırmayan kişi tekbir bitmeden ellerini kaldırırsa bu da sünneti ikamede yeterli olur. Tekbir bitinceye kadar kasıtlı olsun ya da olmasın ellerini kaldırmayan kişi artık tekbir sonrasında da ellerini kaldırmaz. Çünkü bu sünnetin yeri geçmiştir.³⁹ Ancak şu da var ki Şâfiî mezhebine göre kasten ya da unutarak ellerin kaldırılmaması mekruhtur. Bununla birlikte bu durumda namazın iadesi ya da sehiv secdesi gerekmez. Zira Şâfiîler'e göre iftitah tekbiri esnasında ellerin kaldırılması bir hey'ettir.⁴⁰ Hanbelîler'e göre ise elleri kaldırmayı terk eden kişi sünneti terk etmiş olur, yine Hanbelî mezhebi içerisindeki bir görüşe göre iftitah tekbiri esnasında elleri kaldırmayı terk eden kişinin bid'atçı olarak nitelendirilmesinde bir sakınca yoktur.⁴¹

³⁶ Ebû Hüreyre'nin mescitte namaz kılan bedevî ile ilgili rivayetini yukarıda zikrettik. Benzer bir rivayeti Rifâ'a b. Râfi' de nakletmiştir. Hadis şu şekildedir:

”أن الرسول صلى الله عليه وسلم بينما هو جالس في المسجد يوماً قال رفاعة ونحن معه إذ جاء رجل كالبديوي فصلى فأخف صلاته ثم انصرف فسلم على النبي صلى الله عليه وسلم فقال النبي صلى الله عليه وسلم عليك فارجع فصل فإنك لم تصل فارجع فصلى ثم جاء فسلم عليه فقال عليك فارجع فصل فإنك لم تصل [ففعل ذلك] مرتين أو ثلاثاً كل ذلك يأتي النبي صلى الله عليه وسلم فيسلم على النبي صلى الله عليه وسلم فيقول النبي صلى الله عليه وسلم عليك فارجع فصل فإنك لم تصل تخاف الناس وكبر عليهم أن يكون من أخف صلاته لم يصل فقال الرجل في آخر ذلك فأرني وعلمني فلما أنا بشر أصيب وأخطى فقال أجل إذا قمت إلى الصلاة فتوضأ كما أمرك الله ثم تشهد وأقم فإن كان معك قرآن فقرأ وإلا فاحمد الله وكبره وهله ثم اركع فاطمئن راعها ثم اعتدل قائماً ثم اسجد فاعتدل ساجداً ثم اجلس فاطمئن جالساً ثم قم فإذا فعلت ذلك فقد تمت صلاتك وإن انتقصت منه شيئاً انتقصت من صلاتك“

Bkz. Tirmizî, Salât 226.

³⁷ İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *el-İstizkârü'l-câmi' li-mezâhibi fukahâi'l-emsâr ve 'ulemâi'l-aktâr fîmâ tezammenühü'l-Muvatta'*, nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî, Beyrut: Daru Kuteybe / Kahire: Daru'l-Va'y, 1993/1414, IV, ss. 97-109.

³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 136; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 262.

³⁹ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Üm*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1990/1410, I, 127; İbn Kudâme, *age.*, II, ss. 138-139.

⁴⁰ Şâfiî, *age.*, I, 127; Ebu İshak Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb*, nşr. Muhammed Zuhaylî, Dimaşk: Daru'l-Kalem / Beyrut: Daru's-Şamiyye, 1992/1412, I, 239; Nevevî, *age.*, III, 266.

⁴¹ İbn Kudâme, *age.*, II, ss. 138-139; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ref'u'l-yedeyn fi's-salât*, nşr. İyad b. Abdüllatif b. İbrahim el-Kaysî, Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 2010/1431, ss. 216-217; İbn Müflih, Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed er-Râmîni, *el-Mübdi' şerhu'l-Mukni'*, nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfiî, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 1997/1418, I, 379.

2. Elleri Kaldırma Miktarı

İftitah tekbiri esnasında ellerin nereye kadar kaldırılacağı hususunda mezheplerin farklı uygulamaları vardır. Mezheplerin uygulama ve delilleri şu şekildedir.

a. Uygulama ve Deliller

Hanefiler'e göre iftitah tekbiri esnasında eller, başparmaklar kulak yumuşağı hizasına, diğer parmak uçları ise kulak hizasına gelecek şekilde kaldırılır. Tekbirle birlikte ellerin kaldırıldığı her yerde eller bu şekilde kaldırılır. Ebû Hanîfe'den (v. 150), kadınların da erkekler gibi ellerini kulak hizasına kadar kaldıracağına dair bir görüş nakledilmekle birlikte mezhepte hâkim olan görüş, kadınların ellerini parmak uçları omuz hizasına gelecek şekilde kaldıracağı yönündedir. Çünkü bu onlar için tesettüre daha uygundur.⁴²

Hanefiler'in konuyla ilgili zikrettikleri delil Vail b. Hucr'dan rivayet edilen şu hadistir:⁴³

“Hz. Peygamber (s.a.v.) tekbir aldığı anda ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırırdu.”⁴⁴

Hanefî âlimi Kâsânî (v. 587) ise ellerin kulak hizasına kadar kaldırılacağı delili olarak el-Berâ b. ‘Âzib’in rivayet ettiği şu hadisi zikretmiştir:⁴⁵

“Hz. Peygamber namaza başlamak üzere tekbir aldığı vakit ellerini, başparmakları kulak yumuşaklarına yaklaşıncaya kadar kaldırırdu.”⁴⁶

⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, I, 11; Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, II, 22,24; Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr el-Merginânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, nşr. Muhammed Adnan Derviş, Beyrut: Daru'l-Erkam, ts., I, ss. 57-58; Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li ta'îlî'l-Muhtâr*, nşr. Abdüllatif Muhammed Abdurrahman, Beyrut: Daru Kütübî'l-İlmiyye, 2009/1430, I, 53.

⁴³ Serahsî, *age.*, I, 12; Merginânî, *age.*, I, 58; Mevsîlî, *age.*, I, 53.

⁴⁴ “أن النبي صلى الله عليه و سلم كان إذا كبر رفع يديه حذاء أذنيه”

Ebû Dâvûd, *Salât* 116; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr-Muhammed Seyyid Câdelhak, Beyrut: Alemlî'l-Kütüb, 1994/1414, I, 196; Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 317; Müslim, *Salât* 54.

⁴⁵ Kâsânî, *age.*, II, 22.

⁴⁶ “كان النبي إذا كبر لافتتاح الصلاة رفع يديه حتى يكون إبهاماه قريباً من شممتي أذنيه” Tahâvî, *age.*, I, 196; Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 301; Ebû Dâvûd, *Salât* 119.

Mâlikî ve Şâfiîler'e göre hem erkekler hem de kadınlar iftitah tekbiri esnasında ellerini omuz hizasına kadar kaldırır.⁴⁷ Mâlikî ve Şâfiîler'in ellerin omuz hizasına kadar kaldırılacağına dair zikrettikleri ilk delil Salim b. Abdullah'ın, babası İbn Ömer'den rivayet ettiği şu hadistir:⁴⁸

“Resulullah (s.a.v.) namaza başladığında ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırır.”⁴⁹

Şâfiî âlimi Nevevî (v. 676), ellerin omuz hizasına kaldırılmasıyla ilgili İbn Ömer'in bu rivayetinin yanı sıra Ebû Humejd es-Sâidî'nin de bir rivayetinin bulunduğunu belirtmiş, ayrıca Hz. Ali'den de konuyla ilgili bir hadisin nakledildiğini ifade etmiştir.⁵⁰

Nevevî'nin bahsetmiş olduğu Ebû Humejd rivayeti Buhârî'de şöyle aktarılmaktadır: Ebû Humejd es-Sâidî sahabeden bir grupla birlikteyken Hz. Peygamber'in namazından bahsedilmiş, Ebû Humejd şöyle demiştir:

“Ben Resulullah'ın (s.a.v.) namazına en bağlı olanıydım. Onun tekbir aldığı anda ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırdığını gördüm.”⁵¹

Hz. Ali'den rivayet edilen hadis ise şu şekildedir:

“Hz. Peygamber (s.a.v.), farz namaza durduğunda tekbir alır ve ellerini omuz hizasına kaldırır.”⁵²

⁴⁷ Şâfiî, *el-Üm*, I, ss. 125-126; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 238; İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Beyrut: Daru'l-Marife, 1982/1402, I, 134; Ebû'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Şerhu'l-kebîr*, Kahire: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts., I, 247, Şemsüddîn ed-Desûkî'nin haşiyesi ile birlikte.

⁴⁸ Şâfiî, *age.*, I, ss. 125-126; İbn Abdülber, *el-İsrizkâr*, IV, 96; Şîrâzî, *age.*, I, 238; İbn Rüşd, *age.*, I, 134; Râfiî, *el-'Azîz*, I, 475; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 266; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 234; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, I, 463.

⁴⁹ “أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يرفع يديه حذو منكبيه إذا افتتح الصلاة”

Hadisin tam metni için bkz. Muvatta', Salât 16; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 18; Buhârî, Ezan 83; Müslim, Salât 21; Emîr Alâüddîn Alî b. Balabân el-Mısri, *Sahihu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân*, nşr. Şuayb el-Arnaûd, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993/1414, V, 172.

⁵⁰ Nevevî, *age.*, III, 263.

⁵¹ “أنا كنت أحفظكم لصلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم رأيتُهُ إذا كبر جعل يديه حذاء منكبيه”

Hadisin tam metni için bkz. Buhârî, Ezan 145; Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 424; Ebû Dâvûd, Salât 117; Tirmizî, Salât 227; İbn Balabân, *Sahihu İbn Hibbân*, V, 182; Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, I, 195.

⁵² “أنه كان إذا قام إلى الصلاة المكتوبة كبر ورفع يديه حذو منكبيه” Hadisin tam metni için bkz. Ebû Dâvûd, Salât 118; Tirmizî, Da'avât 32. Ayrıca bkz. Tahâvî, *age.*, I, 195.

Şâfiî âlimlerinden Gazzâlî (v. 505), tekbir alırken ellerin nereye kadar kaldırılacağıyla ilgili üç görüş zikretmektedir. Bunlardan birincisi ellerin omuz hizasına kadar kaldırılacağı, ikincisi parmak uçları kulak hizasına avuç içleri omuz hizasına gelecek şekilde kaldırılacağı, üçüncüsü ise parmak uçları kulak hizasına başparmaklar kulak yumuşağı hizasına ve avuç içleri de omuz hizasına gelecek şekilde kaldırılacağıdır. Ona göre, İmam Şâfiî (v. 204) bu üçüncü şekil ile rivayetleri cem' etmiştir.⁵³

Râfiî (v. 623), üç görüş nakletme konusunda Gazzâlî'nin tek kaldığını belirtmiş, Şâfiî âlimlerin çoğunun bu konudaki farklı görüşleri nakletmediklerini, bilakis bir kısmının birinci görüşü, diğer bir kısmının da üçüncü görüşü nakletmekle yetindiğini, bir kısmının da üçüncü görüşü birincinin açıklaması olarak ele aldığını ifade etmiştir. Râfiî'ye göre Şâfiî mezhebinde zahir olan şekil üçüncüsü yani ellerin, parmak uçları kulak hizasına, başparmaklar kulak yumuşağı hizasına ve avuç içleri omuz hizasına gelecek şekilde kaldırılmasıdır.⁵⁴ Râfiî'nin bu değerlendirmesi her ne kadar müteahhirin dönemi Şâfiî fakihlerinin görüşünü yansıtmaya açısından dikkat çekse de, geçiş dönemi fakihî kabul edebileceğimiz Gazzâlî'nin zikrettiği her üç görüşü mezhep sistematığına aykırı bir kafa karışıklığı değil tercih öncesi fikhî tespit ve nakillerin bir hülâsası şeklinde değerlendirmek daha gerçekçi gözükmektedir.

Nevevî, mezhepteki hâkim görüşün elleri omuz hizasına kadar kaldırmak olduğunu söylemiştir. İmam Şâfiî'nin, parmak uçları kulak hizasına, başparmakları kulak yumuşağı hizasına ve avuç içleri de omuz hizasına gelecek şekilde ellerini kaldırdığını ve böylece konuyla ilgili rivayetleri cem' ettiğini nakledenlerin de olduğunu belirten Nevevî, İmam Şâfiî'nin bu uygulamasını, elleri omuz hizasına kaldırmak şeklinde anlamıştır. Ona göre ellerin omuz hizasına kaldırılmasından kasıt, el ayalarının omuz hizasına getirilmesidir.⁵⁵

Hanbelîler'e göre, iftitah tekbiri esnasında ellerin kulak ya da omuz hizasına kadar kaldırılması hususunda muhayyerlik söz konusudur. Namaz kılan kişi bu ikisinden dilediğini uygulayabilir. Buradaki muhayyerliğin sebebi, her iki durumu

⁵³ Gazzâlî, *el-Vasît*, II, ss. 95-98.

⁵⁴ Râfiî, *el-'Azîz*, I, ss. 476-477.

⁵⁵ Nevevî, *el-Mecmû'*, III, ss. 262-263.

da aktaran rivayetlerin bulunmasıdır. Hanbelîler, yukarıda da zikretmiş olduğumuz, ellerin omuzlara kadar kaldırılacağına dair Ebû Humeyd ve İbn Ömer'den aktarılan rivayetler ile kulak hizasına kadar kaldırılacağına dair Vail b. Hucr ve Mâlik b. Huveyris'ten aktarılan rivayetleri bu muhayyerliğe delil göstermişlerdir.⁵⁶

Ahmed b. Hanbel'e (v. 241) iftitah tekbirinde ellerin nereye kadar kaldırılacağı sorulduğunda, kendisinin İbn Ömer hadisine dayanarak omuzlara kadar kaldırmayı tercih ettiğini, bununla birlikte elleri kulak hizasına kaldırmayı da hoş gördüğünü ifade etmiştir.⁵⁷

Kadınların ellerini kaldırması hususunda Ahmed b. Hanbel'den iki görüş aktarılmıştır. Birincisine göre kadınlar da erkekler gibi iftitah tekbirinde ellerini kaldırır. Çünkü tekbir alması meşru olan kişinin ellerini kaldırması da meşru kılınmıştır. Bununla birlikte kadınlar ellerini erkeklerden daha az kaldırır. İkinci görüşe göre ise kadınlar iftitah tekbirinde ellerini kaldırmaz. Çünkü bu, ellerini vücudundan uzaklaştırması anlamına gelir ki kadın için bu meşru kılınmamıştır. Bilakis rükû ve secdelerde olduğu gibi burada da kendini toplaması gerekir.⁵⁸

b. Delillerin Değerlendirilmesi

Hanefîler'e göre, *ellerin kulak hizasına kadar kaldırılması gerektiğini* ifade eden hadislerin benimsenmesi daha uygundur. Çünkü bu hadislerde diğer hadislere göre ellerin daha çok kaldırılması hükmü vardır. Hanefî fakihi Serahsî (v. 483), Şâfiîler'in, ellerin omuz hizasına kadar kaldırılması gerektiğine dair Ebû Humeyd es-Sâidî'den naklettikleri hadisle ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: Elleri omuzlara kadar kaldırmayla ilgili hadis özür haline hamledilir. Sahabiler, havanın soğuk olduğu zamanlarda elleri elbiselerinin içerisinde olduğundan ellerini omuz hizasına kadar kaldırmışlardır. Bunun dışındaki durumlarda eller kulak hizasına kadar kaldırılır.⁵⁹ Tahâvî de ellerin omuzlara kadar kaldırıldığını ifade eden hadislerle ilgili benzer bir açıklama yaparak bu görüşünü Vail b. Hucr'dan rivayet edilen şu hadise dayandırmıştır:⁶⁰

⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 137; İbn Kayyim, *Ref'u'l-yedeyn*, ss. 221-222; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, I, ss. 683-684.

⁵⁷ İbn Kudâme, *age.*, II, 138.

⁵⁸ İbn Kudâme, *age.*, II, 139; İbn Kayyim, *age.*, ss. 228-229; İbn Müflih, *el-Mübdi'*, I, 421.

⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 12.

⁶⁰ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, I, ss. 196-197.

“Medine’ye geldim ve ashabi ellerini kulaklarına kadar kaldırırken buldum. Sonra gelecek yıl tekrar geldim, soğuşun şiddetinden üzerlerinde elbiseler ve başlıklı giysiler vardı. Onları ellerini omuzlarına kadar kaldırırken buldum.”⁶¹

Tahâvî (v. 321), bu hadise dayanarak, ellerin nereye kadar kaldırılacağı hususunda hadisler arasındaki ihtilafı ortadan kaldırmanın mümkün olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, ellerin omuzlara kadar kaldırıldığını ifade eden rivayetlerde, ellerin elbise içerisinde bulunması mümkündür. Aksi kabul edilecek olursa hadisler çelişmiş olur. Dolayısıyla ellerin omuzlara kadar kaldırıldığını ifade eden rivayetlerde ellerin açıkta olmadığı, diğer rivayetlerde ise ellerin açıkta olduğu söylenerek hadisler arasındaki ihtilaf giderilmiş olur.⁶²

Kâsânî de Vail b. Hucr’dan aktarılan bu hadise dayanarak ellerin omuzlara kadar kaldırıldığına dair rivayetlerle ilgili benzer bir açıklamada bulunmuş, bu rivayetlerin özür haline hamledileceğini ifade etmiştir. Söz konusu hadisler arasındaki tearuzu giderme konusunda bir başka yorum daha getiren Kâsânî, ellerin kulak hizasına kadar kaldırıldığını ifade eden rivayetlerde kastedilenin parmak uçları olduğunu, omuz hizasına kadar kaldırıldığını ifade eden rivayetlerde ise kastedilenin avuçlar ve bilekler olduğunu söylemiştir.⁶³ Kâsânî’nin bu yorumu, elleri omuz hizasına kaldırmaktan kastedilenin el ayalarının omuz hizasına getirilmesi olduğunu söyleyen Nevevî’nin yorumuna benzemektedir.

Hanefîler’in getirdikleri bir başka açıklama ise elleri kaldırmanın imamın arkasında namaz kılan işitme engellilere namazın başladığını bildirmek için

“قدمت المدينة فوجدتهم يرفعون أيديهم إلى الإذنان ثم قدمت عليهم من القابل و عليهم الأكسية و البرانس من شدة البرد فوجدتهم يرفعون أيديهم إلى المناكب”

Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi*, II, 23; Tahâvî, *Şerhu me’âni’l-âsâr*, I, ss. 196-197. Ebû Dâvûd bu hadisi iki farklı senet ve lafızla nakletmiştir. Bunlardan biri şudur:

“رأيت النبي صلى الله عليه وسلم حين افتتح الصلاة رفع يديه حيال أذنيه. قال: ثم أتيتهم فرأيتهم يرفعون أيديهم إلى صدورهم في افتتاح الصلاة و عليهم برانس وأكسية”

“Hz. Peygamber’in namaza başladığında ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırdığını gördüm. Sonra, yine yanlarına gittim, onların namaza başlarken ellerini göğüslerine kadar kaldırdıklarını gördüm. Üzerlerinde elbiseler ve başlıklı giysiler vardı.” Bkz. Ebû Dâvûd, Salât 116.

İkincisi ise şu şekildedir: “أتيت النبي في الشتاء فرأيت أصحابه يرفعون أيديهم في ثيابهم في الصلاة: “Hz. Peygamber’in yanına gittim ve onun ashabını, namazdayken ellerini elbiselerinin içerisinde kaldırdıklarını gördüm.” Bkz. Ebû Dâvûd, Salât 117.

⁶² Tahâvî, *age.*, I, 197.

⁶³ Kâsânî, *age.*, II, ss. 23-24.

olduğudur. Yani imam, sesli tekbir alarak görme engellilere namazın başladığını bildirdiği gibi, tekbirle birlikte ellerini kaldırarak işitme engelli olan kişilere de namazın başladığını bildirir. Namazın başladığının cemaate bildirilmesi açısından bakıldığında Hanefîler'e göre, ellerin kulak hizasına kadar kaldırılması bu amaca daha uygundur.⁶⁴

Şâfiîler'e gelince, İmam Şâfiî ve mezhep âlimlerinin ellerin omuzlara kadar kaldırılması görüşünü tercih etmelerinin sebebi, söz konusu hususu ifade eden hadisler arasında İbn Ömer rivayetinin kendilerince daha sahih isnatla ve daha çok râvi tarafından rivayet edilmiş olmasıdır.⁶⁵

Ahmed b. Hanbel'in iftitah tekbirinde ellerin nereye kadar kaldırılacağı hususunda İbn Ömer hadisini tercih ettiğini yukarıda zikretmiştik. Ahmed b. Hanbel'in İbn Ömer hadisini tercih etmesinin sebebi ravilerinin sayıca daha çok ve hadisin isnadının âlî olmasıdır. Elleri kulak hizasına kadar kaldırmaya cevaz vermesinin gerekçesi ise bu doğrultudaki rivayetlerin de sahih oluşu ve Hz. Peygamber'in bu şekilde bir uygulamasının varlığını ve ellerini bazen omuz bazen kulak hizasına kadar kaldırdığını göstermesidir.⁶⁶

3. Elleri Kaldırma Zamanı

İftitah tekbiri için ellerin ne zaman kaldırılacağı konusunda fıkhîta farklı görüşler mevcuttur. Hanefî âlimlerin çoğunluğunun benimsediği görüşe göre önce eller kaldırılır, eller kulak hizasına ulaşıncaya tekbir alınır. Çünkü namaz kılan kimsenin bu fiilinde ve sözünde hem *nefy* hem de *ispat* anlamı vardır. Kişi, ellerini kaldırarak Allah'ın dışındaki varlıklardan büyüklük ve yüceliği uzaklaştırır (*nefy*), tekbir ile de büyüklük ve yüceliğin ancak Allah'a ait olduğunu (*ispat*) ifade eder. Böylece kelime-i şهادette olduğu gibi *nefy* *ispat*tan önce gelmiş olur. Ebû Yûsuf'tan (v. 182) rivayet edilen bir görüşe göre ise eller tekbirle birlikte kaldırılır. Kâsânî'ye göre elleri kaldırmak tekbirin sünneti olduğu için, ellerin tekbirle birlikte kaldırılması gerekir. Kâsânî'nin bu görüşünü *ispat*ta özürülülerin durumundan da istifade ederek *istidlal*de bulunduğu anlaşılmaktadır. Zira işitme engellilere

⁶⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 12; Kâsânî, *Bedâi' u 's-sanâi'*, II, ss. 22-23; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 58.

⁶⁵ Nevevî, *el-Mecmû'*, III, ss. 262-263.

⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 138.

namazın başladığını ilan bir amaç olarak kabul edilecek olursa, bu ancak eller tekbirle birlikte kaldırıldığında gerçekleşmiş olur. Mezhepteki her iki görüşü de aktaran Merginânî'ye (v. 593) göre ise sahih olan görüş, ellerin tekbirden önce kaldırılacağı şeklindeki çoğunluğun görüşüdür.⁶⁷

İmam Şâfiî'ye göre elleri kaldırmanın tekbirle birlikte başlaması ve tekbir bitinceye kadar ellerin omuz hizasında kalması sünnettir.⁶⁸ Nevevî, ellerin kaldırılma zamanıyla ilgili beş vecih⁶⁹ nakletmiş ve bunlar arasından İmam Şâfiî'nin de zikretmiş olduğu, elleri kaldırmanın başlangıç ve bitişinin, tekbirin başlangıç ve bitişiyle eşzamanlı olması gerektiği şeklindeki görüşün daha sahih olduğunu belirtmiştir.⁷⁰

Mâlikî ve Hanbelîler'e göre de eller iftitah tekbirinin başlangıcıyla birlikte kaldırılır ve tekbirin bitişiyle ellerin kaldırılması sona erer.⁷¹ Hanbelî fakihi İbn Müflih (v. 884), ellerin tekbirle birlikte kaldırılacağı görüşünün sahih olduğunu belirtmekle birlikte tekbirden önce kaldırılacağını söyleyenlerin de olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca kendisi, namaz kılan kişinin ellerini tekbirden önce veya tekbirle birlikte kaldırma hususunda muhayyer olduğu şeklinde bir görüşün varlığından da bahsetmiştir.⁷² Mâlikîler'e göre ise ellerin tekbirden önce veya sonra kaldırılması mekruh görülmüştür.⁷³

⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 11; Kâsânî, *Bedâi 'u's-sanâi*, II, 22; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 57.

⁶⁸ Şâfiî, *el-Üm*, I, 126.

⁶⁹ Vecih, mezhep mensubu müctehidlerin Şâfiî'nin usulüne uygun ürettikleri ichtihad ve tahrircileri ifade eder. Bkz. Bilal Aybakan, *İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011, s. 210.

⁷⁰ Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 264.

Nevevî'nin zikrettiği beş vecih şunlardır: 1. Eller tekbir almadan kaldırılır, sonra eller salınırken tekbire başlanır ve eller indirildiğinde tekbir biter. 2. Eller tekbir almadan kaldırılır, eller omuz hizasında sabitken tekbir alınır ve tekbir bittikten sonra eller indirilir. 3. Tekbire ellerin kaldırılmasıyla başlanır ve irsalin (ellerin salınmasının) bitişiyle tekbir bitirilir. 4. Elleri kaldırmaya tekbirin başlangıcıyla başlanır, bitişiyle ilgili bir sünnet yoktur. 5. Elleri kaldırmaya tekbirin başlangıcıyla başlanır ve eller omuz hizasına gelip, ellerin kaldırılmasının bitişiyle tekbir de biter. Bu vecihlerden her birine delil gösterilebilecek hadislerin mevcut olduğunu ifade eden Nevevî, son zikrettiğimiz, elleri kaldırmaya tekbirin başlangıcıyla başlanacağı ve eller omuz hizasına gelip, ellerin kaldırılmasının bitişiyle tekbirin de biteceği görüşünü tercih etmiştir. Bkz. Nevevî, *age.*, III, ss. 264-265.

⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 138; İbn Kayyim, *Ref' u'l-yedeyn*, s. 219; Derdîr, *Şerhu'l-kebîr*, I, 247.

⁷² İbn Müflih, *el-Mübdî'*, I, 380.

⁷³ Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale'ş-Şerhi'l-kebîr*, Kahire: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts., I, 247.

4. Ellerin Şekli

İftitah tekbiri için eller kaldırıldığında ellerin ve parmakların ne şekilde olacağı hususunda fıkhîta farklı görüşler mevcuttur. Hanefîler'e göre tekbir için eller kaldırılırken, parmakları bitişirmek ya da birbirinden ayrı tutmak için çaba harcanmaz, parmaklar kendi haline bırakılır. Eller, parmaklar dik halde, avuç içleri kible yönünde olacak şekilde kaldırılır.⁷⁴

Mâlikî mezhebine göre iftitah tekbiri için eller kaldırıldığında ellerin üst kısımları göğe, iç kısımları yere doğru olacak şekilde kaldırılır. Bununla birlikte mezhep içerisinde ellerin üst kısımları yere, iç kısımları göğe doğru olacak şekilde kaldırılacağı veya ellerin dik bir biçimde kaldırılacağı yönünde görüşler de mevcuttur.⁷⁵ Sahnûn (v. 240), namaz kılan kişinin, ellerini iç kısımları yere, üst kısımları yüzüne doğru olacak şekilde kaldıracağını ifade ederek İbnü'l-Kâsım'ın (v. 191), İmam Mâlik'in (v. 179) ellerini bu şekilde kaldırdığına dair aktardığı rivayete yer vermiştir.⁷⁶

Şâfiî mezhebine göre eller dik bir şekilde avuç içleri kibleye dönük olarak kaldırılır. Ancak detayda farklı görüşler mevcuttur. Gazzâlî'ye göre tekbir için eller kaldırıldığında, parmakları birbirinden ayırmaya ya da bitişirmeye uğraşmadan eller açık şekilde kendi hallerine bırakılır.⁷⁷ Şîrâzî (v. 476) ise tekbir için eller kaldırıldığında parmakların arasının açılmasının müstehap olduğunu ifade etmiş ve buna delil olarak Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği şu hadisi zikretmiştir.⁷⁸

“Resulullah (s.a.v.) namazda parmaklarını açardı.”⁷⁹

Şâfiî mezhebinde tekbir için eller kaldırıldığında parmakların arasının açılmasının müstehap olduğu görüşü meşhurdur.⁸⁰

⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 11; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 22; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 57; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 53.

⁷⁵ Desûkî, *Hâşiye*, I, 247.

⁷⁶ Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, nşr. Zekeriyya Umeyrat, Beyrut: Daru Kütübî'l-İlmiyye, 1994/1415, I, 165.

⁷⁷ Gazzâlî, *el-Vasît*, II, 95.

⁷⁸ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 239.

⁷⁹ “أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان ينشر أصابعه في الصلاة نشرًا” İbn Huzeyme, Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî, *Sahihu İbn Huzeyme*, nşr. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Beyrut: el-Mektebû'l-İslâmî, 1980/1400, I, 233; İbn Balabân, *Sahihu İbn Hibbân*, V, 66.

⁸⁰ Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 264. Nevevî, namaz boyunca parmakların altı halinden bahsetmiştir. Birincisi, ihram tekbiri esnasında, rükûa giderken, rükûdan doğrulurken ve birinci teşehhütten

Hanefî âlimi Serahsî'ye göre Hz. Peygamber'in, parmaklarını açarak tekbir aldığı ifade eden bu hadis ile kastedilen, parmakların arasını açarak değil, parmaklarını avuçlarına bitiştirip bükmeक्सizin açık vaziyette tekbir aldığıdır.⁸¹

Hanbelîler'e göre iftitah tekbirinde ellerin, iç kısımları kıbleye yöneltilmiş şekilde kaldırılması ve bu esnada parmakların uzatılarak birbirine bitiştirilmesi müstehaptır.⁸² Hanbelî fakihi İbn Kudâme (v. 620), Ebû Hüreyre'nin şu rivayetini buna delil göstermiştir:⁸³

“Hz. Peygamber (s.a.v.) namaza başladığında ellerini uzatarak kaldırırdı.”⁸⁴

İbn Kudâme, Şâfiîler'in parmakların birbirinden ayrılacağı şeklindeki görüşüne itiraz ederek, onların delil olarak kullandıkları hadis sahih kabul edilse bile bu hadisin parmakların birbirinden ayrılacağını göstermediğini söylemiştir. Ona göre hadisteki “تشر” fiili parmakları ayırmak anlamında değil, parmaklar yumulmaksızın elin açık bir halde olacağı anlamına gelmektedir.⁸⁵

B. İftitah Tekbiri Dışında Namazda Ellerin Kaldırılması

Namazda iftitah tekbiri dışında ellerin kaldırılıp kaldırılmayacağı hususunda mezheplerin farklı uygulamaları mevcuttur. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre rükûa giderken, rükûdan doğrulurken ve bir görüşe göre birinci teşehhütten kalkışta

kalkınca ellerin kaldırılması halidir. Buralarda parmakların ayrılmasının müstehap olduğu görüşü meşhurdur. İkincisi, kıyam ve rükûdan doğrulma halidir. Buralarda parmaklar ayrılmaz. Üçüncüsü, rükû halidir. Burada parmakların dizler üzerindeyken ayrılması müstehaptır. Dördüncüsü, secde halidir. Burada parmakların bitiştirilmesi ve kıbleye doğru yöneltilmesi müstehaptır. Beşincisi, iki secde arasında oturma halidir. Burada iki sahih görüş olup kişi isterse secdedeki gibi parmaklarını bitiştirir, isterse kendi haline bırakır. Altıncısı, teşehhüt halidir. Sağ elin parmakları şahadet parmağı ve başparmak hariç yumulur. Sol el ise parmaklar bitiştirilmiş şekilde kıbleye yöneltilerek açık bir şekilde sol uyluk üzerine konulur. Bkz. Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 264. Râfiî ise parmakların, secde hali hariç namazın geri kalanında ölçülü bir halde aşırıya kaçmadan birbirinden ayrılmasının sünnet olduğunu ifade etmiştir. Secdede ise parmaklar birbirine bitiştirilir. Bkz. Râfiî, *el-'Azîz*, I, 525.

⁸¹ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 11; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 22; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 57; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 53.

⁸² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 138; İbn Kayyim, *Ref'u'l-yedeyn*, ss. 218-219; İbn Müflih, *el-Mübdî'*, I, 380.

⁸³ İbn Kudâme, *age.*, II, 138.

⁸⁴ “أن النبي صلى الله عليه وسلم كان إذا دخل في الصلاة رفع يديه مداً” Ebû Dâvûd, *Salât* 119.

⁸⁵ İbn Kudâme, *age.*, II, 138.

elleri kaldırmak sünnettir.⁸⁶ Hanefî ve Mâlikîler'e göre ise iftitah tekbiri dışında namazda eller kaldırılmaz.⁸⁷

1. Rükûa Giderken ve Rükûdan Doğrulurken Ellerin Kaldırılması

Rükûa giderken ya da rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması ile ilgili mezheplerin uygulama ve delilleri şu şekildedir.

a. Uygulama ve Deliller

Hanefîler'e göre namazın ikamesi esnasında iftitah tekbiri dışında eller kaldırılmaz.⁸⁸ Hanefîler bu hükme rükûa giderken ve doğrulurken ellerin kaldırılmasını da dâhil ederler. Onların bu konudaki delili Ebû Hanîfe'nin Abdullah

b. Mes'ûd'a isnatla rivayet ettiği şu hadistir:

“Hz. Peygamber iftitah tekbiri esnasında ellerini kaldırır, daha sonra bunu tekrarlamazdı.”⁸⁹

Hanefî âlimlerine göre, rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılmayacağına bir başka delili, ellerin sadece yedi yerde kaldırılacağını ve bunların; namaza başlarken alınan tekbir, bayram namazı tekbirleri, vitirdeki kunut ile hacdaki dört tekbir olduğunu ifade eden hadistir.⁹⁰

⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 174; Nevevî, *el-Mecmû*, III, ss. 367-371.

⁸⁷ Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 166; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, II, ss. 46-50.

⁸⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 14;

⁸⁹ “أن النبي كان يرفع يديه عند تكبيرة الافتتاح ثم لا يعود بعد ذلك”

Kâsânî, *age.*, II, 47'de hadis bu şekilde nakledilmiştir. Yine Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet edilen, benzer bir hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd ve Tirmîzî şöyle nakletmişlerdir:

“قال ابن مسعود ألا أصلي لكم صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فصلى فلم يرفع يديه إلا مرة”

“Abdullah b. Mes'ûd, 'Size Resulullah'ın namazını kılayım mı?' diye sordu ve ardından namaz kıldı, ellerini sadece bir kez kaldırdı.” Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 388; Ebû Dâvûd, *Salât* 119; Tirmîzî, *Salât* 191.

⁹⁰ “لا ترفع الأيدي إلا في سبع مواطن عند إفتتاح الصلاة و في العيدين و القنوت في الوتر و ذكر أربعة في كتاب المناسك”

“Eller ancak şu yedi yerde kaldırılır: Namaza başlarken, bayram namazı tekbirlerinde, vitirdeki kunutta ve hacdaki dört tekbirde.”

Bkz. Serahsî, *age.*, I, 14; Kâsânî, *age.*, II, 48. Serahsî bu hadisi meşhur olarak nitelendirmiştir. İbn Âbidîn, hadisin bu lafızla garip olduğunu, Taberânî'nin (v. 360) ise benzer bir hadisi İbn Abbas'tan farklı bir lafızla naklettiğini ifade etmiştir. Bkz. İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, II, 214. Taberânî'nin naklettiği metin şu şekildedir:

“لا ترفع الأيدي إلا في سبع مواطن حين يفتتح الصلاة وحين يدخل المسجد الحرام فينظر إلى البيت [وحين يقوم على الصفا] وحين يقوم على المروة وحين يقف مع الناس عشية عرفت و يجمع والمقامين حين يرمي الجمرة”

Bkz. Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1984/1405, XI, 385.

Hanefiler'in, görüşlerini dayandırdıkları bir diğer delil ise Câbir b. Semure'nin rivayet ettiği hadiste, ashabından bazılarının namazda ellerini kaldırdığını görünce Hz. Peygamber'in şöyle buyurmasıdır:⁹¹

*“Ne oluyor da sizi namaz kılariken güneşte kalmış atların kuyrukları gibi ellerinizi kaldırdığınızı görüyorum. Sakin olun (hareketsiz durun)! ”*⁹²

Rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılmayacağı hususunda el-Berâ b. 'Âzib'in şu rivayeti de Hanefilerce delil olarak zikredilmektedir.⁹³

*“Hz. Peygamber, namaza başlamak için tekbir aldığı anda başparmakları kulak yumuşağına yaklaşıncaya kadar ellerini kaldırır, sonra bunu bir daha tekrarlamazdı.”*⁹⁴

İftitah tekbiri dışında ellerin kaldırılması hakkında İmam Mâlik'ten iki görüş aktarılmıştır. İbnü'l-Kâsım'ın İmam Mâlik'ten rivayeti ellerin yalnızca iftitah tekbiri esnasında kaldırılıp, bunun dışında ellerin kaldırılmasının sünnet olmadığı şeklindedir. Bununla birlikte İmam Mâlik'ten rükûa giderken, rükûdan doğrulurken ve birinci teşehhütten kalkışta ellerin kaldırılacağına dair bir görüş daha rivayet edilmiştir. Mezhebin genel görüşü ellerin iftitah tekbiri haricinde kaldırılmayacağı şeklindedir.⁹⁵ Mâlikîler bu görüşlerini Hz. Peygamber'in ellerini iftitah esnasında bir kere kaldırıp bir daha kaldırmadığına dair Abdullah b. Mes'ûd ve el-Berâ b. 'Azib'den aktarılan rivayetlere dayandırmaktadırlar.⁹⁶

Şâfiîler'e göre rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken iftitah tekbirinde olduğu gibi ellerin omuz hizasına kadar kaldırılması sünnettir. Namaz kılan kişi kıyam halinde rükûa gitmek için tekbir aldığı anda ellerini kaldırır ve rükûa gider. Rükûdan doğrulurken de ellerini kaldırır ve tam olarak doğrulduktan sonra ellerini

⁹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 14; Kâsânî, *Bedâi' u 's-sanâi'*, II, ss. 48-49.

⁹² “ما لي أراكم رافعي أيديكم كأنها أذنان خيل شمس اسكنوا في الصلاة”

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 107; Müslim, *Salât* 119; Ebû Dâvûd, *Salât* 188.

⁹³ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, I, 224.

⁹⁴ “كان النبي إذا كبر لافتتاح الصلاة رفع يديه حتى يكون إبهامه قريبا من شحمتي أذنيه ثم لا يعود”

Tahâvî, *age.*, I, 224; Ebû Dâvûd, *Salât* 119.

⁹⁵ Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 165; İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, IV, 97, 100, 101; Desûkî, *Hâşiye*, I, 247.

⁹⁶ Sahnûn, *age.*, I, 166; İbn Abdülber, *age.*, IV, 100; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 134.

indirir. Şâfiî âlimleri rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılmasının sünnet oluşuna İbn Ömer'den rivayet edilen şu hadisi delil göstermişlerdir.⁹⁷

*“Resulullah (s.a.v.) namaza başladığında ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırırdı, rükû için tekbir aldığı ve başını rükûdan kaldırdığında da ellerini aynı şekilde kaldırırdı.”*⁹⁸

Sahabe, tabiin ve onlardan sonraki âlimlerin çoğunluğunun görüşünün rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılacağı şeklinde olduğunu ifade eden Nevevî, konuyla ilgili İbn Ömer'den rivayet edilen yukarıdaki hadisle birlikte birçok hadise daha yer vermiştir.⁹⁹ Nevevî'nin zikretmiş olduğu delillerden birinde Ebû Kılâbe, Mâlik b. Huveyris'in, namaz kılarken tekbir alıp ellerini kaldırdığını, rükûa gitmek istediğinde ve başını rükûdan kaldırdığında da ellerini kaldırdığını gördüğünü ifade etmiş ve Mâlik'in şöyle dediğini aktarmıştır: *“Şüphesiz Hz. Peygamber de böyle yapardı”*¹⁰⁰

Rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılacağını ifade eden bir başka hadis ise yukarıda da bir kısmını zikretmiş olduğumuz, Hz. Ali'den rivayet edilen şu hadistir:

*“Hz. Peygamber (s.a.v.), farz namaza durduğunda tekbir alır ve ellerini omuz hizasına kadar kaldırırdı. Kıraatini tamamlayıp rükûa gitmek istediğinde ve rükûdan doğrulduğunda da bu şekilde ellerini kaldırırdı.”*¹⁰¹

⁹⁷ Şâfiî, *el-Üm*, I, 126; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 251, 253; Gazzâlî, *el-Vasît*, II, 127, 129; Râfiî, *el-Azîz*, I, 511, 513; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, ss. 367-371.

⁹⁸ “An رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يرفع يديه حذو منكبيه إذا افتتح الصلاة و إذا كبر للركوع و إذا رفع رأسه من الركوع رفعها كذلك”

Hadisin tam metni için bkz. Muvatta', Salât 16; Buhârî, Ezan 83; Müslim, Salât 21.

⁹⁹ Nevevî, *age.*, III, ss. 368-371.

Buhârî, on yedi sahabiden rükûda ellerini kaldırdıklarına dair rivayetlerin aktarıldığını belirterek bunlar arasında İbn Ömer, İbn Abbas, Enes b. Mâlik ve Ebu Hüreyre gibi sahabilerin de olduğunu söylemiştir. Bkz. Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Kitâbu ref'i'l-yedeyn fi's-salât*, nşr. Bediuddin er-Râşidî, Beyrut: Daru İbn Hazm, 1996/1416, ss. 22-23.

¹⁰⁰ أنه رأى مالك بن الحويرث إذا صلى كبر ورفع يديه وإذا أراد أن يركع رفع يديه وإذا رفع رأسه من الركوع رفع يديه وحدث أن رسول الله صلى الله عليه وسلم صنع هكذا

Buhârî, Ezan 84; Müslim, Salât 24.

¹⁰¹ “أنه صلى الله عليه وسلم كان إذا قام إلى الصلاة المكتوبة كبر ورفع يديه حذو منكبيه و يصنع مثل ذلك إذا قضى قراءته و أراد أن يركع و يصنعه إذا رفع من الركوع”

Hadisin tam metni için bkz. Ebû Dâvûd, Salat 118; Tirmîzî, Da'avât 32.

Nevevî'nin konuyla ilgili zikretmiş olduğu deliller arasında Vail b. Hucr'un şu rivayeti yer alır:

*“Hz. Peygamber namaza başladığında ellerini kaldırdı ve tekbir aldı. ... Rükûa gitmek istediğinde ellerini elbisesinden çıkardı ve ellerini kaldırarak tekbir aldı ve rükûa gitti. ‘Semi‘allahu limen hamideh’ dediği zaman ellerini kaldırdı.”*¹⁰²

Rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırıldığına dair Ebû Humeyd'den rivayet edilen şu hadis de Şâfiîlerce delil olarak kullanılmaktadır:

*“Resulullah namaza kalktığına itidal halinde ayakta bekler, ellerini omuzlarının hizasına gelecek şekilde kaldırır. Rükûa gitmek istediğinde ellerini omuzlarına kadar kaldırdı. ... Sonra ‘Semi‘allahu limen hamideh’ diyerek ellerini kaldırdı.”*¹⁰³

Rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması hususunda Hanbelîler ile Şâfiîler benzer görüştedir. Hanbelîler'e göre de rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması sünnettir. Bununla birlikte namaz kılan kişi iftitah tekbirinde olduğu gibi ellerini omuz ya da kulak hizasına kadar kaldırma konusunda muhayerdir. Hanbelî âlimleri bu görüşlerini İbn Ömer ile Ebû Humeyd'in yukarıda da zikretmiş olduğumuz rivayetlerine dayandırmaktadır.¹⁰⁴

b. Delillerin Değerlendirilmesi

Şâfiîler'in rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılacağı şeklindeki görüşlerini dayandırdıkları rivayetleri Hanefîler mensûh kabul etmiştir.¹⁰⁵ Bu rivayetlerin mensûh olduğunu savunan Tahâvî, İbn Ebî Zinâd'ın Hz. Ali'den rivayet etmiş olduğu ve Şâfiîler'in rükûda ellerin kaldırılacağına delil

¹⁰² “أنه رأى رسول الله رفع يديه حين دخل في الصلاة و كبر ... فلما أراد أن يركع أخرج يديه من الثوب ثم رفعها ثم كبر فركع فلما قال سمع الله لمن حمده رفع يديه“

Hadisin tam metni için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 318; Müslim, *Salât* 54.

¹⁰³ “كان رسول الله إذا قام إلى الصلاة اعتدل قائماً و رفع يديه حتى يجاذى بها منكبيه فإذا أراد أن يركع رفع يديه حتى يجاذى بها منكبيه... ثم قال سمع الله لمن حمده و رفع يديه“

Hadisin tamamı için bkz. Ebû Dâvûd, *Salât* 117; Tirmîzî, *Salât* 227; İbn Balabân, *Sahihu İbn Hibbân*, V, 182.

¹⁰⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 171,184; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, I, 686.

¹⁰⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 14.

gösterdikleri hadise, Âsım b. Kuleyb'in yine Hz. Ali'den naklettiği şu rivayetle itiraz etmektedir:

*“Ali, namaza başlamak için alınan ilk tekbirde ellerini kaldırır, sonra bir daha ellerini kaldırmazdı.”*¹⁰⁶

Tahâvî'ye göre Hz. Ali'den rivayet edilen bu iki hadis arasındaki tearuzun giderilmesinde iki ihtimal söz konusudur. Eğer hadisin mahfuz hali Âsım b. Kuleyb'in rivayet ettiği şekildeyse ve İbn Ebî Zinâd hata etmişse, İbn Ebî Zinâd'ın rivayet ettiği ve rükûda ellerin kaldırılacağını ifade eden bu hadis delil olarak kullanılamaz. Eğer İbn Ebî Zinâd'ın naklettiği rivayet sahih ise Hz. Ali'nin Resulullah'ın rükûda ellerini kaldırdığını görmüş olduğu halde vefatının ardından ellerini kaldırmayı bıraktığını söylememiz gerekir ki onun Hz. Peygamber'in bir sünnetini terk etmesi, söz konusu uygulamanın neshedilmiş olduğunu bilmesinden başka bir sebebe bağlanamaz. O halde Hz. Peygamber'in rükûda ellerini kaldırdığını ifade eden bu hadis sahih olsa bile nesih ihtimalini güçlendiren bir delil olarak değerlendirilir.¹⁰⁷

Tahâvî, Şâfiîler'in delil olarak kullandığı İbn Ömer hadisinde de benzer bir durumun söz konusu olduğunu ifade ederek, İbn Ömer'den Şâfiîler'in uygulamasının aksine, rükûda ellerini kaldırmadığına dair rivayetler ve fiili uygulamaların aktarıldığını belirtmiştir. Bunlardan biri Mücahid'in naklettiği şu rivayettir:

*“İbn Ömer'in arkasında namaz kıldım. O, namazın ilk tekbiri dışında ellerini kaldırmadı.”*¹⁰⁸

Tahâvî'ye göre İbn Ömer, Hz. Peygamber'in ellerini kaldırdığını gördüğü halde onun vefatının ardından ellerini kaldırmayı terk etmişse bunun sebebi ancak İbn Ömer'in bu uygulamanın neshedildiğine dair bir bilgisinin olmasıdır. Tâvûs'tan aktarılan ve Şâfiîler'in delil olarak kullandıkları, *İbn Ömer'in rükûda ellerini kaldırdığı şeklindeki rivayetle* çeliştiği gerekçesiyle Mücahid'in bu rivayetinin

¹⁰⁶ “أن عليا كان يرفع يديه في أول تكبيرة من الصلاة ثم لا يرفع بعد”

Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, I, 225. Ayrıca bkz. İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II, 416.

¹⁰⁷ Tahâvî, *age.*, I, 225.

¹⁰⁸ “صليت خلف ابن عمر فلم يكن يرفع يديه إلا في التكبيرة الأولى من الصلاة”

Tahâvî, *age.*, I, 225. Ayrıca bkz. İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II, 417.

münker¹⁰⁹ olduğunu ileri sürenlere ise Tahâvî'nin yanıtı şudur: İbn Ömer, kendisine bu uygulamanın neshedildiğine dair bir delil ulaşmadan önce Tâvûs'un gördüğü şekilde rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerini kaldırarak namaz kılmış, sonrasında kendisine neshe dair bir delil ulaşınca bu uygulamayı terk etmiş ve Mücahid'in aktardığı şekilde iftitah tekbiri dışında ellerini kaldırmadan namaz kılmış olabilir. Tahâvî'ye göre, bu hususta İbn Ömer'den rivayet edilen hadislerden hangisinin son uygulama biçimini aktardığı ortaya çıkıncaya kadar hadislerin bu şekilde yorumlanması daha uygundur.¹¹⁰

Hiz. Peygamber'in rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerini kaldırdığına dair Vail b. Hucr'dan aktarılan rivayet ile İbrahîm en-Nehâî'nin Abdullah b. Mes'ûd'dan naklettiği ve *Hiz. Peygamber'in rükûda ellerini kaldırmadığı* yönündeki rivayet zıt hükümler içermektedir. Tahâvî'ye göre burada Abdullah b. Mes'ûd'un rivayetini tercih etmek gerekir. Çünkü Abdullah b. Mes'ûd, Resulullah'ın yanında çok daha uzun süre kalması sebebiyle onun uygulamalarını Vail'den daha iyi kavramaktaydı. Ayrıca Tahâvî, İbrahîm en-Nehâî'nin Abdullah b. Mes'ûd'dan aktardığı rivayetin muttasıl olmadığı şeklindeki itirazlara ise şöyle cevap vermiştir: İbrahîm, Abdullah b. Mes'ûd'dan kendisine ulaşan rivayetleri sahih görüp, rivayetin ondan yaygın bir şekilde geldiğini tespit ettiğinde bu şekilde mürsel olarak nakletmiştir. Kendisinden hadisleri senetleriyle rivayet etmesini isteyen el-A'meş'e, İbrahîm'in cevabı şu şekildedir: "Ben sana bir rivayeti doğrudan Abdullah'tan aktarırsam bil ki o rivayeti Abdullah'tan bir topluluk bana nakletmiştir. Eğer filan kişi bana Abdullah'tan nakletti diye aktarırsam o hadisi bana sadece zikrettiğim kişi nakletmiştir."¹¹¹

Rükûda ellerin kaldırılması uygulamasının neshedilmiş olduğu konusunda benzer bir yaklaşım ortaya koyan Kâsânî, söz konusu rivayetlerin mensûh olduğu görüşünü, Abdullah b. Mes'ûd'dan aktarılan, "*Resulullah (ellerini) kaldırdı, biz de kaldırdık; bunu yapmayı terk etti, biz de terk ettik.*"¹¹² şeklindeki rivayete

¹⁰⁹ Münker, zayıf râvinin güvenilir râvilere aykırı olarak rivayet ettiği ve bu rivayetiyle tek kaldığı hadislerdir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yücel, *Hadis İminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998, ss. 81-97.

¹¹⁰ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, I, ss. 225-226.

¹¹¹ Tahâvî, *age.*, I, 226.

¹¹² Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 50'de yer alan metin şu şekildedir: "رفع رسول الله فرغنا و ترك فتركتنا"

dayandırmaktadır. Ayrıca rükûda ellerin kaldırılmasıyla ilgili hadislerin sahabe kaynağının Hz. Ali ve İbn Ömer olduğunu belirten Kâsânî'ye göre, naklettikleri hadislerin aksine Hz. Ali ve İbn Ömer'in rükûda ellerini kaldırmadıklarına dair rivayetlerin varlığı, bu nakillerin neshedilmiş olduğunu bildiklerinin delilidir.¹¹³

Serahsî, rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması konusunda ilgili aynı zamanda Ebû Hanîfe'nin hadis anlayışını da özetleyen şu olayı nakletmiştir:

Evzâî (v. 157), Mescid-i Harâm'da Ebû Hanîfe ile karşılaşmış şöyle demiştir: "Irak ehli niçin rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerini kaldırmıyor? Zührî'nin bana Sâlim ve İbn Ömer senediyle rivayet ettiğine göre, *Peygamber (s.a.v.) rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerini kaldırırdı.*" Bunun üzerine Ebû Hanîfe şöyle cevap vermiştir: "Bana Hammâd > İbrâhim en-Nehâî > Alkame > Abdullah b. Mes'ûd senediyle rivayet etti ki, *Peygamber (s.a.v.) iftitah tekbiri aldığı anda ellerini kaldırır, daha sonra ellerini bir daha kaldırmazdı.*" Evzâî'nin, "Hayret Ebû Hanîfe'ye! Ben ona Zührî'nin Sâlim'den naklettiği hadisi rivayet ediyorum, o bana Hammâd'ın İbrâhim'den, onun da Alkame'den aldığı hadisi aktarıyor. Oysaki Zührî'nin hadisi, isnadının âliliğinden dolayı tercih edilmelidir." diye cevap vermesi üzerine Ebû Hanîfe şöyle demiştir: "Hammâd, Zührî'den daha çok fıkıh bilgisine sahiptir. İbrâhim de Sâlim'den daha fazla fıkıh bilgisine sahiptir. İbn Ömer zaman bakımından daha önce gelmiş olmasaydı, Alkame'nin de ondan daha fazla fıkıh bildiğini söyledim. Abdullah'a gelince, onun hadisi, ravilerinin fıkıh bilgisinden dolayı tercih edilmiştir."¹¹⁴

Hanefîlerce benimsenen görüşün bu şekilde olduğunu ifade eden Serahsî, tearuz halindeki iki hadisten birini tercih etme durumu söz konusu olduğunda hadisin isnadının âli oluşuna göre değil, ravilerinin fıkıh bilgisine göre tercihte bulunulacağını ifade etmiştir.¹¹⁵

Konuyla ilgili çelişkili hadisleri değerlendiren Hanefî fakihi Kâsânî'ye göre ise haberlerin tearuzu durumunda elleri kaldırmayı terk etmek evladır. Çünkü eğer rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması gerektiği hükmü sabit olsa dahi bu fiilin derecesi sünneti geçmez. Ancak ellerin kaldırılmaması gerektiği hükmü sabit olursa namazda yapılan bu fiil yani elleri kaldırmak bid'at olur. Bid'ati terk etmek ise sünneti yerine getirmekten evladır. Çünkü yapılması sünnet olan bir

el-Mektebetü'ş-Şâmile ve hadis arama sitelerinde yaptığımız araştırmalarda söz konusu metni Kâsânî'nin *Bedâi'u's-sanâi*'i haricinde sadece Aynî'nin (v. 855) *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* adlı eserinde bulduk. Aynî'ye göre bu hadis rükûda ellerin kaldırılacağına dair hadislerin neshedildiğini göstermektedir. Bkz. Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, nşr. Ebû'l-Münzir Halid b. İbrâhim el-Mısrî, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999/1420, III, ss. 303-304.

¹¹³ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, II, ss. 46-50.

¹¹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 14.

¹¹⁵ Serahsî, *age.*, I, 14.

fiili yani elleri kaldırmayı terk etmek namazın fesadını gerektirmez. Ancak böyle bir sünnet yokken bunu yapmak namazın fesadını gerektirir. Zira ellerin kaldırılması, her iki elle birlikte namazın amellerinden olmayan bir fiille meşgul olmak anlamına gelir ki bu, Kâsânî'ye göre amel-i kesirdir.¹¹⁶

Hanefî âlimleri, rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılmayacağına dair yukarıda bahsetmiş olduğumuz delillerin yanı sıra bu uygulamanın aklî gerekçelerini de zikretmişlerdir. Hanefîler'e göre rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılmamasının gerekçesi, rükû için alınan tekbirlerin intikal tekbiri oluşudur. Buna göre tıpkı secdelerdeki tekbirlerde olduğu gibi rükû tekbirlerinde de ellerin kaldırılması sünnet değildir. Namazda ellerin kaldırılmasının amacı imamın arkasında namaz kılan işitme engellilere durumu bildirmektir. Bu da ancak bayram tekbirleri ile kunut tekbiri gibi ayaktayken getirilen tekbirlerde gerekli olur. İntikal halinde getirilen tekbirlerde elleri kaldırmaya gerek yoktur. Çünkü imamın arkasında namaz kılan işitme engelli bir kimse, imam rükûa eğilirken onu görür, ayrıca elleri kaldırarak ona rükûa gidileceğini haber vermek gerekmez.¹¹⁷

Şâfiîler'e göre rükûda ellerin kaldırıldığını ifade eden hadisler evladır çünkü bu hadislerde *ispat* diğerlerinde ise *nefiy* vardır. İspat, ilmin fazlalığından dolayı nefye tercih edilir. Ayrıca rükûda elleri kaldırmak gerektiğini ifade eden hadisler daha çoktur. Dolayısıyla onları diğerlerine tercih etmek gerekir. Bir kimsenin Hz. Peygamber'in sabit sünnetine aykırı davranması caiz değildir.¹¹⁸

Rükûda ellerin kaldırılmasıyla ilgili hadisleri değerlendiren Nevevî, Hanefîler'in delillerinden Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Ali, İbn Abbas ve el-Berâ b. 'Âzib'den aktarılan ve namazda ellerin sadece iftitah tekbiri esnasında kaldırılacağını ifade eden hadislerin, muhaddisler tarafından zayıf olarak değerlendirildiğini kaydetmiştir. Şâfiîler'e göre, Abdullah b. Mes'ûd ve Hz. Ali'nin iftitah tekbiri haricinde ellerini kaldırmadıklarına dair aktarılan rivayetler, sahih değildir. Bu rivayetler sahih kabul edildiğinde bile ravinin bu kimseleri ellerini kaldırmayı unuttukları bir seferde görmüş olması gerekir. Yine Şâfiî âlimlerine

¹¹⁶ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi*, II, 50.

¹¹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, I, ss. 14-15; Kâsânî, *age.*, II, ss. 49-50.

¹¹⁸ Nevevî, *el-Mecmû'*, III, ss. 371-374.

göre, el-Berâ b. ‘Âzib hadisinin sahih olması durumunda bile tevil edilmesi gerekir. Söz konusu hadisin sonundaki “bunu tekrarlamazdı” ifadesi “namazın başındaki tekbiri tekrarlamazdı” ya da “namazın her rekâtının başında ellerini kaldırmazdı” anlamına gelir ve bu şekilde rivayetler cem’ edilmiş olur. Hanefîler’in delillerinden biri olan ve Câbir b. Semure’nin rivayet etmiş olduğu hadis ise Nevevî’ye göre tamamen başka bir durumla ilgilidir. Bu hadiste, Hz. Peygamber’in yasakladığı durum rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması değil, namazın sonunda selam verirken ellerin kaldırılmasıdır.¹¹⁹

Hanbelî âlimi İbn Kayyim (v. 751) da Câbir b. Semure’nin rivayet etmiş olduğu hadisin rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılmayacağına delil gösterilmesine itiraz ederek elleri kaldırmanın *güneşte kalmış atların kuyruklarına* benzetilmesi açısından rükû ya da iftitah tekbiri için elleri kaldırmak arasında fark olmadığını söylemiştir.¹²⁰

Hanbelî fakihî İbn Kudâme, Hanefîler’in Abdullah b. Mes’ûd’dan rivayet edilen hadisi delil olarak kullanması hususunda hadisin sıhhatiyle ilgili itirazlarının yanı sıra Abdullah b. Mes’ûd’un rükûdaki *tatbik* uygulamasıyla ilgili rivayetinin terkedilerek rükûda ellerin dizlere konulacağına dair hadislerin delil alınmasına dikkat çekmiştir. Ona göre tatbik hususunda Hanefîler’in Abdullah b. Mes’ûd’un hadisini terk ederek diğer ravileri tercih etmiş olmalarına rağmen, rükû için ellerin kaldırılması hususunda Abdullah b. Mes’ûd’un rivayetini, aralarında Hz. Ömer ve Hz. Ali gibi iki önemli sahabinin de bulunduğu pek çok sahabe ravisinin rivayetlerine tercih etmeleri doğru değildir.¹²¹

İbn Kayyim ise İmam Mâlik’in rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması hükmünü içeren hadisi rivayet etmiş olduğuna dikkat çekerek

¹¹⁹ Nevevî, *el-Mecmû’*, III, ss. 371-374. Nevevî’nin bahsettiği durumla ilgili hadisi Müslim, farklı bir senet ve metinle nakletmiştir. Yine Câbir b. Semure’den rivayet ettiği hadis şu şekildedir:

”صليت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فكنا إذا سلمنا قلنا بأيدنا السلام عليكم فليتنا السلام عليكم فنظر إلينا رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ما شأنكم تشيرون بأيديكم كأنها أذنان خيل شمس إذا سلم أحدكم فليلتفت إلى صاحبه ولا يوميء بيده“

“Resulullah ile birlikte namaz kıldım.(Namazın sonunda) selam verdiğimizde ellerimizle selam veriyorduk. Resulullah bize baktı ve ‘Size ne oluyor da güneşte kalmış atların kuyrukları gibi ellerinizle işaret ediyorsunuz. Sizden biri selam verdiğiğinde arkadaşına dönsün, eliyle işaret etmesin.’ buyurdu.” Bkz. Müslim, Salât 121.

¹²⁰ İbn Kayyim, *Ref’u’l-yedeyn*, ss. 112-113.

¹²¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 174.

ondan nakledilen *iftitah tekbiri haricinde elleri kaldırmanın sünnet olmadığı* şeklindeki görüşle ilgili şunları söylemiştir: İmam Mâlik’in iftitah tekbiri haricinde ellerini kaldırmadığına dair rivayetler sahih kabul edilse bile bu durumda onun re’yine değil aktardığı rivayete bakılır. Çünkü onun re’yi değil naklettiği rivayet hüccettir. Yine İbn Kayyim’a göre sahabenin rükû için ellerini kaldırdığına dair gelen haberler, Hz. Peygamber’in ellerini kaldırdığını gösterir. Zira ellerin kaldırılması re’y ve ichtihadla hüküm verilebilecek bir husus değildir.¹²²

2. Birinci Teşehhüden Kıyama Kalkışta Ellerin Kaldırılması

Şâfiîler’e göre iftitah tekbirinin yanı sıra rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken de ellerin kaldırılmasının sünnet olduğunu yukarıda ifade etmiştik. İmam Şâfiî, bu üç yer haricinde namazda ellerin kaldırılmayacağını belirtmiştir. Dolayısıyla secdeye giderken, iki secde arasında ya da secdeden kalkarken eller kaldırılmaz. Şâfiî mezhebinde meşhur olan görüş, İmam Şâfiî’nin görüşüdür.¹²³ Bu görüşün dayanağı İbn Ömer’in rivayet etmiş olduğu şu hadistir:

*“Ben Resulullah’ı, namaz kılarken gördüm. Kendisi namaza başladığında ellerini omuz hizasına kadar kaldırır ve yine rükûa gitmek istediğinde ve rükûdan başını kaldırdığında da ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırdı. İki secde arasında ise ellerini kaldırmazdı.”*¹²⁴

Şâfiî âlimlerinden Ebû Ali et-Taberî’nin (v. 350) de içinde bulunduğu bir gruba göre ise secdeden ya da teşehhütten kıyama her kalkışta ellerin kaldırılması müstehaptır. Bu görüş Hz. Ali’nin rivayet ettiği şu hadise dayandırılmaktadır:¹²⁵

“Hz. Peygamber (s.a.v.), farz namaza durduğunda tekbir alır ve ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırırdı. Kıraatini tamamlayıp rükûa gitmek istediğinde ve rükûdan doğrulduğunda da aynısını yapardı. Otururken ise namazın

¹²² İbn Kayyim, *Ref‘u’l-yedeyn*, s. 57, 152.

¹²³ Şâfiî, *el-Üm*, I, 126; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, ss. 261-262; Gazzâlî, *el-Vasît*, II, 140; Râfiî, *el-Azîz*, I, 524; Nevevî, *el-Mecmû‘*, III, 425.

¹²⁴ *“رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا افتتح الصلاة رفع يديه حدو منكبيه وإذا أراد أن يركع و بعد ما يرفع رأسه من الركوع ولا يرفع اليدين بين السجدين”*

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 8; Müslim, *Salât* 21; Ebû Dâvûd, *Salât* 116.

¹²⁵ Şîrâzî, *age.*, I, 261; Nevevî, *age.*, III, 425.

herhangi bir yerinde ellerini kaldırmazdı. İki secdeden kalktığında da aynı şekilde ellerini kaldırır ve tekbir alırdu.”¹²⁶

Ebû Humejd’in rivayet etmiş olduğu şu hadis de yukarıdaki hükmün delilleri arasında zikredilmektedir:¹²⁷

“Resulullah namaza kalktığında itidal halinde ayakta bekler, ellerini omuzlarının hizasına gelecek şekilde kaldırdı. Rükûa gitmek istediğinde ellerini omuzlarına kadar kaldırdı. ... Sonra ‘Semi‘allahu limen hamideh’ diyerek ellerini kaldırdı. ... Sonra ikinci rekâta da bunun aynısını yaptı. İki secdeden kalktığında ise tekbir aldı ve namazın başlangıcında yaptığı gibi ellerini omuzlarının hizasına gelecek şekilde kaldırdı.”¹²⁸

Şâfiî âlimlerinin bir kısmı ise kıyama her kalkışta elleri kaldırmanın müstehap olduğu görüşünü reddederek, iftitah ve rükû için ellerin kaldırılmasının haricinde sadece birinci teşehhütten kalkışta ellerin kaldırılmasının müstehap olduğunu ifade etmiştir. Nevevî de bu son görüşün isabetli olduğunu belirtmiştir.¹²⁹ Bu görüşün dayandığı delillerden ilki Nâfi‘in, İbn Ömer’in namaz kılışını anlattığı şu rivayettir:

“İbn Ömer namaza başladığında tekbir getirir ve ellerini kaldırırdu. Aynı şekilde rükûa giderken ve ‘Semi‘allahu limen hamideh’ deyip rükûdan doğrulurken de ellerini kaldırırdu. (Öte yandan) ikinci rekâttan kalkarken de ellerini kaldırırdu. İbn Ömer bu uygulamayı Hz. Peygamber’e nispet etmiştir.”¹³⁰

Secdelerden kıyama her kalkışta ellerin kaldırılmasının sünnet olduğunu kabul edenlerin görüşlerini dayandırdıkları Ebû Humejd ve Hz. Ali’den rivayet

¹²⁶ “أنه كان إذا قام إلى الصلاة المكتوبة كبر ورفع يديه حذو منكبيه و يصنع مثل ذلك إذا قضى قراءته و أراد أن يركع و يصنعه إذا رفع من الركوع و لا يرفع يديه في شيء من صلاته وهو قاعد و إذا قام من السجدين رفع يديه كذلك و كبر”

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 93; Ebû Dâvûd, *Salat* 118; Tirmîzî, *Da‘avât* 32.

¹²⁷ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 261.

¹²⁸ “كان رسول الله إذا قام إلى الصلاة اعتدل قائماً و رفع يديه حتى يجاذى بها منكبيه فإذا أراد أن يركع رفع يديه حتى يجاذى بها منكبيه ... ثم قال سمع الله لمن حمده و رفع يديه ... ثم صنع في الركعة الثانية مثل ذلك حتى قام من السجدين كبر ورفع يديه حتى يجاذى بها منكبيه كما صنع حين افتتح الصلاة”

Hadisin tamamı için bkz. Tirmîzî, *Salât* 227; İbn Balabân, *Sahihu İbn Hibbân*, V, 182.

¹²⁹ Nevevî, *el-Mecmû‘*, III, 425.

¹³⁰ “أن ابن عمر كان إذا دخل في الصلاة كبر ورفع يديه وإذا ركع رفع يديه وإذا قال سمع الله لمن حمده رفع يديه وإذا قام من الركعتين رفع يديه ورفع ذلك ابن عمر إلى نبي الله صلى الله عليه وسلم”

Buhârî, *Ezan* 86; Ebû Dâvûd, *Salât* 117.

edilen hadisler hakkında bir değerlendirmede bulunan Nevevî'ye göre hadislerdeki “iki secdeden kalktığında” ifadesiyle ikinci rekâttan yani birinci teşehhütten kalkış kastedilmektedir.¹³¹ Bu durumda söz konusu hadis, kıyama her kalkışta ellerin kaldırılacağına değil, ikinci rekâttan yani birinci teşehhütten kalkışta ellerin kaldırılacağına delildir. Ebû Humejd'in söz konusu rivayeti Ebû Dâvûd'da “...Sonra ikinci rekâttan kalktığında tekbir aldı ve ellerini omuzlarının hizasına gelinceye kadar kaldırdı...”¹³² ifadeleriyle nakledilmiştir.

Birinci teşehhütten kalkışta ellerin kaldırılacağına dair bir diğer delil de Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği şu hadistir:

“Resulullah (s.a.v.) namaz için tekbir aldığında ellerini omuzlarının hizasına getirirdi. Rükûa gittiğinde ve rükûdan doğrulduğunda ve ikinci rekâttan kalktığında da bunun aynısını yapardı.”¹³³

Gazzâlî'ye göre, birinci teşehhütten kalkışta ellerin kaldırılmayacağına dair gerçekleşen icmâ, bunun aksini ifade eden hadislerin neshedilmiş olduğuna delildir. Ancak burada kastedilen icmân mezhep içi görüş birliği olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda Nevevî, Gazzâlî'nin bu görüşünün kabul edilemeyeceğini, çünkü bu konuda icmân gerçekleşmediğini, aksine birinci teşehhütten kalkışta ellerin kaldırıldığının birçok hadisle sabit olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, bu hadislerin sabit oluşuyla İmam Şâfi'nin mezhebi de bu doğrultuda olur. Çünkü onun mezhebi sünnete tabi olmaktır.¹³⁴

Hanefiler'e göre ise iftitah, kunut ve bayram tekbirleri haricinde namazın herhangi bir yerinde eller kaldırılmaz. Tahâvî, Hanefiler'in konuyla ilgili görüşünü şöyle özetlemektedir: Âlimlerimiz iftitah tekbiriyle birlikte ellerin kaldırılacağı ve iki secde arasında getirilen tekbirde ellerin kaldırılmayacağı konusunda ittifak etmiştir. Diğer yandan ikinci rekâttan sonraki kalkışta ve rükû için alınan tekbirlerde ellerin kaldırılması hususunda ihtilaf halindedirler. Bazıları iftitah

¹³¹ Nevevî, *el-Mecmû'*, III, ss. 370-426.

¹³² “ثم إذا قام من الركعتين كبر و رفع يديه حتى يجاذى بها منكبيه”

Hadisin tamamı için bkz. Ebû Dâvûd, *Salât* 117.

¹³³ “كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا كبر للصلاة جعل يديه حذو منكبيه وإذا ركع فعل مثل ذلك وإذا رفع للسجود فعل مثل ذلك وإذا قام من الركعتين فعل مثل ذلك”

Ebû Dâvûd, *Salât* 117. Ayrıca bkz. İbn Huzeyme, *Sahih*, I, 344.

¹³⁴ Nevevî, *age.*, III, 427.

tekbirine kıyasla, bu tekbirlerde de ellerin kaldırılacağını ifade ederken; diğerleri ise iki secde arasındaki tekbire kıyasla, bu tekbirlerde de ellerin kaldırılmayacağını söylemiştir.¹³⁵

Hanefiler'e göre, iftitah tekbiri namazın esaslarından ve namazın geçerli olması için iftitah tekbirinin alınması gerekir. İki secde arasında alınan tekbir ise böyle değildir, bu tekbirin terkiyle namaz bozulmaz. Aynı şekilde rükû için ve birinci teşehhüden kalkışta alınan tekbirler de namazın esaslarından değildir. Bu tekbirler de tıpkı iki secde arasındaki tekbir gibi namazın sünnetlerindedir. Dolayısıyla iki secde arasındaki tekbirde eller kaldırılmadığı gibi buralarda da eller kaldırılmaz.¹³⁶

Hanbelî mezhebinde sahih kabul edilen görüş birinci teşehhüden kıyama kalkışta ellerin kaldırılmasının müstehap olmadığı şeklindedir.¹³⁷ İbn Teymiyye ise Ahmed b. Hanbel'den nakledilen meşhur görüşün bu şekilde olduğunu belirttiikten sonra ondan teşehhüden kıyama kalkışta elleri kaldırmanın müstehap olduğuna dair bir görüşün de aktarıldığını ifade ederek sahih olanın bu ikinci görüş olduğunu söylemiştir.¹³⁸

İbn Kayyim, ikinci rekâttan sonraki kalkışta ve rükû için alınan tekbirleri iki secde arasındaki tekbire kıyaslanmanın fasit bir kıyas olduğunu ve dikkate alınmayacağını söylemiştir. Zira hakkında nass bulunan konularda re'ye başvurulamaz. Ona göre kıyas ancak kitap ve sünnette bir delil yoksa geçerli olur.¹³⁹

C. Kıyamda Ellerin Bağlanması

1. Elleri Bağlamanın Hükümü

Kıyam, sözlükte “doğrulamak, ayakta durmak, yönelmek” anlamlarına gelir. Bir fıkıh terimi olarak kıyam ise; “namazda iftitah tekbiri ve her rekâtta Kur'an'dan

¹³⁵ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, I, 228.

¹³⁶ Tahâvî, *age.*, I, 228.

¹³⁷ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Mesâlu'l-İmam Ahmed b. Hanbel rivayetu ibnihi Abdullah b. Ahmed*, nşr. Züheyr eş-Şâvîş, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamî, 1981/1401, s. 70; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, ss. 192-193; İbn Kayyim, *Ref'u'l-yedeyn*, s. 204.

¹³⁸ İbn Kayyim, *age.*, s. 207.

¹³⁹ İbn Kayyim, *age.*, s. 115.

okunması gereken asgari miktarı okuma süresince ayakta durmayı” ifade eder.¹⁴⁰ Namaz kılacak olan kişi kıyam halindeyken iftitah tekbiri alarak namaza başlar. Kıyamda iftitah tekbirinden sonra ellerini indirdiğinde sağ elini sol eli üzerine koyarak ellerini bağlaması Mâlikîler dışındaki fakihlerin cumhuruna göre sünnettir. Mâlikîler ise farz namazlarda elleri bağlamayı mekruh kabul etmişlerdir.¹⁴¹

İbn Rüşd (v. 595), mezheplerin kıyamda ellerin bağlanmasıyla ilgili ihtilafını şu şekilde izah etmektedir. Namazın kılınışıyla ilgili Ebû Humejd'den aktarılan hadiste kıyamda ellerin bağlanmasından bahsedilmekte, bu hadis haricinde namazın kılınışının anlatıldığı hadislerde elleri bağlama ifadesi yer almamaktadır. Bazı âlimler böyle bir durumda fazladan hüküm içeren hadisin dikkate alınması ve dolayısıyla ellerin bağlanması gerektiğini savunurken, bazıları da sayıca çok olmaları nedeniyle bu hükmü yani elleri bağlama ifadesini içermeyen hadislerin Ebû Humejd'in rivayet etmiş olduğu hadise tercih edilmeleri gerektiği görüşündedir.¹⁴²

Mâlikîler'e göre farz namazlarda ellerin bağlanması ve göbeğin üzerine konulması mekruh görülmüştür. Farz namazlarda kadın ya da erkek, namaz kılan kimsenin kıyamda ellerini iki yana salması menduptur. Nafilelerde ise sağ el ile sol bileği tutarak elleri bağlamak ve elleri göğüs ile göbek arasına koymak, bazılarının göre kıyamın uzun olması şartıyla, bazılarının göre ise böyle bir şart olmaksızın caizdir. Bu, kişinin tercihine bırakılmıştır. Mezhebin çoğunluğunun görüşü kıyamın uzun olması şartı olmaksızın, mutlak olarak nafilelerde ellerin bağlanmasının caiz olduğu şeklindedir. Namazda elleri bağlamak bir çeşit dayanma ve destek alma olarak kabul edilmiş ve nafile namazlarda herhangi bir zaruret olmaksızın bir yerden destek almanın caiz oluşuna dayanılarak nafilelerde ellerin bağlanmasına cevaz verilmiştir. Farz namazlarda hangi şekilde olursa olsun elleri bağlamanın mekruh olması ise farz namazlarda bir yere dayanmanın, destek almanın caiz olmayışı sebebiyledir.¹⁴³

¹⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XII, 496; Sa'dî Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu'l-fikhiyye*, s. 311; Ebubekir Sifî, “Kıyam”, *DİA*, İstanbul 2002, XXV, 514.

¹⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, I, ss. 23-24; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 27; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 140; Râfiî, *el-'Azîz*, II, 477; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, ss. 267-268; Desûkî, *Hâşiye*, I, 250.

¹⁴² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 137.

¹⁴³ Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 169; Derdîr, *Şerhu'l-kebîr*, I, 250; Desûkî, *age.*, I, 250.

Mâlikî kaynaklarında, farz namazlarda elleri bağlamanın mekruh kabul edilmesinin bir sebebi olarak halk arasında ellerin bağlanmasının vücubiyetine inanılması korkusu da zikredilmiştir. Ancak bu durumda kerahetin farz namazlarla sınırlı olmaması, nafilelerin de farzlarla aynı hükme tabi olması gerekir. İmam Mâlik'in farz ve nafilayı birbirinden ayırmış olması ve nafîle namazlarda elleri bağlamanın caiz, farz namazlarda ise mekruh olduğunu söylemesi nedeniyle bu gerekçe zayıf kabul edilmiştir.¹⁴⁴

Mâlikîler dışındaki cumhura göre ise kıyamda elleri bağlamak sünnettir. Hanefî âlimi Serahsî'nin kıyamda ellerin bağlanmasının sünnet olduğuna dair zikrettiği delillerin başında şu hadis gelmektedir:¹⁴⁵

“Biz peygamberler topluluğu namazda sağ elimizle sol elimizi tutmakla emrolunduk.”¹⁴⁶

Hanefîler'in görüşlerini dayandırdıkları bir başka hadis ise şudur:¹⁴⁷

“Üç şey peygamberlerin sünnetindedir: İftarda acele etmek, sahur geciktirmek, namazda sağ eli sol elin üzerine koyarak ellerini göbeğin altına koymak.”¹⁴⁸

Buna benzer bir hadisi Şâfî âlimleri de delil olarak zikretmekle beraber onların naklettikleri rivayetlerde “göbeğin altına koyma” ifadesi yer almamaktadır.

¹⁴⁴ Desûkî, *Hâşiye*, I, 250.

¹⁴⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 24; Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, II, 28.

¹⁴⁶ “İنا معشر الأنبياء أمرنا أن نأخذ شئنا بأيماننا في الصلاة” Serahsî, *el-Mebsût*, I, 24'te hadis bu metinle yer almaktadır. İbn Hibbân benzer bir hadisi şu lafızla nakletmiştir:

“İنا معشر الأنبياء أمرنا أن نؤخر سحورنا ونعجل فطرنا وأن نمسك بأيماننا على شئنا في صلاتنا” Bkz. İbn Balabân, *Sahihu İbn Hibbân*, V, 67; ayrıca bkz. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, XI, 7, 199.

¹⁴⁷ Kâsânî, *age.*, II, 27; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 53.

¹⁴⁸ “ثلاث من سنن المرسلين تعجيل الإفطار و تأخير السحور و وضع اليمين على الشمال تحت السرة في الصلاة”

Kâsânî, *age.*, II, 27. Mübârekfûrî (v. 1281), Hanefî âlimlerinin kitaplarında bu hadise yer verip bununla ihticac ettiklerini ancak hadisin senedini zikretmediklerini ifade ederek, kendisinin de bu hadisin senedine ulaşamadığını belirtmiştir. Bkz. Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi şerhu Câmi'i't-Tirmîzî*, nşr. Abdurrahman Muhammed Osman, Kahire: Daru'l-Fikr, 1967/1387, II, 88. Bazı hadis mecmualarında, Kâsânî'nin zikrettiği rivayete benzer rivayetler bulunmakla birlikte söz konusu rivayetlerde “تحت السرة” ifadesi yer almamaktadır. Benzeri rivayetler için bkz. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, XI, 199; Dârekutnî, *Sünen*, II, 30; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Daru Kütübî'l-İlmiyye, 2003/1424, II, 45.

Nevevî'nin kıyamda ellerin bağlanması sünnet oluşuna delil olarak zikrettiği rivayet şu şekildedir:¹⁴⁹

“Üç şey peygamberliktendir: İftarda acele etmek, sahur geciktirmek, namazda sağ eli sol elin üzerine koymak.”¹⁵⁰

Nevevî, bu hadisin yanı sıra kıyamda ellerin bağlanması ile ilgili birçok hadis zikretmiştir. Ebu Hâzim'in Sehl b. Sa'd'dan rivayet etmiş olduğu ve Hanbelî fakihî İbn Kudâme'nin de kıyamda ellerin bağlanması sünnet olduğu görüşünü dayandırdığı hadis bunlardan biridir.¹⁵¹

“İnsanlar, namazda sağ eli sol kolun üzerine koymakla emrolundular.”¹⁵²

Vail b. Hucr'un Hz. Peygamber'in namaz kılışını anlattığı rivayet de ellerin bağlanacağına delildir.¹⁵³

“Sonra sağ elini sol elinin dış kısmıyla birlikte bilek ve kol üzerine koydu.”¹⁵⁴

Nevevî'nin delillerinden biri de Abdullah b. Mes'ûd'dan aktarılan şu rivayettir: “Abdullah b. Mes'ûd namaz kılarken sol elini sağ elinin üzerine koydu. Hz. Peygamber, bunu görünce onun sağ elini sol elinin üzerine koydu.”¹⁵⁵ Bu rivayet, Hanbelîler'in görüşlerini dayandırdıkları deliller arasında da zikredilmektedir.¹⁵⁶

¹⁴⁹ Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 269.

¹⁵⁰ “ثلاث من النبوة تعجيل الإفطار وتأخير السحور و وضع اليد اليمنى على اليسرى في الصلاة”

Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 45. Hadisin benzerleri için bkz. İbn Balabân, *Sahihu İbn Hibbân*, V, 67; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, XI, 199.

¹⁵¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 140; Nevevî, *age.*, III, ss. 268-269.

¹⁵² “كان الناس يؤمرون أن يضع الرجل اليد اليمنى على ذراعه اليسرى في الصلاة”

Buhârî, *Ezan* 87; Muvatta, *Salât* 46.

¹⁵³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 239; Râfî, *el-'Azîz*, II, 477; Nevevî, *age.*, III, ss. 268-269.

¹⁵⁴ “ثم وضع يده اليمنى على ظهر كفه اليسرى والرسغ والساعد”

Ebû Dâvûd, *Salât* 116; İbn Balabân, *Sahihu İbn Hibbân*, V, 170. Bu hadisin Ebu Dâvûd'da yer alan farklı bir rivayetinde “ثم أخذ شماله بيمينه” ifadesi yer almaktadır. Bkz. Ebû Dâvûd, *Salât* 116. Aynı hadisin Ahmed b. Hanbel ve Müslim'de nakledilen metninde ise “ثم وضع يده اليمنى على اليسرى” ifadesi bulunmaktadır. Bkz. Müslim, *Salât* 54; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 318.

¹⁵⁵ “أنه كان يصلي فوضع يده اليسرى على اليمنى فرآه النبي صلى الله عليه وسلم فوضع يده اليمنى على اليسرى”

Ebû Dâvûd, *Salât* 120.

¹⁵⁶ İbn Kudâme, *age.*, II, 140.

Hız. Peygamber'in kıyamda ellerini bağladığına dair bir başka hadis ise Kabîsa b. Hulb'ün babasından aktardığı şu rivayettir:

“Resulullah (s.a.v.) bize namaz kıldırırdı ve sağ eliyle sol elini tutardı.”¹⁵⁷

Kıyam halinde elleri bağlamak sünnet kabul edilmekle beraber, bunun neyin sünneti olduğu hususunda farklı görüşler mevcuttur. Gazzâlî, elleri bağlamayı iftitah tekbirinin sünnetleri arasında zikretmiştir. Aynı zamanda elleri bağlamanın tekbirden sonra kıyam haline yakın gerçekleştiğini ve bu sebeple kıyamın sünnetlerinden sayılmasının evla olduğunu söyleyenler de vardır.¹⁵⁸

Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre ise elleri bağlamak bir kararı (miktarı) bulunan kıyamın sünnetidir. Bununla birlikte İmam Muhammed'den (v. 189) elleri bağlamanın kıraatin sünneti olduğu da rivayet edilmiştir. İki görüş arasındaki fark, iftitah tekbirinden sonraki uygulamada ortaya çıkar. İmam Muhammed'e göre, namaz kılan kişi senâ sırasında ellerini salıverir, kıraate başladığında ise ellerini bağlar. Mezhepte tercih edilen görüşe göre ise tekbirden hemen sonra eller bağlanır.¹⁵⁹

Merginânî, bu hususta şöyle bir kural zikretmiştir: “İçerisinde sünnet bir zikir bulunan her kıyamda eller bağlanır, sünnet zikir bulunmayan kıyamda ise eller bağlanmaz, iki yana salınır.” Buna göre, rükû ve secde arasındaki kıyamda ve bayram tekbirleri arasında eller bağlanmaz; kunut okurken ve cenaze namazında ise eller bağlanır. Merginânî'ye göre, sahih olan görüş budur. Kâsânî, rükû ve secde arasındaki kıyamda elleri bağlamanın sünnet olmadığı hususunda ittifak olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁰ İmam Muhammed'in, elleri bağlamanın kıraatin sünneti olduğu şeklindeki görüşüne göre ise kunut ve cenaze namazında da eller bağlanmaz. Çünkü bunlarda da tıpkı rükû ve secdeler arasındaki kıyamda olduğu gibi kıraat yoktur.¹⁶¹

¹⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 227; Tirmîzî,

Salât 187.

¹⁵⁸ Gazzâlî, *el-Vecîz*, II, 100; Râfiî, *el-'Azîz*, I, 478.

¹⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 24; Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, II, 28; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 59; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, ss. 53-54.

¹⁶⁰ Kâsânî, *age.*, II, 28; Merginânî, *age.*, I, 59.

¹⁶¹ Mevsilî, *age.*, I, ss. 53-54.

Kâsânî, cenaze namazında ellerin bağlanması sünnet oluşuyla ilgili şu hadisi aktarmıştır.¹⁶²

“Hz. Peygamber, cenaze namazı kılmış ve sağ elini sol elinin üzerine koyarak göbeğinin altına koymuştur.”¹⁶³

Kâsânî, kıyamın namazın rükünlerinden biri olduğunu ve namazda Rabb’i tazimin esas olduğunu belirterek, elleri bağlamanın tazim açısından elleri salmaktan (irsal) daha faziletli olduğunu ifade etmiştir. Nevevî de benzer bir açıklama yaparak kıyamda ellerin bağlanması tevazua daha uygun olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁴

2. Elleri Bağlama Şekli

Kıyamda ellerin nasıl bağlanacağı konusunda farklı görüşler ortaya konmuş; bazıları sağ avucun sol elin üst kısmına konulacağını söylerken, bazıları sağ avucun sol kol üzerine konulacağını, diğer bir kısım âlim de sağ avucun tam sol bilek ekleminin üzerine konulacağını söylemiştir.¹⁶⁵ Konuyla ilgili olarak mezheplerin temel bakışı şu şekildedir:

Hanefî mezhebinde hâkim olan görüş sağ el ile sol bileğin tutulması şeklinde olmakla birlikte bunun mahiyeti hususunda mezhep imamları arasında tam bir görüş birliğinin olduğu söylenemez. Ebû Yûsuf’a göre namaz kılan kimse kıyamda ellerini bağladığında sağ eliyle sol el bileğini tutar. İmam Muhammed’e göre ise sağ elini sol el bileğinin üzerine koyar. Hanefî fakih Ebû Ca’fer Hinduvânî (v. 362), Ebû Yûsuf’un görüşünün daha isabetli olduğunu, çünkü namaz kılan kişinin bileğini tuttuğunda elini bileğinin üzerine koymakla beraber daha fazlasını da yapmış olacağını ifade etmiştir.¹⁶⁶

Konuyla ilgili hadislerde ellerin şekliyle ilgili “sağ el ile sol eli tutmak” ve “sağ eli sol el üzerine koymak” ifadeleri yer almaktadır. Hanefî âlimlerin çoğu iki hadisle de amel etmek için, namaz kılan kişinin sağ avucunu sol elin üzerine koyup

¹⁶² Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi*, II, 29.

¹⁶³ “أنه صلى الله عليه وسلم صلى على جنازة و وضع يمينه على شماله تحت السرة”

Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi*, II, 29’da hadis bu şekilde geçmektedir. Hadisin bir benzerini Tirmîzî şu şekilde nakletmiştir: “أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كبر على جنازة فرفع يديه في أول تكبيرة ووضع اليمينى على اليسرى”

Bkz. Tirmîzî, *Cenâiz* 75.

¹⁶⁴ Kâsânî, *age.*, II, 28; Nevevî, *el-Mecmû*, III, 269.

¹⁶⁵ Kâsânî, *age.*, II, 29.

¹⁶⁶ Kâsânî, *age.*, II, 29.

başparmağıyla serçe parmağını bilek üzerinde halka yapmasını, diğer parmaklarını da bileğin üzerine koymasını uygun bulmuştur. Böylece hadislerde geçen “sağ el ile sol eli tutmak” ve “sağ eli sol el üzerine koymak” fiilleri birleştirilmiş ve hadislerin ikisiyle de amel edilmiş olur.¹⁶⁷

Hanefîler’in mezkûr hükmüne yönelik bazı itirazlar yapılmıştır. Bu kapsamda her iki hadiste de elin bütününe kastedildiği belirtilerek, elin bir kısmıyla bileği tutmak, bir kısmını da bileğin üzerine koymak şeklinde bu rivayetler birleştirildiğinde ne “tutma/أخذ” fiilinin ne de “koyma/وضع” fiilinin tam anlamıyla gerçekleşeceği, dolayısıyla bunlardan birinin tercih edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ancak İbn Âbidîn mezhep uygulamasına yönelik bu itirazlara cevap vererek, “tutma/أخذ” fiilinde “koyma/وضع” fiilinin anlamının fazlasıyla gerçekleştiğini ifade ederek Hanefî âlimlerin tercih ettiği uygulama ile her iki hadisle de amel edilmiş olacağını söylemiştir. İbn Âbidîn’in bu yorumunun dayanağı ise tearuz eden iki delilin arasını bulmanın mümkün olması durumunda hiç birinin terk edilmeyeceği şeklindeki usul kaidesidir.¹⁶⁸

Şâfiîler’e göre namaz kılan kimsenin sağ avcuyla sol el bileğini ve sol kolunun bir kısmını tutması sünnettir. Sağ el parmaklarını ise bilek ya da sol kol üzerinde yaymak arasında muhayyerdir.¹⁶⁹ Hanbelîler’e göre de sağ elin, sol bileğin üzerine ve sol kolun bileğe yakın kısmına konulması müstehaptır.¹⁷⁰ Bunu delili Vail b. Hucr’un rivayet etmiş olduğu, yukarıda da zikrettiğimiz şu hadistir:

“*Sonra sağ elini, sol elinin üstüyle birlikte bilek ve sol kol üzerine koydu.*”¹⁷¹

¹⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 24; Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, II, 29.

¹⁶⁸ İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, II, 188.

¹⁶⁹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 239; Râfiî, *el-Azîz*, II, 478; Nevevî, *el-Mecmû’*, III, ss. 267-268.

¹⁷⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 141.

¹⁷¹ “ثم وضع يده اليمنى على ظهر كفه اليسرى و الرسغ و الساعد”

Ebû Dâvûd, *Salât* 116; İbn Balabân, *Sahihu İbn Hibbân*, V, 170. Bu hadisin Ebu Dâvûd’da yer alan farklı bir rivayetinde “ثم أخذ شماله بيمينه” ifadesi yer almaktadır. Bkz. Ebû Dâvûd, *Salât* 116. Hadisin Ahmed b. Hanbel ve Müslim’de nakledilen rivayetinde ise “ثم وضع يده اليمنى على اليسرى” ifadesi bulunmaktadır. Bkz. Müslim, *Salât* 54; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 318.

3. Ellerin Konulacağı Yer

Şâfiîler'e göre eller bağlandığında, erkeklerin ellerini sola meyilli olarak göğüsle göbek arasına kadınların ise göğüs üzerine koymaları sünnettir. Ellerin sola meyilli olmasının sebebi insanın kalbinin solda olmasıdır. Böylece eller en şerefli uzuv üzerine konulmuş olur. Ellerin göğse konulacağıın delili Vail b. Hucr'dan rivayet edilen hadistir:¹⁷²

“Resulullah (s.a.v.) ile birlikte namaz kıldım. Sağ elini sol elinin üzerine koyarak göğsünün üzerine yerleştirdi.”¹⁷³

Şâfiîler'in, ellerin göğüs üzerine konulacağıyla ilgili bir başka delili de Kevser Suresi'nin ikinci ayetindeki “فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَ انْحَرْ” ifadesidir. Râfiî, ayetteki “nahr”¹⁷⁴ kelimesinin “göğüs” anlamına geldiğini ve bununla elleri göğüs üzerine koymanın kastedildiğini ifade etmiştir. Bu görüş, Hz. Ali'den aktarılan, Kevser suresinin ikinci ayetinin tefsirine dair rivayete dayandırılmaktadır. Hz. Ali, bu ayeti sağ eli sol elin üzerine koyarak elleri “nahr”ın yani göğsün altına yerleştirmek şeklinde tefsir etmiştir.¹⁷⁵ Ayrıca Şâfiî fakihi Mâverdî (v. 450), göğsün iman nurunun yeri olduğunu ve kişinin eliyle onu korumasının, ellerini göbeğin altına koyarak avret yerini işaret etmesinden evla olduğunu ifade ederek bunun huşûa daha uygun olduğunu söylemiştir.¹⁷⁶

Râfiî, tekbirden sonra eller bağlanacağı zaman ellerin nereye kadar indirileceğiyle ilgili iki görüş olduğunu ifade etmiştir. Birinci görüşe göre tekbirden sonra eller iki yana doğru tam olarak salınır ve sonra sağ el sol elin üzerine

¹⁷² Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, ss. 239-240; Gazzâlî, *el-Vasît*, II, 100; Râfiî, *el-'Azîz*, II, 478; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, ss. 267-270.

¹⁷³ “صليت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم و وضع يده اليمنى على يده اليسرى على صدره”

İbn Huzeyme, *Sahih*, I, 243.

¹⁷⁴ Nahr, sözlükte “göğüs hizasına getirmek, boğazlamak; göğsün boyun tarafına gelen boğaz çukuru” anlamına gelmektedir. Kevser Suresi'nin ikinci ayetinde rab için namaz kılınıp “nahr” yapılması emredilmektedir. Müfessirler, nahrın kurban kesmek yahut daha zayıf bir ihtimalle namazda elleri bağlamak veya namaza başlarken elleri kaldırıp tekbir getirmek olabileceğini belirtmişlerdir. Bkz. İlyas Üzüm, “Kevser Süresi”, *DİA*, İstanbul 2002, XXV, 345.

¹⁷⁵ Râfiî, *age.*, II, 478. Beyhakî, Hz. Ali'nin Kevser Suresi'nin ikinci ayetini tefsir ettiği rivayeti şöyle aktarmıştır:

“إن علياً رضي الله عنه قال في هذه الآية (فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَ انْحَرْ) قال : وضع يده اليمنى على وسط يده اليسرى ، ثم وضعها على صدره”
“Ali (ra) ‘فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَ انْحَرْ’ ayeti hakkında şöyle dedi: Sağ elini sol elinin üzerine koyup sonra ellerini göğsünün üzerine koydu.” Bkz. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 46.

¹⁷⁶ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvez, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 1994/1414, II, 100.

konulurken eller göğsün altına kadar kaldırılır. İkinci görüş ise tekbirden sonra ellerin hafifçe salınarak sadece göğüs altına kadar indirilip sağ elin sol el üzerine konulacağı şeklindedir. Nevevî'ye göre ikinci görüş daha sahihtir.¹⁷⁷

Hanefiler'e göre tekbirden sonra eller iki yana salınmadan bağlanır. Efdal olan ellerin göbek altına konulmasıdır. Hz. Ali'den nakledilen şu rivayet buna delil olarak zikredilmektedir.¹⁷⁸

“Sağ eli sol elin üzerine koyup göbeğin altına koymak sünnettendir.”¹⁷⁹

Serahsî'ye göre, hadisteki “sünnet” kelimesi mutlak olarak kullanıldığında Resulullah'ın sünneti anlamına gelir. Ayrıca elleri göbek altına koymak ehl-i kitaba benzemekten daha uzak ve avreti örtmeye daha uygundur, dolayısıyla daha evladır. Kadınlar ise ellerini göğsüne koyar çünkü bu, onlar için tesettüre daha uygundur.¹⁸⁰

Hanefiler'e göre “nahr” kelimesiyle kastedilen ise bayram namazından sonra kurban kesmektir. Kâsânî, sahih olanın bu şekilde tevil etmek olduğunu ifade etmiştir. Çünkü ona göre eğer ayet Şâfiîler gibi yorumlanırsa namazın bir parçası namaza atfedilmiş olur. Atıf bir şeye kendisinin dışında bir şey atfetmek içindir. Ancak elleri koymak namazın bir parçasıdır, onun dışında bir şey değildir.¹⁸¹

Eller bağlandığında nereye konulacağı hususunda Hanbelî mezhebinde iki görüş mevcuttur. Ahmed b. Hanbel'den aktarılan bir rivayete göre eller bağlandığında göbeğin altına konulur. Hırakî (v. 334), bu görüşü nakletmiştir. Ellerin göbek altında bağlanacağını delili yukarıda da yer vermiş olduğumuz Hz. Ali'den rivayet edilen hadistir. Diğer rivayette ise Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (v. 290), babasının ellerini bağlayıp göbeğinin üzerine koyduğunu rivayet etmiştir. Ellerin göbeğin üzerine konulacağını delili ise yine yukarıda zikretmiş olduğumuz Vail b. Hucr'un rivayet ettiği hadistir. Bazı Hanbelîler'e göre ise kişi ellerini

¹⁷⁷ Râfiû, *el-Azîz*, II, 478; Nevevî, *el-Mecmû*, III, 268.

¹⁷⁸ Serahsî, *el-Mebisût*, I, 24; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 59.

¹⁷⁹ “إن من السنة وضع اليمين على الشمال تحت السرة” Merginânî, *el-Hidâye*, I, 59'da hadis bu metinle nakledilmiştir. Serahsî de buna benzer bir metne yer vermiştir. Bkz. Serahsî, *age.*, I, 24.

Hz. Ali'den rivayet edilen bu hadisi Ahmed b. Hanbel şu şekilde nakletmiştir:

“إن من السنة في الصلاة وضع الألف على الألف تحت السرة” *Namazda bir avucu diğerinin üzerine koyup göbeğin altına koymak sünnettendir.* Hadis benzer bir metinle Ebû Davûd'da da yer almaktadır. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 110; Ebû Dâvûd, *Salât* 120.

¹⁸⁰ Serahsî, *age.*, I, 24; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, II, 29; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 53.

¹⁸¹ Serahsî, *age.*, I, ss. 23-24; Kâsânî *age.*, II, 29; Merginânî, *age.*, I, 58; Mevsilî, *age.*, I, 53.

göbeğin altına ya da üstüne koymak arasında muhayyerdir, çünkü her biriyle ilgili hadisler rivayet edilmiştir.¹⁸²

D. Rükûda Ellerin Durumu ve Tatbik

Sözlükte “eğilmek” manasına gelen rükû, fıkıh terimi olarak namazda kıraatin tamamlanmasından sonra baş ve sırt düz bir yüzey oluşturacak ve eller dizlere ulaşacak şekilde öne doğru eğilmeyi ifade eder.¹⁸³ Rükûda ellerin, dizlerin üzerine konulacağı sahabenin genelinin görüşüdür. Hanefîler’e göre rükûda avuçları dizlere koyarak dizleri tutmak ve bu esnada el parmaklarının arasını açmak sünnettir. Hanefîler’e göre parmakların arasını açmak, dizleri iyice tutabilmek için sadece rükûda müstehaptır. Parmakları bitişirmek ise sadece secdede müstehaptır. Bu iki durum dışında parmaklar normal bir şekilde kendi haline bırakılır.¹⁸⁴

Hanefî kaynaklarında ellerin dizlere konulacağıyla ilgili Enes b. Mâlik’in rivayet etmiş olduğu hadis delil olarak gösterilmiştir:¹⁸⁵

“*Rükûa gittiğinde avuçlarını dizlerinin üzerine koy ve parmaklarını birbirinden ayır.*”¹⁸⁶

Tahâvî, rükûda ellerin dizler üzerine konulması gerektiğiyle ilgili Vail b. Hucr’un rivayet ettiği şu hadisi de delil olarak zikretmiştir:¹⁸⁷

“*Resulullah’ı rükûa vardığında ellerini dizlerinin üzerine koyarken gördüm.*”¹⁸⁸

¹⁸² Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *el-Mesail*, s. 73; Ebü'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin el-Hırakî, *Muhtasarü'l-Hırakî*, nşr. Muhammed Züheyr eş-Şâviş, Dimaşk: Daru's-Selam, 1958/1378, s.20; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 141; İbn Müflih, *el-Mübdî*, I, 381.

¹⁸³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VIII, 133; Sa'dî Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu'l-fikhiyye*, s. 153; Nihat Dalgın, “Rükû”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 286.

¹⁸⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 20; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 60.

¹⁸⁵ Serahsî, *age.*, I, ss. 19-20; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, II, ss. 51-52; Merginânî, *age.*, I, 60.

¹⁸⁶ “إِذَا رَكَعْتَ فَضَعْ كَفَيْكَ عَلَى رِجْتَيْكَ وَفَرِّجْ بَيْنَ أَصَابِعِكَ” Hadisin tamamı için bkz. Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *er-Ravzû'd-dâni ile'l-Mu'cemi's-sağîr li't-Taberânî*, nşr. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emîr, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1985/1405, II, ss. 100-101.

¹⁸⁷ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, I, 230.

¹⁸⁸ “رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ وَسَلَّمَ إِذَا رَكَعَ وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رِجْتَيْهِ”

Hadisin tamamı için bkz. Ebû Dâvûd, *Salât* 116; İbn Balabân, *Sahihu İbn Hibbân*, V, 170.

Serahsî, Hz. Peygamber'in, mescide gelip gereklerine riayet etmeden namaz kılan bir bedevîye namazın kurallarına uygun kılınış biçimini tarif ettiği şu hadisi de rükûda ellerin dizlere konulacağına delil olarak zikretmiştir:¹⁸⁹

*"Sonra rükûa git ve ellerini dizlerinin üstüne koy."*¹⁹⁰

H. Ömer'in şu sözü, hem Hanefî âlimleri hem de Şâfiî âlimi Nevevî tarafından rükûda ellerin dizlere konulması gerektiği görüşünü desteklemek amacıyla kullanılmıştır:¹⁹¹

*"Dizlerinizi tutmanız size sünnet kılınmıştır, o halde dizlerinizi tutunuz."*¹⁹²

Hanefîler'e göre kadınlar, tesettüre daha uygun olması sebebiyle rükûda hafifçe eğilir, dizlerini tutmadan sadece ellerini dizlerinin üzerine koyar ve parmaklarının arasını açmaz, bilakis bitişirir.¹⁹³

Şâfiîler'e göre rükûda ellerin dizler üzerine konularak dizlerin tutulması ve bu esnada el parmaklarının ayrılarak kibleye doğru yöneltilmesi müstehaptır. Gazzâlî, parmaklar konusunda farklı bir görüş ortaya koymuş ve parmakların kendi halinde bırakılacağını söylemiştir. Nevevî, Gazzâlî'nin bu görüşünün şaz ve merdud olduğunu ifade ederek, parmakların ayrılıp kibleye doğru yöneltilmesinin müstehap olduğu şeklindeki görüşün isabetli olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁴

Şâfiîler'in konuyla ilgili delillerinin başında Ebû Humeyd es-Sâidî'nin Hz. Peygamber'in namazını anlattığı rivayeti gelmektedir:¹⁹⁵

*"Rükûa gittiğinde avuçlarını dizlerinin üzerine yerleştirdi ve parmaklarının arasını açtı."*¹⁹⁶

¹⁸⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 20.

¹⁹⁰ "ثم اركع وضع يديك على ركبتيك" Hadisin benzerleri için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 340; İbn Balabân, *Sahihu İbn Hibbân*, V, 88; İbn Huzeyme, *Sahih*, I, 302; Taberânî, *Mu'cemu'l-kebir*, V, 39.

¹⁹¹ Serahsî, *age.*, I, 20; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 52; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 382.

¹⁹² "إن الركب سنت لكم فخذوا بالركب" Tirmîzî, *Salât* 192.

¹⁹³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 197.

¹⁹⁴ Şâfiî, *el-Üm*, I, 134; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 251; Gazzâlî, *el-Vasît*, II, 126; Râfiî, *el-'Azîz*, I, 510; Nevevî, *age.*, III, 264, 380.

¹⁹⁵ Şîrâzî, *age.*, I, 251; Nevevî, *age.*, III, ss. 377-378.

¹⁹⁶ "فإذا ركع أمكن كفيه من ركبته وفرج بين أصابعه"

Ebû Dâvûd, *Salât* 117. Ebû Humeyd hadisini Buhârî ve Tirmîzî de rivayet etmiştir ancak bu rivayetlerde "وفرج بين أصابعه" ifadesi yer almamaktadır. Bkz. Buhârî, *Ezan* 145; Tirmîzî, *Salât* 227.

Rükûda parmakların birbirinden ayrılacağına dair hadis Vâil b. Hucr'dan rivayet edilmiştir.¹⁹⁷

“Hz. Peygamber, rükûa gittiğinde parmaklarını ayırır, secdeye gittiğinde ise parmaklarını bitiştirirdi.”¹⁹⁸

Mâlikî ve Hanbelîler'e göre de rükûda elleri dizlerin üzerine koymak müstehaptır. İmam Mâlik, rükûda parmakların birbirinden ayrılmasının sünnet olduğu şeklinde bir sınırlandırmanın mekruh olduğunu ifade etmiş ve bu uygulamayı bid'at olarak görmüştür. Ahmed b. Hanbel'e göre ise rükûda eller dizler üzerine konulduğunda parmakların arasının açılması müstehaptır.¹⁹⁹

Tatbik, rükûda avuçların birleştirilerek dizlerin ve uylukların arasına konulmasıdır.²⁰⁰ Abdullah b. Mes'ûd, rükûda tatbik yapılmasının sünnet olduğuna hükmetmiştir. Hanefiler'e göre tatbik uygulaması mensûhtur, sahih olan görüş ellerin dizler üzerine konulacağı şeklindeki çoğunluğun görüşüdür. Kâsânî'ye göre Abdullah b. Mes'ûd'un rükûda tatbik yapmaya devam etmesinin sebebi, bu uygulamanın neshedildiği bilgisinin kendisine ulaşmamış olmasıdır.²⁰¹

Şâfiî ve Hanbelîler'e göre de rükûdaki tatbik uygulaması neshedilmiştir. Nevevî, rükûda tatbikin mekruh olduğu konusunda sahabe ve tabiin âlimlerinin ittifak ettiğini belirterek sadece Abdullah b. Mes'ûd'un tatbiki sünnet kabul ettiğini ifade etmiştir. Nevevî'ye göre namazın kılınışıyla ilgili Ebû Humeyd ve diğerlerinden nakledilen rivayetler bu konuda nesih olduğunu açıkça göstermektedir.²⁰²

Abdullah b. Mes'ûd'un, Hz. Peygamber'in tatbik yaptığını haber verdiği rivayet şu şekildedir: Alkame ve el-Esved, Abdullah b. Mes'ûd'un huzuruna girdiklerinde Abdullah b. Mes'ûd, “Bunlar sizin arkanızda namaz kıldılar mı?” diye sormuş onlar da evet demişlerdir. Bunun üzerine Abdullah b. Mes'ûd onlardan

¹⁹⁷ Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 407.

¹⁹⁸ “كان النبي إذا ركع فرج أصابعه وإذا سجد ضم أصابعه”

İbn Balabân, *Sahihu İbn Hibbân*, V, ss. 247-248. Ayrıca bkz. İbn Huzeyme, *Sahih*, I, 301.

¹⁹⁹ Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 167; Halil b. İshâk, *Muhtasar*, s. 33; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, ss. 175-176.

²⁰⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 20; Nevevî, *age.*, III, 378.

²⁰¹ Serahsî, *age.*, I, 20; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, ss. 51-52; Nevevî, *age.*, III, 378.

²⁰² Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 251; İbn Kudâme, *age.*, II, ss. 175-176; Nevevî, *age.*, III, 382.

birini sağına, diğerini soluna alarak ikisinin arasında durmuştur. Rükûa gidip ellerini dizlerinin üzerine koyduklarında Abdullah b. Mes'ûd onların ellerine vurmuş, ellerini birleştirip uyluklarının arasına koyarak tatbik yapmış ve namazı bitirdikten sonra “Resulullah da böyle yapardı” demiştir.²⁰³

Tatbikin mensûh olduğuna dair Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîler'in delili Mus'ab b. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın, babasından aktardığı şu rivayettir:²⁰⁴

*“Babamın yanında namaz kıldım ve ellerimi birleştirip uyluklarım arasına koyarak tatbik yaptım. Bunun üzerine babam beni engelledi ve dedi ki: Biz bunu yapıyorduk sonra bu bize yasaklandı ve ellerimizi dizlerimize koymamız emredildi.”*²⁰⁵

Tahâvî'ye göre bu rivayetle tatbikin neshedilmiş olduğu ve bu uygulamanın elleri dizler üzerine koymanın emredilmesinden önceki bir uygulama olduğu sabit olmaktadır.²⁰⁶

E. Secdede Ellerin Durumu

Sözlükte “eğilmek, boyun eğmek, tevazu ile alını yere koymak” anlamlarına gelen secde, fıkıh terimi olarak namazda vücudun belirli uzuvları yere degecek şekilde yere kapanmayı ifade eder.²⁰⁷ Namazda secdenin nasıl yapılacağı Resulullah'ın sünnetiyle açıklanmıştır. Secdenin en mükemmel şekli alın, burun, eller, dizler ve ayakların yere konulmasıyla gerçekleşir. Konuyla ilgili rivayetleri değerlendiren fakihler, secdeyle ilgili bazı konularda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Hanefî mezhebine göre secdede alının ve ayakların yere değdirilmesi farzdır. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre, hadiste zikredilen yedi azanın her

²⁰³ Müslim, Mesâcid 26,28; Ebû Dâvûd, Salât 149.

²⁰⁴ Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, I, 251; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 20; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 52; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, ss. 175-176; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 382.

²⁰⁵ “صليت إلى جنب أبي فطقت بين كفي ثم وضعتها بين فخذي فبهاني أبي وقال كنا نفعله فبهينا عنه وأمرنا أن نضع أيدينا على الركب”

Buhârî, Ezan 118; Müslim, Mesâcid 29. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 181.

²⁰⁶ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, I, ss. 230-232.

²⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, III, 204; Sa'dî Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu'l-fikhiyye*, s. 166; Nihat Dalgın, “Secde”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 271.

birinin yere değdirilmesi farzdır. Mâlikî mezhebine göre ise alnın bir bölümünün yere değdirilmesi secdenin gerçekleşmesi için yeterlidir.²⁰⁸

Mâlikîler dışındaki cumhura göre, namaz kılan kişinin secde için eğildiği zaman önce dizlerini, sonra ellerini, sonra yüzünü yere koyması, secdeden kalkarken de bunun tersini yapması sünnettir.²⁰⁹ Mâlikîler'e göre ise secdeye giderken önce ellerin, sonra dizlerin yere konulması, secdeden kalkarken de önce dizlerin sonra ellerin kaldırılması menduptur.²¹⁰ Bunun delili Ebû Hüreyre'den rivayet edilen hadistir:²¹¹

“Sizden biriniz secde ettiğinde deve çöküşü gibi çökmesin, ellerini dizlerinden önce yere koysun.”²¹²

Mâlikî fakihi Desûkî'ye (v. 1230) göre bu hadisle, devenin çökerken önce dizlerini yere koyması gibi namaz kılan kimsenin de secdeye giderken önce dizlerini yere koyması yasaklanmıştır. Burada kastedilen, devenin ön ayaklarındaki dizleridir.²¹³

Hanefî âlimi Serahsî, konuyla ilgili, Ebû Hüreyre'den rivayet edilen hadiste Hz. Peygamber'in namazda deve çöküşü gibi çökmeyi yasakladığını ve ellerden önce dizleri yere koymayı emrettiğini²¹⁴ ifade ederek bunu şöyle açıklamıştır: Deve çökmeye ellerinden (ön ayaklarından) başlar, dolayısıyla namaz kılanların ellerinden değil dizlerinden başlaması, yere önce dizlerini koyması gerekir.²¹⁵

Kâsânî, Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği hadisten yola çıkarak devenin çökerken önce dizlerini yere koyduğu dolayısıyla secdeye giderken önce dizlerin

²⁰⁸ Merginânî, *el-Hidâye*, I, 62; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 194; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 402; Halîl b. İshak, *Muhtasar*, s. 32; Nihat Dalgın, “Secde”, *DİA*, XXXVI, 271.

²⁰⁹ Şâfiî, *el-Üm*, I, 136; Serahsî, *el-Mebsût*, I, ss. 31-32; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 57; İbn Kudâme, *age.*, II, ss. 193-194; Râfiî, *el-'Aziz*, I, 524; Nevevî, *age.*, III, 395; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 57; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, I, 706.

²¹⁰ Halîl b. İshak, *age.*, s. 33; Derdîr, *Şerhu'l-kebîr*, I, 250.

²¹¹ Desûkî, *Hâşiye*, I, 250.

²¹² “إذا سجد أحدكم فليبدأ بركبتيه قبل يديه ولا يرك بروك الفحل”

Ebû Dâvûd, *Salât* 140; ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 381.

²¹³ Desûkî, *age.*, I, 250.

²¹⁴ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II, 488-489'de, Ebû Hüreyre'den rivayet edilen hadis şu şekildedir:

“إذا سجد أحدكم فليبدأ بركبتيه قبل يديه ولا يرك بروك الفحل”

“Sizden biri secde ettiğinde, ellerinden önce dizleriyle başlasın, deve çöküşü gibi çökmesin.”

Ebû Dâvûd'da aktarılan hadisten farklı olarak bu rivayette, Hz. Muhammed (s.a.v.), namaz kılan kişinin önce dizlerini sonra ellerini yere koymasını emretmektedir.

²¹⁵ Serahsî, *age.*, I, 32.

değil ellerin yere konulacağı şeklindeki görüşü isabetli bulmamaktadır. Ona göre bu hadis, secdeye giderken önce dizlerin sonra ellerin yere konulacağına delildir. Çünkü deve önce ellerini (ön ayaklarını) yere koyar ve hadiste de bu yasaklanmıştır.²¹⁶

Hanbelî âlimi İbn Kayyim, secdeye giderken önce dizlerin sonra ellerin yere konulacağı şeklindeki görüşün sahih olduğunu belirterek, Ebû Hüreyre'den rivayet edilen hadislerle ilgili şüphelerin olduğunu ifade etmiştir. Ona göre hadisin bazı rivayetlerinde önce ellerin yere konulması emredilirken, bazılarında önce dizlerin konulmasının emredilmesi hadisin karıştırılmış olabileceği şüphesine neden olmaktadır. Bununla birlikte önce ellerin yere konulmasını emreden hadisin birinci ve ikinci kısmı arasında çelişki vardır. Çünkü namaz kılan kişi ellerini dizlerinden önce yere koyduğunda deve çöküşü gibi çökmüş olur. Zira deve önce ellerini (ön ayaklarını) yere koyar.²¹⁷

İbn Kayyim'a göre önce ellerin yere konulması gerektiği görüşünde olanlar, devenin önce ön ayaklarını yere koyduğunu bildiklerinden, devenin çöküşünü farklı bir şekilde yorumlamış ve çökerken önce ön ayaklarındaki dizlerini yere koyduğunu iddia ederek yere önce dizlerin konulmasının yasaklandığını söylemişlerdir. İbn Kayyim, bu yorumu birkaç açıdan eleştirmiştir. Birincisi, deve çöktüğünde önce ellerini (ön ayaklarını) yere koyar ve arka ayakları doğrulmuş olarak kalır. Kalkarken de önce arka ayaklarıyla kalkar, elleri (ön ayakları) yerde kalır. Hz. Peygamber'in yasakladığı şey budur ve kendisi de bunun aksini yaparak secde ederken yere ilk olarak yere en yakın olan uzvunu koymuş, kalkarken de bunun tam tersini yapmıştır. İkincisi, aksi görüşte olanların, "devenin dizleri ellerindedir" sözü makul değildir ve devenin dizleriyle ilgili olarak dâimilerin de böyle bir kullanımı yoktur. Hanbelî fakihî İbn Kudâme'nin de Ebû Hüreyre'den rivayet edilen hadisin sahih bile olsa neshedildiği görüşünde olduğunu belirten İbn Kayyim, nesih görüşünün Mus'ab b. Sa'd'dan rivayet edilen şu hadise dayandırıldığını ifade etmiştir:²¹⁸

²¹⁶ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, II, ss. 57-58.

²¹⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd fi hedyi hayri'l-'ibâd*, nşr. Şuayb el-Arnaût-Abdülkâdir el-Arnaût, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1994/1415, I, ss. 223-224.

²¹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, ss. 193-194; İbn Kayyim, *age.*, I, ss. 224-227.

“Ellerimizi dizlerimizden önce koyardık, sonra dizlerimizi ellerimizden önce koymamız emredildi.”²¹⁹

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîler’in secdeye giderken önce dizlerin sonra ellerin yere koyulacağı ve secdeden kalkarken önce ellerin sonra dizlerin kaldırılacağına dair delili Vail b. Hucr’un rivayet etmiş olduğu hadistir:²²⁰

“Hz. Peygamber’in secde ettiğinde dizlerini ellerinden önce yere koyduğunu ve kalkarken de ellerini dizlerinden önce kaldırdığını gördüm.”²²¹

Hanefîler’e göre kişi mest ya da buna benzer bir sebeple secdeye giderken öncelikle dizlerini yere koymakta zorlanıyorsa bu durumda önce ellerini yere koyar.²²² Şâfiîler’e göre kişi secdeye giderken önce ellerini sonra dizlerini yere koyarsa, bu geçerli olur. Hey’et terk edildiği için iade ya da sehiv secdesi gerekmemekle birlikte, elleri dizlerden önce koymak mekruhtur.²²³

1. Ellerin Konulacağı Yer

Hanefîler’e göre secdede eller kulak hizasına, Mâlikîler’e göre ise kulak hizasına ya da kulaklara yakın olacak şekilde konulur ve el parmakları kibleye yöneltilir. Hanefîler’e göre secdede parmakların bitiştirilmesi müstehaptır. İmam Mâlik’e göre ise secdede parmakların bitiştirilmesinin sünnet olduğu şeklindeki bir sınırlandırma mekruhtur.²²⁴

Hanefîler’in delili Vail b. Hucr’un rivayet ettiği hadistir:²²⁵

“Sonra secde etti ve ellerini kulaklarının hizasına koydu.”²²⁶

²¹⁹ “كنا نضع اليدين قبل الركبتين فأمرنا بالركبتين قبل اليدين”

İbn Huzeyme, *Sahih*, I, 319; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 144.

²²⁰ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 254; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 32; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, ss. 193-194; Râfiî, *el-Azîz*, I, 524.

²²¹ “رأيت النبي صلى الله عليه وسلم إذا سجد وضع ركبته قبل يديه وإذا نهض رفع يديه قبل ركبته”

Ebû Dâvûd, *Salât* 140; Tirmizî, *Salât* 199; İbn Balabân, *Sahihu İbn Hibbân*, V, 237.

²²² İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 202.

²²³ Şâfiî, *el-Üm*, I, 136; Şîrâzî, *age.*, I, 254.

²²⁴ Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 167, 169; Serahsî, *age.*, I, 22; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, ss. 58-60; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 62; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 57; Derdîr, *Şerhu'l-kebîr*, I, 249.

²²⁵ Serahsî, *age.*, I, 22; Kâsânî, *age.*, II, 60.

²²⁶ “ثم سجد فوضع يديه حذاء أذنيه” Hadisin tamamı için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 318;

Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, XXII, 36.

Serahsî'ye göre rekâtın sonunda da başı dikkate alınır ve namaz kılan kişi rekâtın başında tekbir esnasında başını iki elinin arasına aldığı gibi sonunda da (secdede) aynısını yapar. Serahsî, parmakların kibleye doğru uzatılmasının sünnet olduğuna dair Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadisi delil göstermiştir:²²⁷

“Peygamber (s.a.v.) secde ettiğinde parmaklarını kibleye yönelterek koyardı.”²²⁸

Serahsî ve Kâsânî'nin bu görüşü dayandırdıkları bir başka delil ise İbn Abbas'ın rivayet etmiş olduğu hadistir:²²⁹

“Bir kul secde ettiği zaman onunla birlikte bütün uzuvları da secde eder, gücü yettiği kadar uzuvlarını kibleye yöneltsin.”²³⁰

Şâfiî ve Hanbelîler'e göre secdede iken ellerin açık ve parmaklar birbirine bitiştilererek kibleye yöneltilmiş halde omuz hizasına gelecek şekilde konulması sünnettir. Bu görüşün dayanağı, secdede ellerin omuz hizasında konulacağına dair Ebû Humeyd'in rivayet etmiş olduğu hadistir:²³¹

“Hz. Peygamber (s.a.v.) secde ettiğinde burnunu ve yüzünü yere koyardı, ellerini iki yanından uzaklaştırırdı ve avuçlarını omuzlarının hizasına koyardı.”²³²

Serahsî, eserinde bu hadisi zikretmekle birlikte bu hadisin hastalık ya da yaşlılık gibi özür hallerine hamledileceğini ifade etmiştir.²³³

²²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 22.

²²⁸ Serahsî, hadisi bu şekilde aktarmıştır. “أن النبي صلى الله عليه وسلم كان إذا سجد وضع أصابعه تجاه القبلة”

Hadisin benzerini İbn Mâce şöyle nakletmiştir: “ثم يسجد فيضع يديه تجاه القبلة” Bkz. İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 72.

²²⁹ Serahsî, *age.*, I, 22; Kâsânî, *Bedâi'ü's-sanâi'*, II, ss. 60-61.

²³⁰ “إذا سجد العبد سجد كل عضو معه فليوجه من أعضائه القبلة ما استطاع”

Hadis Serahsî'de bu şekilde aktarılmıştır. Merginânî, aynı hadisi, ayak parmaklarının kibleye doğru yöneltilmesine delil olarak zikretmiştir. Bkz. Merginânî, *el-Hidâye*, I, 63. Zeylaî (v. 762), bu hadisin garip olduğunu ifade etmiştir. İbn Hacer el-Askalânî (v. 852), bu hadisi bulamadığını belirtmiş, Buhârî'nin Ebû Humeyd'den bu konuyla ilgili benzer bir hadis naklettiğini ifade etmiştir. (Hadis için bkz. Buhârî, *Ezan* 145) Bkz. Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî, *Nasbu'r-râye li ehâdîsi'l-Hidâye*, nşr. Muhammed Avvâme, Beyrut: Müessesetü'r-Reyyan, 1997/1418, I, 387; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dirâye fi tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*, nşr. Abdullah Hâşim el-Yemânî el-Medenî, Beyrut: Daru'l-Marife, ts., I, 147.

²³¹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 257; Gazzâlî, *el-Vasît*, II, 140; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 201; Râfiî, *el-'Azîz*, I, 525.

²³² “أن النبي صلى الله عليه وسلم كان إذا سجد أمكن أنفه وجهته من الأرض ونحى يديه عن جنبه ووضع كفيه حدو منكبيه”

Tirmîzî, *Salât* 201. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, *Salât* 117; İbn Balabân, *Sahihu İbn Hibbân*, V, 188.

²³³ Serahsî, *age.*, I, 22.

Secdede parmakların bitiştirileceğine dair Vail b. Hucr'un rivayet ettiği hadis şu şekildedir:²³⁴

“Hz. Peygamber (s.a.v.), rükûda parmaklarını birbirinden ayırır, secdede parmaklarını bitiştirirdi.”²³⁵

2. Secdeden Kıyama Kalkış

Şâfiîler'e göre, namaz kılan kimsenin secdeden ya da oturuşlardan kıyama kalkarken ellerini yere dayayarak kalkması sünnettir. Bu, kişinin destek almadan kalkmaya gücünün yetmemesiyle ilgili değildir, buna gücü yetse de ellerini yere dayayarak kalkar. Bunun delili Mâlik b. Huveyris'ten rivayet edilen hadistir:²³⁶

“Hz. Peygamber (s.a.v.) secdeden doğrularak oturdu, sonra yere dayanıp ayağa kalktı.”²³⁷

İmam Şâfiî, ellere dayanarak kalkmanın tevazua daha uygun olduğunu ve namaz kılan için kolaylık olduğunu ifade etmiştir. Namaz kılan kişinin ellerine dayanarak kalkması hey'attan olduğu için terk edilmesi durumunda iade ya da sehiv secdesi gerekmez. Ancak Şâfiîler'e göre bunun terk edilmesi mekruhtur.²³⁸

²³⁴ Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 407.

²³⁵ “أن النبي صلى الله عليه و سلم كان إذا ركع فرح أصابعه وإذا سجد ضم أصابعه”

İbn Balabân, *Sahihu İbn Hibbân*, V, 247; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 162. Ayrıca bkz. İbn Huzeyme, *Sahih*, I, 324.

Râfiî'nin Vail b. Hucr'dan aktardığı hadiste “إذا سجد ضم أصابعه تجاه القبلة” ifadesi yer almaktadır. (Bkz. Râfiî, *el-'Azîz*, I, 525.) Ancak araştırmalarımız sonucunda, Râfiî'nin aktarmış olduğu bu metne herhangi bir yerde rastlayamadık.

²³⁶ Şâfiî, *el-Üm*, I, 139; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 261; Nevevî, *age.*, III, 421.

²³⁷ “أن النبي صلى الله عليه و سلم استوى قاعدا واعتمد على الأرض بيديه”

Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 261'de hadis bu şekilde aktarılmıştır. Ulaştığımız hadis kaynaklarında, Mâlik b. Huveyris'ten aktarılan hadisin sonunda بيديه ifadesi yer almayıp rivayetler şu şekildedir:

“استوى قاعدا ثم قام واعتمد على الأرض” Bkz. İbn Huzeyme, *Sahih*, I, 342; İbn Balabân, *Sahihu İbn Hibbân*, I, 262; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 194.

Beyhakî, benzer bir hadisi İbn Ömer'den nakletmiştir: “رأيت بن عمر إذا قام من الركعتين اعتمد على الأرض بيديه” Bkz. Beyhakî, *age.*, II, 194.

²³⁸ Şâfiî, *age.*, I, 139.

Hanefî ve Hanbelîler'e göre Şâfîiler'in delil olarak zikrettiği Mâlik b. Huveyris rivayeti yaşlılık ve zayıflık haline hamledilir. Hz. Peygamber'in ashabına "Ben yaşlandım, rükû ve secdelerde beni geçmeyin."²³⁹ buyurması buna delildir.²⁴⁰

Hanefî ve Hanbelîler'e göre kişi secdeden kıyama kalkarken ellerini yere dayamadan ayaklarının üstüne kalkar.²⁴¹ Serahsî'ye göre elleriyle yere dayanmak, ihtiyaç olmadan namazda bir yere dayanma, destek alma anlamına gelir ki bu da mekruhtur.²⁴²

Hanbelî fakihî İbn Kudâme, Vail b. Hucr'dan rivayet edilen hadiste geçen "Secdeden kalkarken ellerini dizlerinden önce kaldırdı"²⁴³ ifadesinden yola çıkarak secdeden kalkarken ellere dayanarak kalkılamayacağı sonucuna ulaşmıştır.²⁴⁴

Hanefî ve Hanbelîler'in elleri yere dayamadan kalkılacağına dair zikretmiş oldukları delillerden biri de Hz. Ali'den rivayet edilen şu hadistir:²⁴⁵

"Yaşlılıktan güç yetirememesi durumu hariç kişinin farz namazlarda ilk iki rekâttan doğrulurken ellerini yere dayamadan kalkması sünnettendir."²⁴⁶

Hanefî ve Hanbelîler'in bu husustaki delilleri arasında Ebû Hüreyre'nin şu rivayeti yer almaktadır:²⁴⁷

"Hz. Peygamber (s.a.v.), namazda kalkarken ayaklarının üzerine kalkardı."²⁴⁸

²³⁹ "إني قد بدنت فلا تبادروني بالركوع ولا بالسجود"

İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, V, ss. 65-66; İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât* 41; Ebû Dâvûd, *Salât* 75.

²⁴⁰ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, II, 63; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, ss. 214-215.

²⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 23; Kâsânî, *age.*, II, 63; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 63; İbn Kudâme, *age.*, II, 213.

²⁴² Serahsî, *age.*, I, 23.

²⁴³ "وإذا نهض رفع يديه قبل ركنته" Hadisin tamamı için bkz. Ebû Dâvûd, *Salât* 140; Tirmizî, *Salât* 199;

İbn Balabân, *Sahihu İbn Hibbân*, V, 237.

²⁴⁴ İbn Kudâme, *age.*, II, 214.

²⁴⁵ Kâsânî, *age.*, II, 64; İbn Kudâme, *age.*, II, 214.

²⁴⁶ "إن من السنة في الصلاة المكتوبة إذا نهض الرجل في الركعتين الأوليين ألا يعتمد يديه على الأرض إلا أن يكون شبيخا كبيرا

لا يستطيع"

İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 333; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 195.

²⁴⁷ Kâsânî, *age.*, II, 64; Merginânî, *age.*, I, 63; İbn Kudâme, *age.*, II, 214.

²⁴⁸ "كان النبي صلى الله عليه وسلم ينهض في الصلاة على صدور قدميه"

Tirmizî, *Salât* 214; Beyhakî, *age.*, II, ss. 179-180.

Nevevî, Hanefiler'in delil olarak kullandıkları hadislerin zayıf olduğunu ve bu rivayetler dikkate alınarak sahih sünnetin terk edilemeyeceğini ifade etmiştir.²⁴⁹ Tirmîzî ise ilim ehlinin Ebû Hüreyre'nin bu hadisiyle amel ettiğini ve secdeden kalkarken ayaklarının üzerine kalkmayı tercih ettiğini söylemiştir.²⁵⁰

F. Teşehhüde Ellerin Durumu

Teşehhüd, sözlükte “şehadet getirmek, tahiyata oturmak, şahitlik istemek” anlamlarına gelir. Fıkıh terimi olarak ise namaz kılarken ka'dede (oturuşta) kelime-i şehadeti içeren tahiyat duasını okumayı ifade eder. Tahiyat, namazın ka'de-i ûlâ (ilk oturuş) ve ka'de-i ahire (son oturuş) adı verilen kısımlarında okunur. İlk oturuşta okunan tahiyata ilk teşehhüd, son oturuşta okunana ikinci teşehhüd denir.²⁵¹

Teşehhüd okunurken ellerin ne durumda olacağıyla ilgili mezheplerin görüşleri arasında çok büyük farklılıklar yoktur. Bur başlık altında teşehhüde *ellerin konulacağı yer ve şehadet parmağıyla işarette bulunulması* konuları ele alınacaktır.

1. Ellerin Konulacağı Yer

Teşehhüd esnasında ellerin uyluklar üzerine konulacağı hususunda dört mezhep ittifak halindedir.²⁵² Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler'in görüşlerini dayandırdıkları hadis, İbn Ömer'in şu rivayetidir:²⁵³

“Hz. Peygamber, namazda oturduğunda sağ avucunu sağ uyluğunun üzerine koyar, ... sol avucunu da sol uyluğunun üzerine koyardı.”²⁵⁴

²⁴⁹ Nevevî, *el-Mecmû'*, III, ss. 424-425.

²⁵⁰ Tirmizî, *Salât* 214.

²⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, III, 238; Fahrettin Atar, “Teşehhüd”, *DİA*, İstanbul 2011, XL, 563.

²⁵² İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, IV, ss. 261-262; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 65; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 64; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 219; Râfiî, *el-'Azîz*, I, ss. 530-531; Nevevî, *age.*, III, 433; Dêrdîr, *Şerhu'l-kebir*, I, 251.

²⁵³ Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 169; İbn Abdülber, *age.*, IV, 258; Râfiî, *age.*, I, ss. 530-531; Nevevî, *age.*, III, 433; İbn Müflih, *el-Mübdî'*, I, 411.

²⁵⁴ “أن النبي صلى الله عليه وسلم كان إذا جلس في الصلاة وضع كفه اليمنى على مخذه اليمنى و قبض أصابعه كلها و أشار بإصبعه التي تلي الإبهام ووضع كفه اليسرى على مخذه اليسرى”

Müslim, *Mesâcid* 116; Ebû Dâvûd, *Salât* 185.

Teşehhüd esnasında ellerin uyluklar üzerine konulacağına dair Hanefiler'in zikretmiş oldukları hadis ise Vail b. Hucr'un şu rivayetidir:²⁵⁵

“Hz. Peygamber (teşehhüde) oturduğunda, sol elini sol uyluğu üzerine ve sağ dirseğini de sağ uyluğu üzerine koydu.”²⁵⁶

Hanefiler'e göre teşehhüd için oturulduğunda eller uyluklar üzerine açık bir halde ve parmaklar kıbleye yöneltilerek konulur. Kâsânî, ellerin dizler üzerine konulacağı şeklindeki bir görüşten de bahsetmiş, bununla birlikte ellerin uyluklar üzerine konulmasının evlâ olduğunu söylemiştir. Çünkü ellerin dizlere konulması durumunda parmaklar yere doğru yöneltilmiş olur, fakat eller uyluklar üzerine konulduğunda parmaklar kıbleye doğru yöneltilir.²⁵⁷

Mâlikîler'e göre teşehhüd esnasında sol elin açık ve parmaklar dize yakın bir şekilde sol uyluk üzerine, sağ elin ise işaret ve başparmak hariç yumularak sağ uyluk üzerine konulması menduptur.²⁵⁸

Şâfiîler'e göre namzdaki her iki oturuşta da sol el açılarak parmaklar kıbleye yöneltilmiş halde, parmak uçları dizle aynı hizaya gelecek şekilde, dize yakın olarak sol uyluk üzerine konulur. Teşehhüd esnasında sol el parmaklarının nasıl olması gerektiği hususunda iki vecih vardır. Rafî'ye göre, Gazzâlî'nin de zikretmiş olduğu, *sol el parmaklarının bitiştirilmeyip normal bir şekilde açılacağı* görüşü daha meşhurdur. Ona göre secde dışında parmakların bitiştirilmesi istenmez. Nevevî ise bunu onların bir tercihi olarak değerlendirmiş ve esah görüşün bunun aksi olduğunu söylemiştir. Nevevî'ye göre teşehhüde sol el parmaklarının bitiştirilerek kıbleye yöneltilmiş olması gerekir.²⁵⁹ Şîrbînî (v. 977) ve Remlî (v. 1004), teşehhütte parmakların bitiştirilmesini şöyle açıklamaktadırlar: Parmaklar birbirinden ayrıldığında başparmak kıble yönünden ayrılmış olur ve bütün

²⁵⁵ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi*, II, 65; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 64.

²⁵⁶ “ثم قعد فوضع كفه الأيسر على فخذه اليسرى ووضع مرفقه الأيمن على فخذه اليمنى”

Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, I, 259; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, XXII, 34. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 318; Ebû Dâvûd, *Salât* 179.

²⁵⁷ Kâsânî, *age.*, II, 65; Merginânî, *age.*, I, 64; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 58.

²⁵⁸ İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, IV, ss. 261-262; Derdîr, *Şerhu'l-Kebîr*, I, ss. 250-251.

²⁵⁹ Râfiû, *el-'Azîz*, I, ss. 530-531; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 433.

parmaklar kibleye yöneltilmiş olmaz. Bütün parmakların kibleye yöneltilmesi açısından parmakların bitleştirilmesi daha uygundur.²⁶⁰

Hanbelîler'e göre teşehhüd esnasında sol elin açık, parmaklar birbirine bitleştirilmiş ve parmak uçları kibleye yöneltilmiş bir halde sol uyluk üzerine, sağ elin ise serçe ve yüzük parmakları yumulup, başparmak ve orta parmak halka yapılarak sağ uyluk üzerine konulması müstehaptır.²⁶¹

2. Şehadet Parmağıyla İşaret

Teşehhüdde şehadet parmağıyla işaret etme konusuna gelince, bazı Hanefî âlimleri teşehhütte ellerin uyluklar üzerine konulmasının sünnet olması nedeniyle şehadet parmağıyla işaretle bulunmanın sünneti terk etmek olacağı görüşündedir. Bazıları ise Hz. Peygamber'in parmağıyla işaretle bulunduğu dair rivayetlere dayanarak teşehhüd esnasında şehadet parmağıyla işaretle bulunulmasını sünnet kabul etmişlerdir. Kâsânî, Hanefî fakihî Ebû Ca'fer el-Hinduvânî'nin teşehhüdde sağ elin yüzük ve serçe parmakları yumularak, orta parmak ile başparmağın halka yapılacağı ve şehadet parmağıyla işaretle bulunulacağı görüşünde olduğunu nakletmiştir.²⁶²

Timurtâşî (v. 1006), şehadet getirilirken şehadet parmağıyla işaretle bulunulmayacağını ve fetvanın bu şekilde olduğunu söylemiştir. Haskefî (v. 1088) ise fetva kitaplarındaki görüşün bu doğrultuda olduğunu ancak mutemed olan görüşün müteahhirin âlimlerinin de sahih kabul ettikleri, *şehadet parmağıyla işaretle bulunulacağı* şeklindeki görüş olduğunu ifade etmiştir. Çünkü Hz. Peygamber'in bunu yaptığı bilinmektedir. Ayrıca bu görüşün Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e de nispet edildiğini belirten Haskefî, kendisiyle fetva verilen görüşün bütün parmakları yayarak şehadet parmağıyla işaretle bulunmak şeklinde olduğunu nakletmiştir.²⁶³ İbn Âbidîn'e göre fetva verilen görüş parmakları yayarak değil rivayetlerde aktarılan şekilde parmakları yumularak şehadet

²⁶⁰ Remlî, *Nihayetü'l-muhtâc*, I, 521; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 266.

²⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 219.

²⁶² Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, II, ss. 70-71.

²⁶³ Alâüddîn Muhammed b. Alî el-Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvez, Riyad: Daru Alemlî'l-Kütüb, 2003/1423, II, ss. 216-217, Reddü'l-muhtâr ile birlikte.

parmağıyla işarette bulunacağı şeklindedir.²⁶⁴ İbn Âbidîn, konuyla ilgili Halebî'nin (v. 956) şu açıklamasını nakletmiştir:

Teşehhüd esnasında şahadet parmağıyla işarette bulunma hususunda mezhep içerisinde farklı görüşler mevcuttur. Bazılarına göre şahadet parmağıyla işarette bulunacağı görüşü sahihtir. Bazıları ise işarette bulunulmayacağı görüşünü benimsemiştir. İşarette bulunulacağı görüşünde olanlara göre işaretin şekli serçe ve yüzük parmağını yumup, orta ve başparmağı halka yaparak ya da eli “53” sayısını ifade edecek şekilde²⁶⁵ yumarak, şahadet parmağını teşehhüdeki nefiyde kaldırıp ispatta indirmektir. “53” şekliyle kastedilen serçe, yüzük ve orta parmakları yummak, başparmağın başını orta parmağın orta eklemi üzerine koymaktır.²⁶⁶

İbn Âbidîn'e göre bu açıklamalar açıkça şunu göstermektedir: Sünnete uygun olarak şahadet parmağıyla işaret etmek ancak hususi bir şekilde olur ki o da sağ eli yumarak ya da parmaklarını halka yaparak şahadet parmağıyla işarette bulunmaktır. Parmakların yumulmadan açık bir şekilde uyluk üzerine konulduğuna dair rivayette ise şahadet parmağıyla işaret etme yoktur. Dolayısıyla teşehhüd esnasında, sağ elin parmaklarını yummadan, parmaklar açık haldeyken şahadet parmağıyla işarette bulunmak rivayetlere aykırıdır.²⁶⁷

Hanefî âlimlerinin çoğunluğunun elleri yayarak işarette bulunmak şeklindeki görüşe yer vermediğini belirten İbn Âbidîn, mezhep içerisinde yalnızca iki görüşün var olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan birincisi teşehhüd esnasında şahadet parmağıyla işarette bulunmaksızın sağ elin parmaklarının açılarak sağ uyluk üzerine konulacağı görüşüdür ki mezhepte meşhur olan görüş budur. İkinci görüş ise teşehhüd okunurken şahadet getirinceye kadar sağ elin parmaklarının açık bir şekilde sağ uyluk üzerine konulacağı ve şahadet esnasında yumulacağı şeklindedir. Bu ikinci görüşe göre şahadet getirilirken sağ el yumulur ve “la ilahe” derken şahadet parmağı kaldırılır, “illallah” derken indirilir. Bu uygulamanın Hz. Peygamber'den sahih hadislerle nakledilmiş olması ve Hanefî imamlarından da bu yönde rivayetlerin bulunması nedeniyle müteahhirin âlimleri ikinci görüşü benimsemiştir. İbn Âbidîn'e göre şahadet esnasında sağ elin işaret parmağının kaldırılması gayrı müekked sünnet olarak kabul edilebilir.²⁶⁸

²⁶⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 217.

²⁶⁵ Sayıların, elleri farklı şekillerde yumarak gösterilmesi Araplar arasında bilinen sembolik bir yöntemdir. Sayıların gösterimiyle ilgili ayrıntılar için bkz. 282. dipnot.

²⁶⁶ İbn Âbidîn, *age.*, II, 217.

²⁶⁷ İbn Âbidîn, *age.*, II, 218.

²⁶⁸ İbn Âbidîn, *age.*, II, ss. 216-218.

Mâlikîler'e göre teşehhüd esnasında sağ elin serçe, yüzük ve orta parmağının uçları, başparmağın köküne konulacak şekilde bu parmaklar yumulur. İşaret parmağı onunla işaret ediyormuşçasına uzatılır. Başparmak ise işaret parmağının yakınında orta parmağın üzerine konularak uzatılır. Böylece sağ el, "29" sayısını ifade edecek şekilde²⁶⁹ yumulmuş olur.²⁷⁰ Mezhepteki hâkim görüş, teşehhüd esnasında sağ elin işaret parmağının kaldırılması ve teşehhüdün başından sonuna kadar vasat bir şekilde hareket ettirilmesinin mendup olduğu şeklindedir. İşaret parmağının bu hareketi aşağı yukarı şeklinde değil, sağa sola doğru olmalıdır. Bu hareketin sebebi kişinin bu sayede namazda olduğunu hatırlamasını sağlamak ve gaflete düşmesini engellemektir. İbn Rüşd'e göre ise sadece işaret parmağı kaldırılarak işarete bulunulur, parmak hareket ettirilmez. İbn Abdülber, tüm bu görüşlerin Hz. Peygamber'den sahih olarak rivayet edilmiş olduğunu ve hepsinin mübah olduğunu ifade etmiştir.²⁷¹

Şâfiîler'e göre teşehhüd esnasında sağ elin serçe ve yüzük parmakları yumulur, şehadet parmağı ise açık bırakılır. Başparmak ve orta parmağın nasıl duracağı konusunda ise üç görüş vardır.²⁷²

Birinci görüşe göre orta parmak da serçe ve yüzük parmaklarıyla birlikte yumulur. Başparmak ise işaret parmağıyla birlikte açık bırakılır. İmam Şâfiî de işaret ve başparmak dışındaki parmakların yumulacağını söylemiştir. Buna delil olarak Ebû Humejd es-Sâidî'nin, Hz. Peygamber'in namaz kılışını anlattığı hadis zikredilmiştir.²⁷³

İkinci görüşe göre orta parmak başparmakla birlikte halka yapılır. Halka yapmanın şekli konusunda ise iki vecih vardır. Buna göre orta parmağın ucunu

²⁶⁹ Desûkî, teşehhüt esnasında elin şekliyle ilgili şu açıklamayı yapmıştır: İşaret parmağıyla birlikte başparmağın da uzatılması 20 şeklinin oluşmasını sağlar. Diğer üç parmağın yumulması ise iki ihtimali ortaya çıkarır. Birincisi serçe, yüzük ve orta parmakların, başparmağın alt kısmına konularak yumulmasıdır ki bu durumda el 29 şeklini almış olur. İkinci ihtimal ise bu üç parmağın avucun ortasına konularak yumulmasıdır. Bu durumda da el 23 şeklini alır. Şarih (Derdîr) birinci şekli tercih etmiştir. Elin 53 şeklinde yumulmasına gelince, Desûkî'ye göre, başparmağın da işaret parmağıyla birlikte uzatılacağını ifade eden müellif, bu ihtimali ortadan kaldırmıştır. Çünkü elin 53 şeklinde olabilmesi için başparmağın orta parmağın ucuyla birleştirilmesi gerekir. Bkz. Desûkî, *Hâşiye*, I, 250. Ayrıca parmaklarla sayıların gösterimiyle ilgili bilgiler için bkz. 282. dipnot.

²⁷⁰ İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, IV, ss. 261-262; Derdîr, *Şerhu'l-kebîr*, I, ss. 250-251.

²⁷¹ İbn Abdülber, *age.*, IV, ss. 261-262; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 137; Desûkî, *age.*, I, 251.

²⁷² Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 263; Râfiî, *el-'Aziz*, I, 531; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 433.

²⁷³ Şâfiî, *el-Üm*, I, 139; Şîrâzî, *age.*, I, 263; Râfiî, *age.*, I, 531; Nevevî, *age.*, III, 434.

başparmağının iki boğumu arasına koyarak halka yapılır ya da iki parmağın uçları birleştirilerek halka yapılır. Nevevî ve Râfîî'ye göre bu iki vecihten esah olan ikincisidir. Orta parmakla başparmağın halka yapılacağına dair hadisi Vail b. Hucr rivayet etmiştir:²⁷⁴:

*“Oturduğu zaman orta parmağıyla başparmağını halka yaptı ve işaret parmağıyla işarette bulundu.”*²⁷⁵

Üçüncü görüşe göre başparmak ve orta parmak da diğer parmaklarla birlikte yumulur. Nevevî ve Râfîî'ye göre esah görüş bu olup bu görüşe göre başparmağın nereye konulacağı konusunda da iki vecih vardır. Birinci vecih başparmağın orta parmağın üzerine konulmasıdır. İkinci ve esah olan ise başparmağın, işaret parmağının avuçla birleştiği yerde işaret parmağının yan tarafına bitiştirilmesidir.²⁷⁶

İşaret parmağı dışında sağ elin bütün parmaklarının yumulacağı görüşünün dayanağı, İbn Ömer'in rivayet ettiği hadistir:²⁷⁷

*“Hz. Peygamber, namazda oturduğunda sağ avucunu sağ uyluğunun üzerine koyar, parmaklarının hepsini yumar ve başparmağından sonra gelen parmağıyla (işaret parmağı) işarette bulunurdu.”*²⁷⁸

Başparmağın orta parmağın üzerine konulacağını ifade eden hadisi Abdullah b. Zübeyr rivayet etmiştir:²⁷⁹

*“Resulullah (s.a.v.), ... başparmağını orta parmağının üzerine koyarak şehadet parmağıyla işarette bulundu.”*²⁸⁰

²⁷⁴ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 263; Râfîî, *el-'Azîz*, I, 531; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 434.

²⁷⁵ “فلما جلس حلق بالوسطى والإبهام وأشار بالسبابة”

Hadisin tamamı için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 318. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, *Salât* 179.

²⁷⁶ Râfîî, *age.*, I, 531; Nevevî, *age.*, III, 434; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 267; Remlî, *Nihayeti'l-mutâc*, I, 523.

²⁷⁷ Râfîî, *age.*, I, 531.

²⁷⁸ “أن النبي صلى الله عليه و سلم كان إذا جلس في الصلاة وضع كفه اليمنى على فخذة اليمنى و قبض أصابعه كلها و أشار بإصبعه التي تلي الإبهام”

Müslim, *Mesâcid* 116.

²⁷⁹ Şîrâzî, *age.*, I, 263; Râfîî, *age.*, I, 531.

²⁸⁰ “أشار بالسبابة ووضع إبهامه على إصبعه الوسطى... كان رسول الله صلى الله عليه وسلم” Müslim, *Mesâcid* 113.

Başparmağın, işaret parmağına bitiştirileceğine dair hadisi de İbn Ömer rivayet etmiştir:²⁸¹

“Resulullah (s.a.v.), teşehhüde oturduğunda sol elini sol dizinin üzerine, sağ elini sağ dizinin üzerine koyar, parmaklarını 53 şeklinde²⁸² yumar ve işaret parmağıyla işarette bulunur.”²⁸³

Nevevî, bu şekillerden herhangi birinin yapılması halinde sünnetin yerine getirilmiş olacağını ifade etmektedir. Şîrbînî ve Remlî bunu şöyle açıklarlar: Zikredilen şekillerden her biriyle ilgili hadis rivayeti mevcut olup ihtilaf hangisinin daha faziletli olduğuyla ilgilidir. Şâfîiler’e göre en faziletlisi sonuncusu, yani başparmağı şehadet parmağına bitişirmektir. Buna gerekçe olarak da ilgili hadisin ravilerinin daha fakih olması gösterilmiştir.²⁸⁴

²⁸¹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 263; Râfîû, *el-‘Azîz*, I, 532.

²⁸² Nevevî, teşehhütte parmakların 53 şeklinde yumulmasıyla ilgili şunları söylemiştir: Hesap ehline göre 53 sayısını gösterebilmek için serçe parmağının ucunu yüzük parmağının üzerine koymak gerekir. Burada kastedilen bu değildir. Bilakis yüzük ve orta parmaklarını avucuna koyduğu gibi serçe parmağı da avucuna koyarak yumar. Burada sadece başparmak ve işaret parmağının durumunu anlatmak amaçlanmıştır. Bkz. Nevevî, *el-Mecmû’*, III, 433.

Emîr es-San‘ânî (v. 1182), İbn Ömer’in söz konusu rivayetinde geçen “parmakları 53 şekilde yummak” ifadesini şu şekilde açıklamıştır: Elleri farklı şekillerde yumarak sayıların gösterilmesi Araplar arasında bilinen bir yöntemdir. Bu yöntemde birlikler, onluklar, yüzlükler ve binlikler olmak üzere sayılar belirli parmakların yumulmasıyla gösterilir. Birlikleri anlatmak için sağ elin serçe, yüzük ve orta parmakları kullanılır. “Bir” sayısını göstermek için serçe parmak yumularak avucun ortasına konur. “İki” için yüzük parmağı da serçe parmağıyla birlikte aynı şekilde yumulur. “Üç” için orta parmak da bu parmaklarla birlikte aynı şekilde yumulur. “Dört” için serçe parmak serbest bırakılır, yüzük ve orta parmaklar yumulur. “Beş” için serçe parmakla birlikte yüzük parmağı da serbest bırakılır, sadece orta parmak yumulur. “Altı” için serçe ve orta parmak serbest bırakılır, sadece yüzük parmağı yumulur. “Yedi” için serçe parmak başparmağın köküne konur. “Sekiz” için yüzük parmağı, başparmağın köküne konmuş olan serçe parmağının üzerine konur. “Dokuz” için bu iki parmağın üzerine orta parmak da konur. Onlukları anlatmak için sağ elin işaret ve başparmağı kullanılır. “On” için başparmağın ucu işaret parmağının elle bitiştiği yere konur. “Yirmi” için başparmak, işaret parmağıyla orta parmak arasına konur. “Otuz” için işaret parmağının ucu başparmağın ucuna konur. “Kırk” için başparmak işaret parmağının orta kısmının üzerine konur ve kendi köküne doğru bükülür. “Elli” için sadece başparmak kendi köküne doğru bükülür. “Altmış” için kırkın tam tersi yapılarak işaret parmağı başparmağın üzerine konur. “Yetmiş” için başparmağın ucu işaret parmağının orta kısmına temas ettirilir. “Seksen” için işaret parmağı kendi köküne doğru bükülür ve başparmak yan tarafından onun üzerine yayılır. “Doksan” için işaret parmağı başparmağın köküne doğru bükülür ve başparmağa bitiştirilir. Yüzlükleri anlatmak için sol elin serçe, yüzük ve orta parmakları kullanılır ve gösterimleri birlikler gibidir. Binlikler için ise sol elin işaret ve başparmakları kullanılır ve gösterimleri onluklar gibidir. Bkz. Emîr es-San‘ânî, Ebû İbrâhîm Muhammed b. İsmail, *Sübülü’s-selâm şerhu Bulûğî’l-merâm*, Riyad: Mektebetü’l-Meârif, 2006/1427, I, ss. 543-544.

²⁸³ “أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا قعد في التشهد وضع يده اليسرى على ركبته اليسرى ووضع يده اليمنى على ركبته اليمنى وعقد ثلاثة وخمسين وأشار بالسبابة”

Müslim, *Mesâcid* 115.

²⁸⁴ Nevevî, *age.*, III, 434; Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, I, 267; Remlî, *Nihayetü’l-muhtâc*, I, 523.

Râfî, konuyla ilgili rivayet farklılıklarını Hz. Peygamber'in elini bazen bir şekilde, bazen de diğer şekilde koymuş olabileceğiyle açıklamaktadır. Râfî'ye göre tüm bu rivayetlere dayanarak çıkarılabilecek ortak sonuç kelime-i şhadette "illallah" kelimesinin başlangıcıyla birlikte işaret parmağının kaldırılmasının müstehab olduğudur. Şâfiîler'e göre tüm bu durumlarda, sağ el işaret parmağının teşehhütte "illallah" kelimesine geldiğinde kaldırılması sünnettir. İşaret parmağı kible yönüne doğru kaldırılır.²⁸⁵

İşaret parmağı kaldırıldığında hareket ettirilip ettirilmeyeceği konusunda Nevevî, üç görüş zikretmiştir. Birincisi ve sahih olanı, cumhurun da kabul ettiği, işaret parmağının hareket ettirilmeyeceği görüşüdür. Buna göre "illallah" kelimesinde işaret parmağı kaldırıldığında hareket ettirilmesi mekruhtur; ancak hareket ettirilirse namazı bozmaz.²⁸⁶ Bu hüküm Abdullah b. Zübeyr'in rivayet ettiği hadise dayandırılmaktadır.²⁸⁷

*"Hz. Peygamber (s.a.v.), şhadet parmağıyla işaret ederdi, parmağını hareket ettirmezdi ve bakışları işaretini geçmezdi."*²⁸⁸

İkinci görüşe göre işaret parmağını hareket ettirmek haramdır, eğer hareket ettirilirse namaz bozulur. Üçüncü görüşe göre ise teşehhütte işaret parmağı kaldırıldığında hareket ettirilmesi müstehaptır.²⁸⁹ Bu görüş Vail b. Hucr'un rivayet etmiş olduğu hadise dayandırılmaktadır.²⁹⁰

*"Sonra parmağını kaldırdı ve onu parmağını hareket ettirip dua ederken gördüm."*²⁹¹

Hanbelîler'e göre teşehhüd esnasında sağ elin serçe ve yüzük parmakları yumulup, başparmak ve orta parmak halka yapılarak sağ uyluk üzerine konulması

²⁸⁵ Gazzâlî, *el-Vasît*, II, 146; Râfî, *el-'Azîz*, I, 532; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 434.

²⁸⁶ Nevevî, *age.*, III, 434.

²⁸⁷ Râfî, *age.*, I, 531.

²⁸⁸ "أن النبي كان يشير بالسبابة ولا يحركها ولا يجاوز بصره إشارته"

Râfî, *el-'Azîz*, I, 532'de hadis bu şekilde yer almaktadır. Ebû Dâvûd'un naklettiği hadis şu şekildedir: "أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يشير بإصبعه إذا دعا ولا يحركها" Bkz. Ebû Dâvûd, *Salât* 185.

²⁸⁹ Râfî, *age.*, I, 532; Nevevî, *age.*, III, 434.

²⁹⁰ Râfî, *age.*, I, 531.

²⁹¹ "ثم رفع أصبعه فرأيته يحركها يدعو بها"

Hadisin tamamı için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 318; İbn Balabân, *Sahihu İbn Hibbân*, V, 170; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, XXII, 35.

ve sağ el işaret parmağıyla işarette bulunulması müstehaptır. Hanbelîler'in konuyla ilgili delili, Vail b. Hucr'un rivayet etmiş olduğu şu hadistir:²⁹²

“Hz. Peygamber, sağ dirseğini sağ uyluğu üzerine koydu. Sonra serçe parmağı ve ondan sonra gelen parmağı yumdu, orta parmağıyla başparmağını halka yaptı ve işaret parmağıyla işarette bulundu.”²⁹³

Bununla birlikte Ahmed b. Hanbel'in teşehhüd esnasında sağ elinin serçe, yüzük ve orta parmağını yumarak başparmağıyla “50” işaretini yaptığı da rivayet edilmiştir. Bu uygulama ise İbn Ömer'in konuyla ilgili rivayetine dayanmaktadır.²⁹⁴

Hanbelî mezhebindeki bir rivayete göre işaret parmağı bütün teşehhüd boyunca kaldırılır. Mezhepte meşhur olan görüşe göre ise tevhide dikkat çekmek için teşehhüde Allah'ın zikredildiği esnada işaret parmağı kaldırılır ve hareket ettirilmez.²⁹⁵

Teşehhüde kelime-i şهادet okunurken şهادet parmağının kaldırılması sünnet olmakla birlikte bazı âlimler, bunu doğru zamanda, yerli yerince yapmakta zorlanan kişinin bu uygulamayı terk etmesini uygun görmüştür.²⁹⁶

²⁹² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 219.

²⁹³ “وضع مرفقه اليمنى على فخذة اليمنى وعقد الخنصر و التي تليها وحلق بالوسطى والإبهام وأشار بالسبابة”

Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XXII, ss. 33-34.

²⁹⁴ İbn Kudâme, *age.*, II, 219.

²⁹⁵ İbn Kudâme, *age.*, II, 219; İbn Müflih, *el-Mübdî*, I, 410.

²⁹⁶ Fahrettin Atar, “Teşehhüd”, *DİA*, XL, 564.

III. KONUYLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİN DEĞERLENDİRMESİ

Namazda ellerin durumuyla ilgili mezheplerin görüşlerini dayandırdıkları deliller ve bu delilleri ele alış biçimleri bize mezheplerin hadislere yaklaşımı, tearuz halindeki hadislerle nasıl amel ettikleri, taabbudî alanda aklî gerekçelendirmelere ne kadar yer verdikleri gibi konularda ipuçları vermektedir. Özellikle mezheplerin hadisleri kabulü ve birini diğerine tercihi noktasında bazı hususlar dikkat çekmektedir.

Şâfiî âlimleri bir hadisi delil olarak kullanmak için senet açısından sahih ve muttasıl olmasına önem vermekte, eğer tearuz halindeki iki hadisten biri daha çok ravi tarafından rivayet edilmişse onu tercih etmektedirler. Örneğin Şâfiîler'in iftitah tekbirinde ellerin kaldırılmasıyla ilgili hadisler arasından İbn Ömer'in rivayetini tercih etme sebepleri onun rivayetinin kendilerince daha sahih ve daha çok ravi tarafından rivayet edilmiş olmasıdır. Hanbelîler de bu hadisi tercih ederken ravi sayısının çokluğu ve isnadının âli olmasını göz önünde bulundurmışlardır.

İmam Şâfiî, çok kişi tarafından rivayet edilen hadisin bir kişinin hadisine nispetle kabule daha layık olduğunu söylemiş,²⁹⁷ ayrıca iki hadisten birinin sübut bakımından daha kuvvetli olduğunu gösteren bir delaletin bulunması halinde sübutu daha kuvvetli ve daha üstün olanın benimseneceğini ifade etmiştir.²⁹⁸

Hanbelî fakihi İbn Kayyim, İbn Ömer'in rivayetiyle ilgili şunları söylemiştir: Hadis konusunda bilgili olanlar için bu hadisin sıhhati hususunda şüphe yoktur. Hz. Peygamber'in hicretinden şüphe etmedikleri gibi söz konusu hadisin kaynağının Hz. Peygamber olduğundan da şüphe etmezler. Onlar açısından bu hadis kesinlik ifade eder. Çünkü bu hadisi İbn Ömer'den iki farklı kişi rivayet etmiş ve her iki rivayet de pek çok kişi tarafından nakledilmiştir.²⁹⁹

Hanefî âlimleri ise bir hadisi delil olarak kullanırken isnadının âlîliğinden ziyade ravilerinin fakih olmasına önem vermektedirler. Hanefîler'in ellerin iftitah tekbiri haricinde kaldırılmayacağıyla ilgili olarak Abdullah b. Mes'ûd'dan aktarılan hadisi delil alıp rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılacağına dair

²⁹⁷ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *er-Risâle*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, ts., s. 281.

²⁹⁸ Şâfiî, *age.*, s. 216.

²⁹⁹ İbn Kayyim, *Ref'u'l-yedeyn*, s. 46.

İbn Ömer'den aktarılan hadisi tercih etmemeleri buna örnektir. Konuyla ilgili eleştirilere verdiği yanıt Ebû Hanîfe'nin hadislerle amel etme kriterlerini göstermesi açısından önemlidir. Ebû Hanîfe, Abdullah b. Mes'ûd'un rivayetini ravilerinin fıkıh bilgisinden dolayı tercih ettiğini söylemiştir.³⁰⁰ Bununla birlikte Ebû Hanîfe'nin bu yaklaşımı, fakih olmayan ravilerin rivayetlerini dikkate almadığı anlamına gelmemektedir. Zira o, Ebû Hüreyre gibi fakih olmadığı belirtilen ravilerin rivayetleriyle de amel etmiştir. Ancak aynı konuda fakih bir ravinin naklettiği bir rivayet varsa bunu fakih olmayan ravinin rivayetine tercih etmiştir.³⁰¹

İbrahîm en-Nehaî'nin Abdullah b. Mes'ûd'dan aktardığı rivayetin muttasıl olmadığı şeklindeki eleştirilere Tahâvî'nin verdiği yanıt Hanefîler'in söz konusu rivayetleri aslında muttasıl kabul ettiklerini göstermektedir. Zira Tahâvî'nin aktardığına göre İbrahîm en-Nehaî, Abdullah b. Mes'ûd'dan kendisine ulaşan rivayetleri sahih görüp, rivayetin ondan yaygın bir şekilde geldiğini tespit ettiğinde rivayetleri bu şekilde mürsel olarak nakletmiştir.³⁰² Dolayısıyla muhalifleri tarafından mürsel olduğu gerekçesiyle tercih edilmeyen bu hadisler Hanefîler açısından hüccet olabilecek değerdedir. Ayrıca Hanefîler, cumhurun aksine mürsel haberleri de hüccet kabul etmektedirler. Serahsî, konuyla ilgili şunları söylemiştir: “Kitap ve sünnetten haber-i vahidin hüccet olduğuna delalet eden her şey mürsel haberin hüccet olduğuna da delalet eder.”³⁰³ İmam Şâfiî ise mürsel hadisi muttasıl hadis derecesinde hüccet kabul etmemiş, mürsel hadisi kabul etmek için başka bir yönden ittisalının sabit olması, kitap, sünnet veya sahabe uygulamasının bu hadisi desteklemesi gibi şartlar ileri sürmüştür.³⁰⁴

Fakihler bir hadisle amel ederken diğerlerini ihmal ederek ya da keyfi tercihlerde bulunarak bunu yapmamış, mümkün olduğunca konuyla ilgili hadislerle amel etmenin yollarını aramışlardır. Mütakellimin usulünde hadislerin tearuzu halinde ilk başvurulacak yol; te'vil, takyid, haml gibi yöntemlerle hadislerin cem' edilmesidir. İmam Şâfiî'ye göre her iki hadisle de amel etme imkânı varsa ikisiyle

³⁰⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 14.

³⁰¹ İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012, ss. 231-232.

³⁰² Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, I, 226.

³⁰³ Serahsî, *Usûl*, I, 360.

³⁰⁴ Şâfiî, *er-Risâle*, ss. 461-464.

de amel edilir ve bu hadisler ihtilafli sayılmaz.³⁰⁵ Ellerin kaldırılma miktarı hususunda İmam Şâfiî'nin iftitah tekbiri esnasında parmak uçları kulak hizasına ve avuç içleri omuz hizasına gelecek şekilde ellerini kaldırması buna örnek olarak zikredilebilir. Onun bu uygulaması Şâfiî âlimlerince konuyla ilgili rivayetleri cem ettiği şeklinde yorumlanmıştır.

Kâsânî'nin ellerin omuzlara kadar kaldırıldığını ifade eden rivayetlerde el ile kastedilenin avuç içleri olduğu, kulak hizasına kadar kaldırıldığını ifade eden rivayetlerde ise parmak uçlarının kastedildiği şeklindeki açıklamaları da söz konusu hadislerin uzlaştırılması yönünde ortaya konulmuş bir yorumdur.³⁰⁶

Hanefîler tearuz halindeki hadisleri farklı anlamlara hamlederek uzlaştırmıştır. Örneğin ellerin omuz hizasına ve kulak hizasına kadar kaldırılmasıyla ilgili rivayetleri farklı durumlara hamlederek açıklamışlardır. Ellerin omuzlara kadar kaldırıldığını aktaran rivayetlerde ellerin soğuktan dolayı elbise içerisinde olduğunu ve bunun özür hali olarak kabul edilmesi gerektiğini söyleyerek normal durumlarda ellerin kulak hizasına kadar kaldırılacağını ifade etmişlerdir. Yine secdede ellerin omuz hizasına konulmasına dair rivayetler de özür haline hamledilmiş, normal durumlarda ellerin kulak hizasına konulacağına dair rivayetlerin dikkate alınacağı söylenmiştir.

Bazı Hanefîler tearuz eden her iki delille de amel edilmesi durumunda bunu *amel bi 'ş-şebeheyn* olarak adlandırmışlardır.³⁰⁷ İki delille aynı anda amel etmenin mümkün olduğu durumlarda bunu gerçekleştirecek uygulamalar ortaya koymuşlardır. Hanefîler'in kıyamda ellerin bağlanmasıyla ilgili uygulamaları buna örnektir. Ellerin bağlanması hususunda “sağ elin sol el üzerine konulacağı” ve “sağ el ile sol elin tutulacağı” şeklindeki rivayetler dikkate alınarak Hanefî fakihlerince şöyle bir uygulama tercih edilmiştir: Namaz kılan kişi sağ avucunu sol eli üzerine koyup başparmağıyla serçe parmağını bilek üzerinde halka yaparak diğer parmaklarını da bilek üzerine koyar.

³⁰⁵ Şâfiî, *age.*, ss. 341-342.

³⁰⁶ Bkz. Kâsânî, *Bedâi 'u 's-sanâi'*, II, ss. 23-24.

³⁰⁷ Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullah b. Mes'ûd el-Buhârî, *Tenkîhu 'l-usûl*, nşr. Zekeriyya Umeyrat, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, ts., II, 217, Şerhu't-Telvîh 'ale't-Tavdîh ile birlikte.

Hanbelîler namazda ellerin nereye kadar kaldırılacağıyla ilgili ihtilafli rivayetleri telifte çözümü muhatabın ihtiyarına bırakmışlardır. Hanbelîler'in namazda ellerin omuz veya kulak hizasına kadar kaldırılması hususunda namaz kılan kişinin muhayyer olduğu şeklindeki görüşüyle ilgili İbn Kayyim, konuyla ilgili rivayetlerden birini tercih edecek bir sebep olmadığından sünnete uyabilmek için her ikisiyle de amel etmenin gerekli olduğunu ve bunun namaz kılan kişinin bunlardan birini tercih etme hususunda muhayyer olmasıyla mümkün olabileceğini söylemiştir.³⁰⁸

Hanefî usulünde ihtilafli hadislerin çözüme kavuşturulması hususunda başvurulan yöntemlerden biri de nesihtir. Yukarıda da genişçe yer verdiğimiz üzere Hanefîler'e göre rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırıldığına dair rivayetler mensuktur, iftitah tekbiri haricinde namazda eller kaldırılmaz. Hanefîler, Hz. Ali ve İbn Ömer'in Hz. Peygamber'in rükû için ellerini kaldırdığını rivayet etmelerine rağmen onun vefatından sonra ellerini iftitah tekbiri haricinde kaldırmamalarına dikkat çekmişlerdir. Tahavî ve Kâsânî'ye göre Hz. Ali ve İbn Ömer'in Hz. Peygamber'den aktardıkları bir sünneti, vefatından sonra terk etmiş olmaları düşünülemez. Bu ancak söz konusu uygulamanın neshedilmiş olduğunu bilmelerinden kaynaklanabilir. Sahabenin bir hadis rivayet ettikten sonra onun hilafına amel etmeleri hususunda Hz. Ali ve İbn Ömer'in söz konusu rivayetlerini örnek olarak zikreden Cessâs konuyla ilgili şunları söylemiştir:

Hz. Ali ve İbn Ömer'in Hz. Peygamber'in vefatından sonra iftitah tekbiri haricinde ellerini kaldırmayı terk etmeleri ilk rivayetlerinin neshedilmiş olduğunu bildiklerine delalet eder. Eğer neshedilmiş olmasaydı bu uygulamayı terk etmezlerdi. Zira onların Hz. Peygamber'den rivayet ettikleri bir sünnete muhalefet etmiş olduklarını düşünmek caiz değildir.³⁰⁹

Mezheplerin namazda ellerin durumuyla ilgili yaklaşımlarında dikkat çeken bir başka husus ise taabbudî bir alan olmasına rağmen bazen delillerden birini tercih etme ya da bir uygulamayı açıklamada aklî gerekçelerden faydalanılmış olmasıdır. Hükümlerin aklî gerekçelerinin tespit edilip edilemeyeceği ile ilgili farklı yaklaşımlar olmakla birlikte İslam âlimlerinin çoğunluğu hükümlerde ta'lilin esas

³⁰⁸ İbn Kayyim, *Ref'u'l-yedeyn*, ss. 225.

³⁰⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Cessâs, *Usûlü'l-Cessâs (el-Fusûl fi'l-Usûl)*, nşr. Muhammed Muhammed Tâmir, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 2010/1431, II, ss. 69-70.

olduğu görüşündedir.³¹⁰ Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta taabbudî bir hükmün gerekçeleri tespit edilirken bunların gerçek anlamda illet değil, hikmet olduğu hususudur.³¹¹ Hanefîler'in ellerin omuzlara kadar kaldırılmasını tercih etme gerekçeleri arasında bu uygulamanın iftitah tekbiri esnasında işitme engelli namazın başladığını bildirme amacına daha uygun olduğunu zikretmeleri buna örnektir. Yine namazda ellerin durumuyla ilgili kıyas yoluyla yapılan çıkarımlar da mevcuttur. Mâlikîler'in kıyamda ellerin bağlanmasını mekruh kabul etme gerekçeleri bu duruma örnek olarak zikredilebilir. Onlar, kıyamda ellerin bağlanmasını namazda bir yere dayanarak destek almaya kıyaslamış ve farz namazlarda bunu mekruh kabul etmişlerdir. Nafîle namazlarda ise bir yere dayanmak caiz olduğundan ellerin bağlanması da caiz görülmüştür.³¹²

Fakihler, taabbudî konularda ihtiyatın asıl olduğu hususunda ittifak halinde olmalarına rağmen ihtiyat anlayışları ve bunu gerçekleştirme biçimleri farklılık gösterdiğinden uygulamada ihtilaflar ortaya çıkmıştır.³¹³ Bazen taabbudî konularda ihtiyaten daha fazla hüküm içeren hadisler tercih edilmiştir. Hanefîler'in ellerin kulak hizasına kadar kaldırılmasını tercih etmelerinin bir gerekçesi de söz konusu hadislerin *ellerin omuz hizasına kadar kaldırılması* uygulamasına göre ellerin daha çok kaldırılması hükmünü içermeleridir. Ancak her zaman fazla hüküm içeren hadisler tercih edilmemiş, bazı durumlarda ihtiyat anlayışı farklı şekillerde kendini göstermiştir. Kâsânî'nin rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması ile ilgili açıklamalarında buna rastlamaktayız. Kâsânî elleri kaldırmayı terk etmenin evla olduğunu söylerken şöyle bir açıklamada bulunur. Eğer buralarda ellerin kaldırılacağı hükmü sabit olursa bu uygulamanın hükmü sünneti geçmez. Ancak aksi durumda ellerin kaldırılması bid'at olur. Bid'ati terk etmek ise sünneti yerine getirmekten evladır. Çünkü sünneti terk etmek namazın fesadını gerektirmediği halde, böyle bir sünnet yokken elleri kaldırmak namazın fesadını gerektirir. Zira ellerin kaldırılması, Kâsânî'ye göre amel-i kesirdir.

³¹⁰ Abdullah Kahraman, *İslam'da İbadetlerin Değişmezliği*, İstanbul: Akademi Yayıncılık, 2002, s. 39.

³¹¹ Kahraman, *age.*, s. 49.

³¹² Bkz. Desûkî, *Hâşiye*, I, 250.

³¹³ H. Yunus Apaydın, "İhtiyat", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, 579.

Tüm bunların yanında özellikle teşehhüde ellerin durumuyla ilgili görüşler incelendiğinde buradaki uygulama farklılıklarının ihtilaf değil uygulama zenginliği olarak kabul edildiğini görürüz. Nitekim sağ elin teşehhüd esnasında nasıl yumulacağını aktaran rivayetlerdeki uygulamaların hepsi sünnet olarak algılanmış, tartışmalar daha ziyade hangisinin daha faziletli olduğu hususunda ortaya çıkmıştır. Nevevî, bu hadislerden herhangi birinin uygulanması halinde sünnetin yerine getirilmiş olacağını ifade ederek bu hususa işaret etmiştir.

Bahsettiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere hadisleri kabul etme ve delil alma noktasında mezheplerin benimsemiş olduğu farklı yaklaşımlar ulaştıkları hükümlerin de farklılaşmasına neden olmuş, neticede bu durum fikhî ihtilafların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Meselelere yaklaşım ve problemlerin çözümünde her mezhebin usulü, takip ettiği yöntem farklıdır. Temelde bu farklılık nasların farklı anlaşılmaya ihtimalli yapısı ve insanların farklı anlayış ve kapasitelere sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Netice itibariyle fikhî ihtilafların sebeplerini dört ana ihtilaf noktası etrafında ele almamız mümkündür. Bunlar, nassın sübutu konusundaki ihtilaflar, nassın delaleti hususundaki ihtilaflar, kullanılan yöntem/usul farklılıklarından kaynaklanan ihtilaflar ve naslar arasındaki tearuzu giderme yöntemlerindeki farklılıklardan kaynaklanan ihtilaflardır.³¹⁴

Fikhî ihtilafların bilinmesi fıkıh ilminin bir gereği olarak görülmüştür. İmam Şâfiî, müçtehidin muhaliflerini dinlemekten kaçınmaması gerektiğini, onları dinlemek suretiyle farkında olmadığı şeylerin farkına varıp düşüncesini daha sağlamlaştıracağını belirtmiştir.³¹⁵

³¹⁴ Ebû'l-Feth el-Beyânûnî, *Mezhep Meselesi ve Fikhî İhtilaflar*, trc. Ebubekir Sifil, İstanbul: Rihle Kitap, 2013, ss. 35-36.

³¹⁵ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 510.

SONUÇ

Her mezhebin hükümlere ulaşmada ve mezhep içi işleyişte esas aldığı belli ölçütler mevcuttur. Bu ölçütler mezheplerin delilleri kabul ve değerlendirme noktasında farklı yaklaşımlar benimsemelerine yol açmıştır. Dolayısıyla mezheplerin bu farklılıkları son derece olağan kabul edilmelidir. Takip ettikleri yöntemlerle birbirlerinden ayrışan mezhepler, kendi usullerince ulaştıkları en doğru sonuca göre hareket etmiş ve hüküm ortaya koymuşlardır.

Biz de bu hususu göz önünde bulundurup olabildiğince tarafsız olmaya dikkat ederek mezheplerin namazda ellerin durumuyla ilgili görüşlerini mukayeseli bir şekilde vermeye çalıştık. Kısmen de kendi değerlendirmelerimizi ortaya koyduk. Bu bağlamda tezimiz esnasında şunu gördük ki gündelik hayatta ilgi çekmeyen ama toplumsal algıda insanların dine ve birbirine bakışını, birliktelik ve ayrışma hususiyetlerini kısacası mezhep tasavvurunu oluşturmada önemli bir etkisi olan namazda ellerin durumu, mezheplerin hükümleri açıklamada izlediği farklı usul ve yöntemlerin somut bir örneği olması açısından önemli bir konudur.

Namazın kılınış şekli rükünleri itibariyle dört mezhepte de aynı olmakla birlikte rükünlerin dışında kalan fiillerde mezheplere göre farklı uygulamalar ortaya çıkmıştır. Ellerin durumuyla ilgili mezhep görüşleri incelendiğinde, mezheplerin ortaya koydukları hükümlerin dayanaklarının çoğunlukla Hz. Peygamber'in sünneti olduğu görülmektedir. Her bir mezhep delilleri kabul ve değerlendirmede kendi usulü ve belirlediği esaslara göre hareket ederek hükümleri açıklamıştır. Namazda ellerin durumuyla ilgili görüşleri şu şekilde özetlememiz mümkündür:

İftitah tekbiri esnasında ellerin kaldırılacağı hususunda âlimlerin icmâi vardır. Dört mezhebe göre iftitah tekbiri sırasında ellerin kaldırılması sünnet olup bunun sürekli terki günah kabul edilmiştir. Ellerin nereye kadar kaldırılacağı konusu ise tartışmalıdır. Hanefiler'e göre erkekler ellerini başparmaklar kulak yumuşağı hizasına, diğer parmak uçları ise kulak hizasına gelecek şekilde kaldırır. Mâlikî ve Şâfiîler'e göre eller omuz hizasına kadar kaldırılır. Hanbelîler'e göre ise kişi bu ikisinden birini uygulamakta muhayyerdir. Kadınların ellerini göğüs hizasına kadar kaldıracakları konusunda ise görüş birliği vardır. Ellerin ne zaman kaldırılacağı hususunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hanefiler'e göre önce

eller kaldırılır, ardından tekbir alınır. Diğer mezheplere göre ise ellerin kaldırılmasına tekbirle birlikte başlanır ve tekbirle birlikte bitirilir.

Mâlikîler'e göre eller yalnızca iftitah tekbiri esnasında kaldırılır, bunun dışındaki yerlerde ellerin kaldırılması sünnet değildir. Şâfiîler ve Hanbelîler'e göre ise rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması sünnettir. Şâfiî âlimi Nevevî, rükû için alınan tekbirler haricinde, birinci teşehhütten kalkışta da ellerin kaldırılacağı görüşündedir. Hanefîler'e göre ise iftitah tekbiri, kunut ve bayram tekbirleri haricinde namazda eller kaldırılmaz.

Kıyamda ellerin bağlanması hususuna gelince, Mâlikîler dışındaki cumhur kıyamda ellerin bağlanmasını sünnet kabul etmiş, Mâlikîler ise bunun farz namazlarda mekruh, nafil namazlarda caiz olduğunu söylemiştir. Eller bağlandığında Hanefîler'e göre göbeğin altına, Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise göğüsle göbek arasına konur.

Rükûda ellerin durumuyla ilgili karşımıza çıkan iki uygulama ellerin dizler üzerine konulması ve eller birleştirilerek tatbik yapılmasıdır. Sahabenin genelinin görüşü ellerin dizler üzerine konulacağı şeklindedir. Tatbik uygulaması ise sadece Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet edilmiştir. Dört mezhep âlimleri tatbik uygulamasının elleri dizler üzerine koymanın emredilmesi ile neshedilmiş olduğu görüşündedir.

Secdeye giderken yere önce hangi uzvun konulacağı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Mâlikîler dışındaki cumhura göre secdeye giderken önce dizler, sonra eller yere konulurken, Mâlikîler'e göre önce eller sonra dizler yere konur. Secdeden kalkışta ise bunun tersi yapılır. Şâfiîler'e göre secdeden kıyama kalkarken elleri yere dayayarak kalmak sünnettir. Hanefî ve Hanbelîler'e göre ise namaz kılan kişi secdeden kıyama kalkarken ellerini yere dayamadan ayakları üzerine kalkar. Hanefîler'e göre elleri yere dayayarak kalmak mekruhtur. Secdede ellerin nereye konulacağına gelince, Hanefîler'e göre secdede ellerin kulak hizasına, Mâlikîler'e göre kulak hizası ya da buna yakın bir yere, Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise omuz hizasına konulması sünnettir.

Teşehhüd esnasında ellerin uyluklar üzerine konulacağı hususunda dört mezhep ittifak halindedir. Sol elin açık bir halde sol uyluk üzerine konulması dört

mezhebe göre de sünnettir. Sağ ele gelince, Hanefiler’de yaygın olan görüşe göre sağ elin de açık bir halde sağ uyluk üzerine konulması sünnettir. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler’e göre ise sağ el yumularak sağ uyluk üzerine konulur. Teşehhüd esnasında şehadet parmağıyla işarette bulunulacağına dair rivayetleri dikkate alan Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler ile Hanefiler’in bir kısmı şehadet parmağıyla işaret etmenin sünnet olduğunu söylerken, Hanefiler’de yaygın olan görüş şehadet parmağıyla işarette bulunulmayacağı şeklindedir.

Tüm bu uygulama farklılıkları temelde mezheplerin kullandıkları delillerin farklı olması ya da aynı delili farklı şekilde yorumlamaları veya bu delillerden hüküm çıkarmada benimsedikleri usul ve yöntemlerin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bir mezhebin sahih olarak nitelendirdiği ve görüşlerini dayandırdığı bir hadisi diğer mezhep hüküm istinbatına uygun görmemekte ya da mensuh olarak nitelendirebilmektedir. Esasen mezheplerin ortaya çıkışının ve birbirlerinden farklı oluşunun temel sebebi de budur. Neticede her mezhep kendi usulü çerçevesinde tutarlı bir görüş ortaya koymaktadır.

Mezheplerin ortaya koyduğu farklı uygulamaların mezheplerin kendi iç tutarlılıkları çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Zira sadece bir doğrunun olduğunu iddia etmek mümkün görünmemektedir. Her bir mezhep kendi sistematigi içerisinde en isabetli görüşe ulaşmayı hedeflemiş ve bu doğrultuda hüküm vermiştir. Namazda ellerin durumuyla ilgili verilen hükümler de bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Namaz, taabbudî yönü ön planda olan bir ibadettir. Taabbudî alan ise nassın doğrudan düzenlediği, fakihlerin ise nas çerçevesinde ictehad ya da tasrihte bulunduğu alandır. Dolayısıyla ellerin durumuyla ilgili hükümler açıklanırken mezhepler daha çok naslar çerçevesinde meseleyi ele almıştır. Mezheplerin uygulamadaki ihtilafları her ne kadar ictehad farklılıklarından kaynaklanmış olsa da mezheplerin bu ictehadları naslarla sınırlı olup hiçbir mezhep nasları ihmal ederek, keyfi yorumlamalarla görüş ortaya koymamıştır.

İslâm’da fikhî konularda ortaya çıkan görüş ayrılıkları müsamaha ile karşılanmıştır. Bunu sağlayan temel faktör, bireysel anlamdaki ictehadın mutlak hakikati ifade etmediği düşüncesidir. Hz. Peygamber’in “ictehadta isabet edenin

iki, hata edenin bir sevap kazanacağına” dair hadisi bu anlayışın oluşmasında etkili olan faktörlerden biridir. Fıkhî ihtilaflar dinin özü, esaslarıyla ilgili ayrılıklar değil, asıllar sabit kalmak koşuluyla delil ve yöntemlere bağlı olarak ortaya çıkan farklılıklardır. Bu farklılıklar dini yaşamı kolaylaştıran bir rahmet ve zenginlik olarak görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (v. 290/903), *Mesâlu'l-İmam Ahmed b. Hanbel rivayetu ibnihi Abdullah b. Ahmed*, nşr. Züheyr eş-Şâviş, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamî, 1981/1401.
- Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982/1402, I-V.
- Apaydın, H. Yunus, "İhtiyat", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, XXI, ss. 577-579.
- Atar, Fahrettin, "Nafile", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, XXXII, ss. 290-292.
- , "Teşehhüd", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, XL, ss. 563-564.
- Aybakan, Bilal, *İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- el-Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed (v. 855/1451), *Şerhu süneni Ebî Dâvûd*, nşr. Ebû'l-Münzir Halid b. İbrahim el-Mısırî, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999/1420, I-VII.
- "Ba'z", *el-Mevsuatü'l-fıkhiyye*, Kuveyt: Vezaretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1993/1414, VIII, ss. 125-128.
- el-Beyânûnî, Ebû'l-Feth, *Mezhep Meselesi ve Fikhî İhtilaflar*, trc. Ebubekir Sifil, İstanbul: Rihle Kitap, 2013.
- el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî (v. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 2003/1424, I-XI.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail (v. 256/870), *el-Câmi'u's-sahîh*, Beyrut: Daru Tavki'n-Necat, 2001/1422, I-IX.
- , *Kitâbu ref'i'l-yedeyn fi's-salât*, nşr. Bediuddin er-Râşidî, Beyrut: Daru İbn Hazm, 1996/1416.

- el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî (v. 370/981), *Usûlü'l-Cessâs (el-Fusûl fi'l-Usûl)*, nşr. Muhammed Muhammed Tâmir, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 2010/1431, I-II.
- el-Cündî, Ziyâüddîn Halîl b. İshâk (v. 776/1374), *Muhtasaru'l-'Allâme Halîl*, nşr. Ahmed Câd, Kahire: Daru'l-Hadis, 2005/1426.
- Dalgın, Nihat, "Rükû", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, XXXV, s. 286.
- , "Secde", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, XXXVI, ss. 271-272.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer (v. 385/995), *Sünenü'd-Dârekutnî*, nşr. Şuayb el-Arnaût vd., Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2004/1424, I-VI.
- ed-Derdîr, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed (v. 1201/1786), *Şerhu'l-kebîr*, Kahire: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts., I-IV, Şemsüddîn ed-Desûkî'nin haşiyesi ile birlikte.
- ed-Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (v. 1230/1815), *Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale'ş-Şerhi'l-kebîr*, Kahire: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts., I-IV.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Farz", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, XII, s. 184.
- , "Vacip", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, XLII, ss. 410-414.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî (v. 275/889), *Süneni Ebî Dâvûd*, Beyrut: Daru'r-Risaleti'l-'Alemiyye, 2009/1430, I-VII.
- Emîr es-San'ânî, Ebû İbrâhîm Muhammed b. İsmail (v. 1182/1768), *Sübülü's-selâm şerhu Bulûği'l-merâm*, Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 2006/1427, I-IV.
- el-Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed (v. 505/1111), *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl*, nşr. Muhammed Tâmir, Kahire: Daru'l-Hadis, 2011/1432, I-II.
- , *el-Vasît fi'l-mezheb*, nşr. Ahmed Mahmud İbrahim, Kahire: Daru's-Selam, 1997/1417, I-VII.

- Günenç, Halil, *Büyük Şâfiî İlmihali*, İstanbul: Yasin Yayınevi, ts.
- “Hey’et”, *el-Mevsuatü’l-fikhiyye*, Kuveyt: Vezaretü’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 2006/1427, XLII, ss. 319-329.
- el-Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî (v. 1088/1677), *ed-Dürri’l-muhtâr*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvez, Riyad: Daru Alemlî’l-Kütüb, 2003/1423, II, ss. 216-217, Reddü’l-muhtâr ile birlikte.
- el-Hırakî, Ebü’l-Kâsım Ömer b. Hüseyin (v. 334/946), *Muhtasarü’l-Hırakî*, nşr. Muhammed Züheyr eş-Şâvîş, Dimaşk: Daru’s-Selam, 1958/1378.
- el-Hîn, Mustafa, Mustafa el-Buğa, Ali eş-Şerbecî, *el-Fıkhu’l-menhecî ‘alâ mezhebi’l-İmam eş-Şâfiî: Büyük Şâfiî Fıkhu*, trc. Ali Arslan, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2010, I-IV.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (v. 463/1071), *el-İstizkârü’l-câmi‘ li-mezâhibi fukahâi’l-emsâr ve ‘ulemâi’l-aktâr fîmâ tezammenehü’l-Muvatta’*, nşr. Abdülmü’tî Emîn Kal‘acî, Beyrut: Daru Kuteybe / Kahire: Daru’l-Va‘y, 1993/1414, I-XXX.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseyinî (v. 1252/1836), *Reddü’l-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr şerhi Tenvîri’l-epsâr*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvez, Riyad: Daru Alemlî’l-Kütüb, 2003/1423, I-XIV. (XI-XII. ciltler İbn Âbidînzâde’nin (v. 1306/1889) tekmilesi, XIII-XIV. ciltler Râfîî’nin (v. 1323/1905) ta‘likatıdır.)
- İbn Balabân, Emîr Alâüddîn Alî b. Balabân el-Mısırî (v. 739/1339), *Sahihu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân*, nşr. Şuayb el-Arnaût, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1993/1414, I-XVIII.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir (v. 235/849), *el-Musannef*, nşr. Muhammed Avvâme, Beyrut: Daru Kurtuba, 2006/1427, I-XXVI.
- İbn Hacer, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî (v. 852/1449), *ed-Dirâye fî tahrîci ehâdisi’l-Hidâye*, nşr. Abdullah Haşim el-Yemânî el-Medenî, Beyrut: Daru’l-Marife, ts., I-II.

- İbn Huzeyme, Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî (v. 311/924), *Sahihu İbn Huzeyme*, nşr. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1980/1400, I-IV.
- İbn Kayyim el-Cevziyye (v. 751/1350), *Ref'u'l-yedeyn fi's-salât*, nşr. İyad b. Abdüllatif b. İbrahim el-Kaysî, Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 2010/1431.
- , *Zâdü'l-me'âd fi hedyi hayri'l-'ibâd*, nşr. Şuayb el-Arnaût-Abdülkâdir el-Arnaût, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1994/1415, I-VI.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî (v. 620/1223), *el-Muğnî*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî-Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Riyad: Daru Alemi'l-Kütüb, 1997/1417, I-XV.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (v. 273/887), *Süneni İbn Mâce*, Kahire: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1954/1373, I-II.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali (v. 711/1311), *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Daru Sadır, ts., I-XV.
- İbn Müflih, Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed er-Râmînî (v. 884/1479), *el-Mübdî' şerhu'l-Mukni'*, nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail aş-Şâfî, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 1997/1418, I-VIII.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (v. 520/1126), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Beyrut: Daru'l-Marife, 1982/1402, I-II.
- Kahraman, Abdullah, *İslam'da İbadetlerin Değişmezliği*, İstanbul: Akademi Yayıncılık, 2002.
- el-Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd (v. 587/1191), *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvez, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 1986/1406, I-VII.
- Koca, Ferhat, "Mendup", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, XXIX, ss. 128-130.
- , "Sünnet", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, XXXVIII, ss. 154-155.

- Köse, Saffet, “Tekbir”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, XL, ss. 341-343.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981/1401, I-II.
- el-Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed (v. 450/1058), *el-Hâvi'l-kebîr*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvez, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 1994/1414, I-XVIII.
- el-Merginânî, Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr (v. 593/1197), *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedâ*, nşr. Muhammed Adnan Derviş, Beyrut: Daru'l-Erkam, ts., I-IV.
- el-Mevsilî, Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd (v. 683/1284), *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, nşr. Abdülatif Muhammed Abdurrahman, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 2009/1430, I-V.
- el-Mübârekfûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdîrahîm (v. 1353/1935), *Tuhfetü'l-ahvezî şerhu Câmi'i't-Tirmîzî*, nşr. Abdurrahman Muhammed Osman, Kahire: Daru'l-Fikr, 1967/1387, I-XII.
- Müslim b. el-Haccâc (v. 261/875), *Sahihu Müslim*, Riyad: Beytü'l-Efkari'd-Devliyye, 1998/1419.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (v. 676/1277), *el-Mecmû' şerhu'l-Muhezzeb*, nşr. Muhammed Necib el-Mutî'î, Cidde: Mektebetü'l-İrşad, ts., I-XXIII.
- er-Râfiî, Abdülkerîm b. Muhammed (v. 623/1226), *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvez, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 1997/1417, I-XIII.
- er-Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed (v. 1004/1596), *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003/1424, I-VIII.
- Sa'dî Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu'l-fikhiyye*, Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1988/1408.

- Sadrüşşerîa es-Sânî, Ubeydullah b. Mes'ûd el-Buhârî (v. 747/1346), *Tenkîhu'l-usûl*, nşr. Zekeriyya Umeyrat, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, ts., I-II, *Şerhu't-Telvîh 'ale't-Tavdîh* ile birlikte.
- Sâhib b. Abbâd, İsmâîl b. Abbâd b. el-Abbâs et-Tâlekanî (v. 385/995), *el-Muhîti fi'l-luğa*, nşr. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, Beyrut: Alemu'l-Kütüb, 1994/1414, I-XI.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd et-Tenûhî (v. 240/854), *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, nşr. Zekeriyya Umeyrat, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 1994/1415, I-IV.
- es-Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (v. 483/1090), *el-Mebsût*, Beyrut: Daru'l-Marife, ts., I-XXX.
- , *Usûlü's-Serahsî*, nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 1993/1414, I-II.
- Sifil, Ebubekir, "Kıyam", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, XXV, ss. 514-515.
- eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris (v. 204/820), *el-Üm*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1990/1410, I-VIII.
- , *er-Risâle*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- eş-Şîrâzî, Ebu İshak Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî (v. 476/1083), *el-Mühezzeb*, nşr. Muhammed Zuhaylî, Dımaşk: Daru'l-Kalem / Beyrut: Daru'ş-Şamiyye, 1992/1412, I-VI.
- eş-Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed (v. 977/1570), *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, nşr. Muhammed Halîl Aytânî, Beyrut: Daru'l-Marife, 1997/1418, I-IV.
- et-Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (v. 360/971), *el-Mu'cemu'l-kebîr*, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1984/1405, I-XXV.
- , *er-Ravzü'd-dânî ile'l-Mu'cemi's-sağîr li't-Taberânî*, nşr. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emîr, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1985/1405, I-II.

- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed (v. 321/933), *Şerhu me'âni'l-âsâr*, nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr-Muhammed Seyyid Câdelhak, Beyrut: Alemlî'l-Kütüb, 1994/1414, I-V.
- Tirmîzî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ (v. 279/892), *el-Câmi'u's-sahîh*, ys., 1975/1395, I-V.
- Ünal, İsmail Hakkı, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Üzüm, İlyas, "Kevser Sûresi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, XXV, ss. 345-346.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil, "Namaz", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, XXXII, ss. 350-357.
- Yücel, Ahmet, *Hadis İliminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.
- ez-Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf (v. 762/1360), *Nasbu'r-râye li ehâdîsi'l-Hidâye*, nşr. Muhammed Avvâme, Beyrut: Müessesetü'r-Reyyan, 1997/1418, I-V.
- ez-Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, Dimaşk: Daru'l-Fikr, 1989/1409, I-IX.

ÖZET

Tezin Adı: Uygulama ve Delilleri Açısından Namazda Ellerin Durumu

Yazar: Zahide KESKİN

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Şevket TOPAL

Haziran, 2016

Namaz, Müslümanların hayatında önemli bir yere sahiptir. Kur'an-ı Kerim'de defalarca emredilen namazın nasıl kılınacağıyla ilgili ayrıntılar Hz. Peygamber'in sünnetiyle öğrenilmektedir. Namazın kılınışı ana hatlarıyla dört mezhepte de aynı olmakla birlikte mezheplerin namazın rükünleri dışında kalan fiillerle ilgili farklı uygulamaları mevcuttur. Bu uygulama farklılıkları mezheplerin kullandıkları delillerin ve bu delillerden hüküm çıkarmada takip ettikleri yöntemlerin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Mezheplerin bu tür ihtilafları bir görüş zenginliği olarak değerlendirilmelidir.

Uygulama ve delilleri açısından dört mezhebe göre namazda ellerin durumunu ele aldığımız bu çalışma, namazda ellerin kaldırılması ve kıyam, rükû, secde ve teşehhüdde ellerin durumu ile ilgili hükümleri içermektedir.

Anahtar Kelimeler: ellerin kaldırılması, mezhep, namazda eller

ABSTRACT

Thesis name: The Position of Hands in Prayer in Terms of Practice and Its Evidences

Author: Zahide KESKİN

Master's Thesis

Department of Basic Islamic Sciences

Supervisor: Prof. Dr. Şevket TOPAL

June, 2016

The Prayer (Salaat) has an important role in the life of Muslims. Details about how to perform the prayer which are repeatedly commanded in the Koran are learned by the Prophet's sunnah. Outlines of the prayer are the same in four sect. At the same time, there are different practices of sects about the acts except the obligation of the prayer. This practice differences arise from diversities of the evidences used by the sects and the methods they followed to have provisions. Such kind of disputes of sects should be considered as an intellectual richness.

This study that we have discussed the position of hands in prayer in terms of practice and its evidences according to the four sects, contain provisions about lifting hands in prayer and the position of hands in qiyam, ruku, sajdah and tashahhud.

Keywords: lifting hands, sects, hands in prayer

ÖZ GEÇMİŞ

1991 yılında Rize’de doğdu. Orta öğrenimini Rize Anadolu İmam-Hatip Lisesinde tamamlayarak 2009 yılında buradan mezun oldu. Aynı yıl Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne kaydoldu. 2014 yılında buradan mezun olan Zahide Keskin, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

